

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN TEFSİR VE KUR'AN İLİMLERİ
ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

Harith Fakhri Abdullah AL-DOSARİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dr. Öğr. Üyesi Amr Mukhtar Morsi AHMED

ŞUBAT - 2022
KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Harith Fakhri Abdullah AL-DOSARİ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN TEFSİR VE KUR'AN İLİMLERİ ALANINDAKİ ÇALIŞMALARI

HARİTH FAKHRI ABDULLAH AL-DOSARİ

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Amr Mukhtar Morsi AHME

İlim şerefi ilmin şereflerindendir ve tefsir ilmi de bunların en şerefliyelerindendir. Çünkü o, alemlerin Rabbinin sözleriyle ilgili anlamlar ve ifadeler içerir ve bu, önceki ve sonraki alimlerin özen gösterdiği ve bu kadar şereftir ve İslam çalışmaları, Rabbin sözlerinin tükenmez kaynağından çıkarmaya devam etmektedir. dünyaların. Kuran çalışmaları çeşitlidir; Bu alandaki alimleri çok yönlü ele alıp araştırmak ve bu çalışmalar arasında Abdülhamid Tahmaz'ın da aralarında bulunduğu seçkin alimlerin -Allah ona rahmet etsin- üzerinde odaklandıkları nesnel tefsir bulunmaktadır. Ve Cenab-ı Hak bizim için Kur'an-ı Kerim'i korudu ve onunla olan seferini korudu. Cenâb-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'in tefsirini, sırlarını ve ilimlerini açıklamayı içine alacak kadar onları daha büyük bir ihtiyatla ayırdı. ve dünya ve âhiret hazinelerinden olanlarını; O'nun lütfu kıyamete kadar kesintiye uğramayacaktır ve Allah, bu ümmetten, ömürlerini genelde İslam ilimlerini, özelde ise Kur'an-ı Kerim'in tefsirini ve ilimlerini araştırarak geçirecek adamlar hazırlamıştır. çalışmaya ve bu faaliyetlerin çıkarılmasına değer çabalar olacaktır.

Büyük Kur'an Suresi'nin objektif yorumu, müellifi içindeki teknik işçilikle ilgilenen bir yorumdur, bu yüzden onu yorumlayanın en iyi tercümanına göre düzenlemiştir. Şeyh Abdülhamid Tahmaz (Allah ona rahmet etsin) sûreleri birimlere ayırma ve her bölümü ayrı ayrı yorumlama konusunda fikhî bir yöntem izlemiştir. Şeyh Abdülhamid Tahmaz, genellikle ichtihadının amacını göstermek için, nesnel yoruma ve onun üzerine inşa edilen tefsir fikhına dikkat etti, örneğin: Diğerleri gitti veya bazı müfessirler dedi. . Kur'an-ı Kerim'deki nesnel birlik, yani birkaç sûreye dağılmış bahsi geçen her bir konunun, hiçbir uyumsuzluğu, hiçbir farkı, hiçbir karşıtlığı, hiçbir ayrılığı olmayan tam ve eksiksiz bir bütünlük teşkil etmesidir. Abdülhamid Tahmaz -Allah ona rahmet etsin- (Kur'an Seddi'nin Objektif Tefsiri) adlı kitabında, Kur'an ayetlerinin anlamlarını ortaya koymak ve bunları okuyucuya sunmakla ilgilendi. net terimlerle ve kolay ve erişilebilir bir şekilde. Abdülhamid Tahmaz -Allah ona rahmet etsin- bu tefsirde gelecek bir âyeti, aynı fikirle ilgili diğer âyetlerden ona benzeyenlerle tefsir ederken özen göstermiştir. Abdülhamid Tahmaz -Allah ona rahmet etsin- hikmetli zikir ayetlerini tefsirinde iyi tanımlanmış bir yaklaşım izlemiştir. ve son olarak, Cenâb-ı Hakk'tan bütün bunları sadece O'nun şanlı yüzü için yapmasını ve O'nun rızasını aramasını, bu eserin O'nun katında bana bir değer ve beni ödüllendiren ve O'nun rızasını ve rızasını kazanan bir el olmasını diliyorum. arzularımı yerine getirmesi. Ben de O'ndan ümidim var ki, O'nun hidayetini, ödemesini ve desteğini elde etmede başarılı oldum, öyleyse doğru ve iyi ne varsa, yalnızca O'ndandır ve O'nun lütfu ve lütfu vardır ve yanlış ve tökezleyen her şey Bu, kendimden ve Şeytan'dandır, onlardan mağfîret diler, her

kaymadan Allah'tan mağfiret dilerim, söz ve fiil ile karşılığını isterim. O benim velimdir ve buna gücü yetendir Allah'ın salat ve selamı Muhammed'e, ailesine ve ashabına olsun.

ANAHTAR KELİMELER: Abdülhamid Tahmaz, Tefsir, Kur'an.

Şubat 2022, 99 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

ABDULHAMID TAHMAZ'S STUDIES ON COMMENTARY AND QUR'AN SCIENCES

HARITH FAKHRI ABDULLAH AL-DOSARI

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

SUPERVISOR: Assist. Prof. Dr. Amr Mukhtar Morsi AHME

The honor of science is one of the honor of science, and the science of interpretation is one of the most honorable of them. Because it contains meanings and expressions that deal with the words of the Lord of the worlds, and this is sufficient honor, which the earlier and later scholars took care of, and Islamic studies continue to draw from the inexhaustible source of the words of the Lord of the worlds. The Quranic studies varied; To take multiple aspects and to explore the scholars in this field, and among these studies is the objective interpretation of which distinguished scholars, including Abd al-Hamid Tahmaz - may God have mercy on him - focused on. And God Almighty has preserved for us the Noble Qur'an and preserved his campaign with him. God Almighty singled them out with more care and care until his care included the interpretation of the Noble Qur'an and the explanation of its secrets and sciences, and what it contains of worldly and hereafter treasures; His bounty will not be interrupted until the Hour of Resurrection, and God has prepared from this nation men who will spend their lives seeking Islamic knowledge in general and the interpretation of the Noble Qur'an and its sciences in particular, so that all of them will be efforts worthy of study and the extraction of those activities.

The objective interpretation of the Great Qur'an Surah is an interpretation whose author was concerned with the technical workmanship in it, so he arranged it according to the best arrangement of the interpreter of its interpretation. Sheikh Abd al-Hamid Tahmaz (may God have mercy on him) followed a method of jurisprudence in dealing with the surahs in terms of dividing the surah into units and interpreting each section separately. Sheikh Abd al-Hamid Tahmaz took care of the objective interpretation and the interpretational jurisprudence that was built on it in the manner of debate, often to show the point of his ijtihad. For example, he says: Others went, or some of the commentators said. The objective unity in the Holy Qur'an, meaning that each topic mentioned scattered in several chapters constitutes a complete and complete unity that does not have any dissonance, no difference, no contrast, no separation. Abd al-Hamid Tahmaz - may God have mercy on him - in his book (The Objective Interpretation of the Great Wall of the Qur'an) was interested in presenting the meanings of the Qur'anic verses, and presenting them to the reader in clear terms and in an easy and accessible manner. Abd al-Hamid Tahmaz - may God have mercy on him - took care when interpreting a verse to come in this interpretation with what is similar to it from other verses that are concerned with the same idea. Abdul Hamid Tahmaz - may God have mercy on him - followed a well-defined approach in his interpretation of the verses of the wise remembrance. And last but not least, I ask God Almighty to make all of this purely for His honorable face and to seek His pleasure, and that this work be an asset to

me with Him and a hand that rewards me for it and obtains His approval and that it fulfills my desires. I also hope from Him, Glory be to Him, that I have been successful in obtaining His guidance, payment and support, so whatever was right and good, it is from Him alone and He has favor and grace, and whatever was wrong and stumbling, it is from myself and Satan, asking for protection from them, and I ask God's forgiveness from every slip, and I hope for payment in word and deed, He is my Guardian That and the one who is able to do it, and may God's prayers and peace be upon Muhammad and his family and companions.

.KEYWORDS: Abdulhamid Tahmaz, Tafsir, The Qur'an.

February 2022, 99 Page

TEŞEKKÜR

Allah Teâla şöyle buyurmuştur: “Kim şükrederse, ancak kendisine şükreder, kim de inkâr ederse, artık Rabbim zengindir, cömerttir” (Karınca 40/27) Bu ilâhî beyandan hareketle, Allah Teâla'nın, celal ve azametine yakışır şekilde hamdû senalar ediyorum. İlim yolunda ilerlemem konusunda beni muvaffak kıldığı ve bu çalışmayı yazmama yardım ettiği için kendisine sonsuz şükrediyorum. Çalışmanın O'nun rızası istikametinde olmasını temenni ediyorum.

Burada, bu çalışmanın hazırlanmasında bana rehberlik eden, tavsiye ve yönlendirmelerde bulunan herkese şükranlarımı sunuyorum. Özellikle yönlendirmeleri, nasihatları ve takipleri ile çalışmayı bana kolaylaştıran hocam Dr. Amr Mukhtar Morsı AHMED'e çok teşekkür ediyorum. Kendisi bu konuda hiçbir desteği benden esirgememiştir. Allah'tan kendisini mükâfatlandırmasını, dünya ve ahirette makamını yükseltmesini niyaz ediyorum.

Tek bir kelime ile ya da dua ile bu tezin başarıya ulaşmasına yardımcı olan, öneride bulunan, yardımını esirgemeyen ve katkıda bulunan herkese teşekkür ediyorum.

Allah Teâla'dan, herkesi hayırla mükâfatlandırmasını, onları ve onların neslini bereketlendirmesini, beni ve onları her iki cihanda da mutlu etmesini, bizleri istikametten ve ahirette de Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'in komşuluğundan ayırmamasını niyaz ederim. Allah'ın salat ve selâmı Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve onun tüm âl ve ashabına olsun.

Harith Fakhri Abdullah AL-DOSARİ

Kastamonu, 2021

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Konunun Önemi.....	1
1.2 Çalışmanın Amacı.....	2
1.3 Çalışma Sınırlılıkları.....	2
1.4 Konuyu Seçme Nedenleri.....	2
1.5 Önceki Çalışmalar.....	2
1.6 Araştırmanın Zorlukları.....	3
1.7 Araştırma Yöntemi.....	4
1.8 Araştırma Planı	4
2. ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN BİYOGRAFİSİ	6
2.1 Şahsi Hayatı.....	6
2.1.1 Adı, Soyü ve Doğumu	6
2.1.2 Neşeti.....	6
2.1.3 Üstlendiğı Görevler	7
2.1.4 Vefatı	8
2.2 İlmî ve Dinî Hayatı	9
2.2.1 İlim Talebi ve Bu Yoldaki Seyahatleri	9
2.2.2 Hocaları ve Öğrencileri.....	9
2.2.3 İlmî Çalışmaları.....	12
2.2.4 Akidesi ve Mezhebi.....	15
3. ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN RİVAYET TEFSİRİNE YAKLAŞIMI.....	16
3.1 Ayetleri Rivayet (el-Me'sur) Tefsiri Yöntemiyle Yorumlaması	16
3.1.1 Tefsir.....	16
3.1.2 Rivayet (el-Me'sur)	17
3.1.3 En İyi Tefsir Yöntemi.....	19
3.1.4 Tefsir Metotları Tanımı	20
3.1.4.1 Abdülhamid Tahmaz'ın tefsirde izlediğı metot.....	20
3.2 Kur'an'ı Kur'an ile Tefsir Etmeye Gösterdiği İtina.....	36
3.2.1 Kur'an'ı Kur'an ile Tefsir Etme Kavramı	36
3.2.2 Abdülhamid Tahmaz'ın Kur'an'ı Kur'an ile Tefsirine Örnekler	37
3.2.2.1 Mutlak ve mukayyet ayetlerin bir araya getirilmesi	37
3.2.2.2 Mücmel ayetlerin mübeyyen ayetlerle açıklaması	41
3.2.2.3 Ayetlerin bağlamından yararlanmak.....	42
3.3 Kur'an'ı Sünnet ile Tefsir Etmeye Gösterdiği İtina.....	45
3.4 Kur'an'ı Sahabe ve Tabiin Görüşleri ile Tefsir Etmeye Gösterdiği İtina	48
3.4.1 Sahabe.....	48
3.4.2 Tâbiîn.....	54
4. ABDULHAMİD TAHMAZ'A GÖRE KONULU TEFSİR	57
4.1 Konulu Tefsirin Tanımı, Neşeti, Gelişimi, Türleri ve Önemi	57

4.1.1 Tanımı.....	57
4.1.1.1 Konu (mevzu).....	57
4.1.2 Neşeti.....	58
4.1.3 Gelişimi.....	58
4.1.4 Türleri.....	59
4.1.5 Konulu Tefsirin Genel Önemi.....	61
4.1.6 Abdülhamid Tahmaz'ın Nezdinde Konulu Tefsirin Önemi.....	62
4.2 Abdülhamid Tahmaz'ın Tefsirinde Benimsediği Genel Yöntem	66
5. ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN KUR'AN İLİMLERİNDE	
METODOLOJİSİ.....	69
5.1 Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri.....	69
5.1.1 Kur'an Sözcüğünün Tanımı	69
5.2 Nüzül Sebepleri.....	72
5.2.1 Nüzül Sebeplerini Bilmenin Faydası.....	73
5.2.2 Kur'an-I Kerim'in Parça Parça Nazil Olması.....	76
5.3 Muhkem ve Müteşâbih.....	77
5.3.1 Müteşâbihin Bölümleri	78
5.4 Mukattaa Harfleri (Hurûfu Mukatta)	84
6. SONUÇ	90
KAYNAKLAR.....	92

1. GİRİŞ

Âdem'i topraktan yaratan Allah'a hamd olsun, Allah'ın, idrak ve basiretleri onun nuruyla aydınlatdığı Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'e ve onun âl ve ashabına ve ahiret gününe kadir O'nun hidayetine tâbi olanlara salât ve selâm olsun.

İlimlerin şerefi onların değerinden ileri gelir, tefsir ilmi de bunların en şerefliyelerindendir. Çünkü o, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın beyanlarını içerir ki bu da ona şeref olarak yeter. Önceki ve sonraki âlimler bu ilme önem vermiş ve âlimler bu alanda ki çalışmalarını yapmaya devam etmektedir.

Kur'ani çalışmalar farklı alanlarda çok yönlü kaleme alınmış ve âlimler derinlemesine bu alanda eserler vermişleridir. İşte bu eserlerden birisi de Abdülhamid Tahmaz'ın kaleme aldığı konulu tefsir eseridir.

1.1 Konunun Önemi

Konunun önemi aşağıda belirtilen konulardan kaynaklanmaktadır.

1. Bu çalışma Kur'ân-ı Kerîm'e hizmet etme amacıyla sunulmuştur. Tefsir ilmiyle bağlantılı olduğu için hiçbir konu bundan daha hayırlı olamaz. Zira bu ilim Müslümanın bilmesi gereken zorunlu ilimler arasında yer alan Kur'an-ı Kerim ile bağlantılıdır.
2. Et-Tefsiru'l-Mevzu-i lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim eserinin önemini ortaya koymak. Zira derinlemesine ve ciddi çalışmalara gereksinim duyulan tefsir ilminde bu tür çalışmalara çok ihtiyaç bulunmaktadır.
3. Konulu tefsir, Abdülhamid Tahmaz'ın tefsirinde geniş yer almış ve kendisi bu konuda başkalarına göre önemli bir konuma sahip olmuştur.

1.2 Çalışmanın Amacı

1. Bu çalışma, Abdülhamid Tahmaz'ı diğer müfessirlerden ayıran konulu tefsirin özelliklerine açıklık getirmeyi amaçlamaktadır.
2. Abdülhamid Tahmaz'a göre tefsir ve Kur'an ilimlerinin özelliklerini ve onun bu alandaki konumunu ortaya koymak.

1.3 Çalışma Sınırlılıkları

Bu çalışma (Et-Tefsiru'l-Mevzu-i lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim) adlı eser üzerine uygulamalı bir çalışmadır. Araştırmacı, Şam'da yer alan Darü'l-Kalem'in bastığı ve Muhammed Ali Doula'nın gözetiminde çıkan kitab. İkinci baskısını esas almıştır. Bu kitap, Fatıha'ndan Nas'ne kadar sekiz ciltten oluşmaktadır.

1.4 Konuyu Seçme Nedenleri

Konunun seçilme nedenleri şunlardır:

1. Abdülhamid Tahmaz'ın Kur'ani ilimler alanındaki konumu ve Kur'ani meseleleri öğrenme, öğretme, bu konuda eserler yazma, rehberlik etme, çağdaş ictihatları ve Kur'ani çalışmalara gösterdiği büyük ilgi.
2. Modern tefsirler arasında sayılan bu ilmi tefsirin değer ve önemi.
3. Yazarın bu alandaki olağanüstü kişiliğini ortaya çıkarmak.

1.5 Önceki Çalışmalar

Araştırmacının araştırmaları ve bu konuda yazılanları incelemesi neticesinde, konunun kaydının yapıldığı dönem itibari ile başlık altında ve içerikte herhangi bir çalışmaya ulaşamamıştır. Ancak onun hakkında aşağıda belirtilen bazı araştırmalara ulaşılmıştır:

1. Abdulhamid b. Mahmud b. Tahmaz'ın Kur'an-ı Kerim Tefsir Yöntemi (model olarak Bakara) Dr. Abdullah İbrahim Rahim Al-Hiti.
2. Bir Dava adamı olarak Abdülhamid Tahmaz: Dava alanındaki düşünceleri ve yöntemi. Muhammad Maddah Abdülkerim al-Hudeysi'nin 2016 yılında kaleme aldığı yüksek lisans tezi.

1.6 Araştırmanın Zorlukları

Araştırmacı, her çalışmada olduğu gibi aşağıda belirtilen bir kısım zorluklarla karşılaşmıştır:

1. Corona pandemisi nedeniyle yaşanan mevcut zor koşullar ki araştırma için bir ülkeden diğerine seyyate engel teşkil etmitir.
2. Abdülhamid Tahmaz'ın hayatıyla ilgili kaynak eksikliği; Zira kendisi çağdaş müfessirler arasında yer almaktadır.
3. Karşılaştığım zorluklardan birisi de şu olmuştur: Abdülhamid Tahmaz'ın tefsirinde (Et-Tefsiru'l-Mevzu-i lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim), Alusi'nin (Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani) adlı tefsirine atıfta bulunmuştur. Bu kitap Şihabüddin Mahmud b. Abdullah el-Huseyni el-Alusi'ye (ö. 1270) aittir. Bu kitap 16 ciltten oluşmaktadır. (15 cilt + 1 cilt indeks) Bunun yanında aynı isimde (Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani) başka bir kitap daha bulunmaktadır ki bu kitap da Ebu'l-Ma'ali Mahmud Şükri b. Abdullah b. Şihabüddin b. Mahmud el-Huselni el-Alusi'ye (ö. 1342) aittir. Bu kitap 30 cittir. Ancak bu kitap basılı eserle uyuşmamaktadır. Abdülhamid Tahmaz, tefsirinde ikinci kitabı esas almıştır. Araştırmacı incelemeleri neticesinde Mahmud Şükri b. Abdullah b. Şihabüddin el-Alusi'nin, Şihabüddin Mahmud b. Abdullah el-Huseyni el-Alusi'nin torunu olduğu ortaya çıkmıştır.

1.7 Araştırma Yöntemi

Araştırma, et-Tefsir el-Mevzu-i'nin yöntemine göre endüktif yaklaşımı esas almıştır:

1. Araştırmada geçen ayetlerin, sure adı, sırası ve âyet numarası metin içerisinde yer alan âyetlerin yanında zikredilmiştir.
2. Hadislerin tahririnde, Sahihey'n'de veya onlardan birinde bulunması halinde, bununla yetinilmiş, onlarda bulunmaması halinde diğer hadis kitaplarına başvurulmuştur. Hadisler bab ve sayfa numarası ile dipnotlarda belirtilmiştir.
3. Çok tanınmadığına kannat getirdiğim ilim insanlarının biyografisine kısaca yer verdim. Peygamberler, sahabeler kütübü tis'a yazarları gibi tanınan şahsiyetlerin biyografisine yer vermedim. Çağdaş ilim insanlarına gelince, biyografilerine ulaşmakta zorlandım. Bu yüzden biyografilerine ulaşabildiklerime yer verdim.
4. Anlaşılması zor ve garip kelimeler bulunduğunda, birden fazla sözlüğe başvurarak açıklanmıştır.
5. Kaynak ilk kez geçtiğinde tam adı yazılmış, tekrarlandığında ise kısaca adı, kitap adı, bölümü ve sayfa numarası belirtilmiştir.

1.8 Araştırma Planı

Araştırma bir giriş, bir önsöz, üç bölüm ve bir sonuç bölümünü içermektedir.

Giriş bölümü: “Abdülhamid Tahmaz'ın biyografisi” başlığını taşımaktadır. Bu bölüm üç alt başlığa ayrılmıştır: 1-Şahsi hayatı, 2- Yaşadığı çağ ve çevresi, 3- İlmi hayatı.

Diğer bölümler ise şu şekildedir:

1-Abdülhamid Tahmaz'ın çalışmaları ve Rivayet Tefsirindeki Yöntemi

1.1Ayetleri Rivayet tefsiri ile yorumlaması

1.2 Kur'an-ı Kur'an ile yorumlaması

1.3 Kur'an-ı Sahebe ve Tabiin'in görüşleriyle yorumlaması

2. Abdülhamid Tahmaz'a göre konulu tefsir

2.1 Konulu tefsir: Tanımı, ortaya çıkışı, gelişmesi, türleri ve önemi

2.2 Abdülhamid Tahmaz'ın Konulu Tefsirde Benimsediği Üslup

2.3 Konulu Tefsire Genel Yaklaşımı

3. Abdülhamid Tahmaz'ın Kur'ân İlimlerindeki Yöntemi

3.1 Kur'an-ı Kerim'in Fazileti

3.2 Nüzül nedenleri

3.3 Muhkem - Müteşabih ve Huruf Mukattaa

Son olarak; Mevladan hata ve eksikliklerimi affetmesini niyaz ederim. Zira hata ve eksiklik Allah'ın masum kıldığı kullar hariç insanın doğasından ayrılmayan iki sıfattır. Bu özellik de sadece peygambere has bir özelliktir. Mevladan bu mütevazı çalışmayı sadece kendi rızası istikametinde olmasını nasip etmesini diliyorum. Allahumme salli ve sellim ala Muhammed ve ala âlihi ve sahbihi ve sellim.

2. ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN BİYOGRAFİSİ

2.1 Şahsi Hayatı

2.1.1 Adı, Soyü ve Doğumu

Abdülhamid b. Mahmud b. Abdülkadir Tahmaz 1937 (1356) yılında Hama'da doğmuş ve 2010 (1431) yılında Riyad'da vefat etmiştir.

2.1.2 Neşeti

Abdülhamid Tahmaz, Humus, Halep ve Hama illerine yayılmış eski ve soylu bir ailede yetişmiştir. Hama'nın o dönemde yaşadığı ilmi uyanışın yanında, onun yetiştirilmesinde ailesinin büyük etkisi olmuştur. Henüz beş yaşına basmadın ketetib adı verilen medreseye gitmeye başlamıştır. Kendisine harfler telkin edildi ve büyük bir gayretle yazmayı öğrendi. Resmi okullar kurulduğunda, onlara katıldı ve bunlara düzünlü olarak devam ederek kısa bir süre içinde bunları tamamladı. O dönem on sekiz yaşına ulaşmıştı.¹ Ardından ilmî serüvenini tamamlamak üzere 1955 yılında lise diplomasını aldıktan sonra Şam üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kayıt yaptırmak amacıyla Şam'a gitmiştir. Ancak bazı arkadaşları onu yeni açılan Şeriat Fakültesine girmeye teşvik etmiş ve böylece ailesi ve birçok akrabası karşı gelmesine rağmen (1955) yılında bu fakülteye girmiştir.²

Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi Hama resmi okullarından mezun olan talebelere kapılarını, Tahmaz'ın liseden mezun olmasından bir yıl önce 1954 yılında açmıştır. Sanki fakülte kapılarını sadece Tahmaz ve onun gibilerinin başlaması için açılmıştır. Tahmaz 1959 yılında mezun oluncaya kadar fakülteden ve hocalarından tam manasıyla istifade etmiştir. Tahmaz ve arkadaşları fakültenin ikinci mezunlarıdır.³

¹ El-Fifi, Y. M. (2013) **Abdülhamid Tahmazın biyografisinden**, 24 Jumada al-Akhirah 1434 - 5 Mayıs 2013, web sitesinde yayınlandı: <https://islamsyria.com/site/show-cvs/200>, ziyaret tarihi, Perşembe 3 Ramazan c:IV, s:1c:V, s:2021.

² Tahmaz, A-H. (2014) **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, 2. Baskı (Şam: Daru'l-Kalem, c:VIII, s:615.

³ El-Fifi, Y. M., (2013) **Abdülhamid Tahmazın biyografisinden**, 24 Jumada al-Akhirah 1434, 11 Ramazan Cuma, 23.04.2021.

2.1.3 Üstlendiği Görevler

Tahmaz, 1959 yılında üniversiteden mezun olup bilimsel lisansını aldıktan sonra, Hama'ya dönmüş ve Eğitim Bakanlığı tarafından açılan okullarında İslami eğitim öğretmeni olarak göreve başlamıştır. Orada Hama'nın en büyük âlimlerinden ve dini rönesansının öncülerinden Muhammed El-Hamid ile ilişkisi güçlenmiştir. Bu ilişki hayatında yeni bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu ilişki onun ilmi ve kişisel hayatı üzerinde büyük etkiye sahip olmuştur. Bu nedenle Tahmaz gerek özel derslerinde ve gerekse halka açık genel derslerinde ondan ayrılmamaya dikkat etmiş ve seyahatlerinde de kendisine eşlik etmiştir. Şeyhi ona İslâmî ilimlerde ve tabi olduğu tarikatta icazet vermiştir.⁴

Ona o kadar güveniyordu ki, Hama Müftüsü fakih Muhammed Said el-Ne'sen 1386 yılında öldüğünde, fetva makamını Muhammed el-Hamid'e teklif etmiş ancak bunu vakit kaybı ve şöhrete vesile olmasından endişe ettiğini belirtelerek şiddetle reddetmiştir. Ancak mevki gereği olmamak kaydıyla, fetva vermeyi kabul etmiştir. Bu onun zühd ve takvasının bir sonucudur. Bunun üzerine Muhammed Ali El-Murad'ın (ö. 1421) müftü olmasını ve Abdülhamid Tahmaz'ın da müftü yardımcısı olmasını önermiş ancak bu teklifi de reddetmesine rağmen ısraralar neticesinde kabul etmek zorunda kalmış ve bu görevi 1389 yılında vefat edinceye kadar yürütmüştür.⁵

Muhammed el-Hamid vefatına niden olan hastalığa yakalanınca, Sultan Camisinde onun yürüttüğü tedris ve vaizlik görevini vekâleten devralmış ve 1969 yılında Hamid'in vefatının ardından Vakıflar Dairesi onu resmen Hamid'in halefi olarak camiye öğretmen ve hatip olarak resmen atamıştır. Tahmaz onun ilmî metodunu takip etmiş ve onun nasihat ve tarikatını bağlı kalmıştır. Camide Perşembe günleri hariç her gün çeşitli konularda ders vermiştir. Haftada iki gününü fıkıh derslerine ayırmış ve bu derslerde Hanefi fıkhında kaleme alınmış (el-Hediyye el-Alaiyye) kitabını işlemiştir. Haftada iki gününü tefsire ayırmış ve diğer temel eserlerle birlikte (Tefsiru'l-Hazan) eserinden ders yapmıştır. Haftada iki günü de siyer ve hadis derslerine ayırmıştır. Bu derslerde de Kadı İyaz'ın Şifa kitebini ve Kandehlevi'nin

⁴ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:VIII, s:615.

⁵ Bkz.: Tahmaz, A., (2011). *Yahya Muhammed El-Fifi'nin biyografisindeki parçalar*: <http://montada.gawthany.com/vb/showt...threadid=24579>, 31 Ocak 2010 Pazar günü Safar 16, 1431 Pazar günü, Riyad'ın Al-Waha semtinde Şeyh'in oğullarının evinde gerçekleşti.

(Hayatü's-Sahabe) kitabını işlemiştir. Ayrıca (Sahih-i Buhari)'den dersler yapmıştır. Ayrıca haftada bir ikindi namazından sonra İmam Gazali'nin (İhya-u Ulumu'd-Din) kitabından özel bir ders yapmıştır. Haftalık başka bir derste nahiv alanında yapmış ve bunda da İbn Hişam'ın (Muğni el-Lebib) kitabını okutmuştur.⁶

Üstlendiği görevler arasında, Dünya Müslümanlar Birliği (Rabıtatu'l-alemi'l-İslami) tarafından Tayland ve İsviçre'nin Cenevre şehrindeki bazı öğrencilere ilmi kurslar ile İslam Merkezinde Cuma hutbeleri, dersler ve konferanslar vermek üzere 3 defa gönderilmiştir. Ayrıca bir defa da Müslümanlar arasında ıslah çalışmaları için Birliğin oluşturduğu bir heyet ile Romanya ve Polonya'ya gitmiştir. Rabıtatu'l-alemi'l-İslami'de görev yaptığı dönemde bazı makaleler kaleme almıştır. Abdülhamid Tahmaz' ilk haccını 1969 yılında Muhammed El-Hamid'in yeğeni Muhsin El-Hamid ile beraber yapmıştır. Şeyhi Muhammed el-Hamid'den ayrılık ona zor gelmiş ve şeyhinin vefatından sonra çokça hac ve umre yapmıştır.⁷

Tahmaz ilim elde etmek için medreselerde ve üniversitelerde ya da âlimler arasında dolaşmıştır. Hama'nın minberlerini sallayan güçlü bir hatip ve ilim erbabı bir müderris olarak yaşamıştır. İleri gelen müftüler ona sormadan fetva vermeye çekinmişlerdir.

2.1.4 Vefatı

Abdülhamid Tahmaz, 29.01.2010 (15.2.1431) yılı Cuma günü 73 yaşında Riyad'da vefat etmiştir. Cenaze namazı, ed-Rachi Cami'sinde kılınmış ve Nesim mezarlığına defnedilmiştir.⁸ Cenab-ı Allah ona rahmet etsin ve dinine ve ümmetine yaptığı hizmetler için en güzel şekilde onui mükâfatlandırsın.

⁶ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:VIII, s:616.

⁷ Ali, F., **Suriyeli Âlimler Cemiyeti**, Abdülhamid Tahmazla röportaj, . <https://www.msf-online.com/>, ziyaret tarihi, 20 Ramazan c:II, s:c:V, s:2021 Pazar.

⁸ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:VIII, s:619.

2.2 İlmî ve Dinî Hayatı

2.2.1 İlim Talebi ve Bu Yoldaki Seyahatleri

Abdülhamid Tahmaz, hocası Hamid'in vefatından sonra Hama'da gerek ortaokul ve liselerde dersler ve gerekse Sultan Camisi başta olmak üzere camilerde vaazlar vererek faydalı olmaya devam etmiş ve hicri 1400 yılında Suudi Arabistan'a göç etmiştir. Tahmaz, İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Arap Dili Enstitüsü'nde üç yıl ders okuduktan sonra, Medine-i Münevvere'de bulunan el-Mahed el-İlmi'ye (İlim Enstitüsü) geçerek iki sene kadar da burada ders okutmuştur. Ardından Necran ilinde bulunan el-Mahed el-İlmi'ye (İlim Enstitüsü) intikal etmiş ve iki sene kadar da burada ders vermiştir. Daha sonra Dünya Müslümanlar Birliği'ne (Rabitatü'l-alemi'l-İslami) bağlı Mekke-i Mükerreme'de bulunan İmamlar ve Davacılar Enstitüsü'nde (Ma'hedü'l-Eimmeti ve'd-Duat) 1416 yılında emekli oluncaya ikamet etmiştir. Daha sonra Riyad'da yaşayan oğlu Muhammed'in yanına taşınmaya kadar bir yıla yakın Mekke-i Mükerreme'de kalmıştır.⁹

Muhammed Al-Hamid, Muhammed Ebu'n-Nasr Halef El-Humsi başta olmak üzere bütün şeyhlerinden aldığı icazetleri oğlu Dr. Mahmud Abdülhamid Tahmaz'ın huzunda ona vermiştir.¹⁰

2.2.2 Hocaları ve Öğrencileri

Abdülhamid Tahmaz, değerli ve seçkin âlimlerin devamıdır. Onların ellerinde yetişmiş ve onların ilim ve faziletlerinden istifade etmiştir. Onlar ilim ve ameli beraber ele almış, zühd, takva, dinde hakkı söyleme ve Allah Teâlâ'nın koyduğu sınırları aşmama konusunda örnek bir hayat yaşamışlardır.

⁹ El-Fifi, Y. M. **Abdülhamid Tahmaz**, <https://islamsyria.com/site/show-cvs/200> sitesinde yayınlanmıştır, ziyaret tarihi, Pazartesi 28 Ramazan 10/c:V, s:2021.

¹⁰ Ali, F., **Abdülhamid Tahmaz ile röportaj**, Suriye Âlimler Cemiyeti. <https://www.msf-online.com/>, ziyaret tarihi, Çarşamba 7 Şevval 19/ c:V, s:2021.

Bunlardan bazılarını şunlardır:

Muhammed b. Mahmud El-Hamid Hanefi (1910): Fakih, eğitimci, Hama ilinin ilmi referansının başlatıcısı, sadık öğrencileriyle İslam dünyasında meyvelerini veren ünlü ekolün sahibidir.

Muhammed el-Hamid ile olan teması ve ondan etkilenmesi, kendisini daha önceden tanınmasına rağmen Şam'dan döndükten sonra başlamıştır. Abdülhamid Tahmaz onunla ilgili şöyle demiştir: “Muhammed el-Hamid Hama'da büyük bir konuma sahip bir âlim idi. Heybetli bir yapıya sahipti ve onunla görüşmek için fırsat kollardım. Onunla birlikte, ortaokul yetenek sınavı kâğıtlarını okumak üzere bereber olduğumda kendisiyle yakın temas kurma imkânım oldu. Böylece aramızda büyük bir sevgi ve saygı bağı oluştu. O beni sevdi ben de onu sevdim. Onu alçakgönüllü bir âlim gördüm ve o andan itibaren aramızdaki bu ilişki güçlendi.”¹¹ Muhammed El-Hamid ile olan ilişkisi, altmışlı yılların başında hayatında bir dönüm noktası oluşturmuştur. Hamid'in, Tahmaz'ın ilmi ve şahsi hayatı üzerinde büyük bir etkisi olmuş ve yıllarca ondan ayrılmamıştır. Bu bağ, Tahmaz'ın hayatında yeni bir dönüm noktasını oluşturmuş ve onun ilmi ve şahsi hayatı üzerinde en fazla etkiye sahip bir insan olarak kalmıştır. Bu yüzden sürekli onunla beraber olmaya dikkat etmiş halka açık ve özel ilmi derslerinden geri kalmamış ve sürekli katılmıştır. Seyahatlerinde kendisine eşlik etmiş böylece ondan tefsir, fıkıh, hadis siyer öğrenmiş ve ondan çok istifade etmiştir.¹²

Abdülhamid Tahmaz onun hakkında şunları söylemiştir: “Efendim Muhammed el-Hamid (Allah rahmet eylesin), bu çağın fikir ve ilim insanı bir İslam âlimidir.”¹³

Tahmaz, Muhammed El-Hamid'den; Ez-Zeylai'nin (Tebyinü'l-Hakaik Şerhi Kenzi'd-Dekaik) adlı eserini ve Gazzali'nin İhyau Ulûmu'd-Din) eserini okumuştur. Tahmaz şeyhine tam bir bağlılıkla bağlı kalmış, çalışmalarını neredeyse hiç kesintiye uğratmamış ve şiddetli soğuk havalarda bile kararlılıkla derslere devam etmiştir.

¹¹ Tahmaz, A-H., internet sitesinde yayınlanan biyografisinden parçalar: <https://islamsyria.com/site/show-cvs/200>, ziyaret tarihi, Perşembe 15 Şevval 27/c:V, s:2021.

¹² Abdülhamid Tahmaz'ın internet sitesinde yayınlanan biyografisinden parçalar: <https://islamsyria.com/site/show-cvs/200>, ziyaret tarihi, Salı 20 Şevval 1 /c:VI, s:2021.

¹³ Tahmaz, A-H, (1995) **Âlim ve mücahit Muhammed el-Hamid**, 4. baskı, Şam: Daru'l-Kalem, s:4.

Şeyhi de onun bu sabrına ve azmine ona dua ederek karşılık vermiştir. Tahmaz; Mustafa El-Alvani, Muhammed Ali El-Murad ve Mahmud El-Hamid¹⁴ gibi çok sayıda arkadaşının bu derslere katıldığını belirtmiştir. Tahmaz kendisinden fıkıh yöntemini aldığı gibi tarikatı da ondan almış ve ondan zikirler öğrenmiştir. 1964 Yılında Muhammed el-Hamid'in bir arkadaşı bir gün öğleden sonra onları Naura bölgesi yakınlarında pikniğe davet etmiş ve mecliste bulunan birisi de Hz. Peygamber'i medheden ilahiler söylemiş Abdülhamid Tahmaz, gözyaşlarına boğulmuş bunun üzerine şeyhi Muhammed el-Hamid, onu çağırarak yanına oturtmuş ve ona zikri telkin etmiştir.¹⁵

El-Hamid 1969 (1389) yılı Safer ayının on sekizinci Pazartesi gecesi Hama'da akşam namazından sonra vefat etmiştir.¹⁶

Kendilerinden ilim tahsil ettiği hocaları arasında şu isimler bulunmaktadır: İslam mütefekkeri ve dava insanı Mustafa es-Sibai. Kendisinden, şahsi haller dersini okumuştur. Muhammed el-Mübarek'ten İslam kültürü dersini okumuştur. Muhaddis Muhammed el-Muntasir el-Kitani'den nadis ve nahiv okumuştur. Salih El-Aşter, Behjet Al-Baytar da ders okuduğu âlimler arasında yer almaktadır. Ali Al-Tantavi den de siyer dersini okuyacaktı ki Tantavi dersi okutmaktan vazgeçinci okuyamamıştır. Şam Şeriat Fakültesi'ndeki hocaları arasında Fethi Ed-Düreyni de bulunmaktadır. Düreyni, Tahmaz'ın “eş-Şeriket fı'l-Fıkhı'l-İslami (İslam Fıkında Şirketler) adlı mezuniyet tezinin danışmanlığını yapmıştır. Tahmaz üniversite yıllarını hocaları arasında, onlardan istifade ederek ve Şam camilerindeki ilim meclislerinde veya evinde okuma, yazma ve araştırma yaparak geçirmiştir. Ardından da bir âlim ve hoca olarak yarar ve fayda sağlamak amacıyla memleketi Hama'ya dönmüştür.¹⁷

¹⁴ Tahmaz, A-H., internet sitesinde yayınlanan biyografisinden parçalar: <https://islamsyria.com/site/show-cvs/200>, ziyaret tarihi, Çarşamba 28 Şevval 9/c:VI, s:2021.

¹⁵ Abdülhamid Tahmaz, internet sitesinde yayınlanan biyografisinden parçalar: <https://islamsyria.com/site/show-cvs/200>, ziyaret tarihi, Salı 5 Zil -Ka'dah 0c:VI, s:1c:V, s:2021.

¹⁶ Bkz. Tahmaz, A-H., **Alim Muhammed el-Hamid**, s:74-75. Muhammed El-Hamid'in bazı kitapları: 1. İslam Sosyalizmine Bakış. 2. Yalanlara verilen cevaplar, 3. Kaza ve Kader Kitabından bazı önemli parçalar ondaki bazı başlıklar: 1. İslam'da şarkı söylemenin hükmü, 2. Sakalın hükmü, 3. Sarhoş edici maddeler, 4. Yabancı bir kadınla tokalaşma ve diğerleri.

¹⁷ Tahmaz, A-H., internet sitesinde yayınlanan biyografisinden parçalar: <https://islamsyria.com/site/show-cvs/200>, ziyaret tarihi, Pazartesi 11 Zil -Ka'da 21/0c:VI, s:2021.

Şeriat Fakültesi'ndeki meslektaşları arasında Dr. Muhammed Hişam Al-Burhani, Dr. Muhammed Ajaj El-Hatib, Dr. Muhibddin Ahmed Ebû Salih ve Dr. Muhammed Faruk Battal bulunmaktadır.¹⁸

2.2.3 İlmî Çalışmaları

Abdülhamid Tahmaz kitap yazmaya özel bir önem vermiştir. O, modern telif yöntemleri ile tefsir, fıkıh, biyografi gibi çeşitli konularda çok sayıda değerli kitap ile İslam kütüphanesini zenginleştirmiştir. Abdülhamid Tahmaz, şeyhinin hayatında ve onun teşvikiyle yazmaya başlamıştır. Abdülhamid Tahmaz, Muhammed el-Hamid ve onun yönteminden etkilenmiş ve onun hakkında da “el-Allame el-Mücahit Şeyh Muhammed El-Hamid” (Mücahit Âlim Muhammed El-Hamid) adlı bir kitap yazmıştır.

Fıkıh alanında yazdığı en önemli kitaplarından biri, “el-Fıkhu'l-Henefi fi Sevbihî'l-Cedid” kitabıdır. Kendisi bu eserinde fıkhi meseleleri çağın insanlarına uygun bir şekilde sunmuştur. Bu kitap Boşnakça, Farsça ve Bangalce'ye çevrilmiş ve Tahmaz'dan Endonezce ve Çince'ye de tercüme edilmek üzere izin alınmıştır.¹⁹ Bu kitap orta boyutlu beş ciltten oluşmaktadır. Tahmaz bu kitapta fikhî hükümleri Kur'an ve Sünnet'ten delillerini zikrederek, Hanefi mezhebi üzerine izah etmiştir. Birinci cilt ibadet fikhına, ikinci cilt ahvali şahsiye, yükümlülükler ve bağışlara, üçüncü cilt yargı ve cezalara, dördüncü cilt muamelata, beşinci cilt yargı ve diğer konulara ayrılmıştır. Eserin sonunda Fikhü'l-Ekber kitabının (akide) bir özeti bulunmaktadır.²⁰

Ayrıca fikhın en zor fasıllarından biri sayılan hayız ve nifas'ın hükümleri hakkında bir risale yazmıştır.

Tefsir alanında kaleme aldığı eser de (Et-Tefsiru'l-Mevzu-i lisuvarî'l-Kur'ani'l-Azim) kitabıdır. Bu eser sekiz ciltten oluşmaktadır. Surelerin tefsiri, surenin en çok

¹⁸ Ali, F., **Abdülhamid Tahmaz ile röportaj**, Suriye Alimler Derneği, <https://www.msf-online.com/>, ziyaret tarihi, 17 Zil -Ka'da 27 /0c:VI, s:2021.

¹⁹ Ali, F., **Abdülhamid Tahmaz ile röportaj**, Suriye Alimler Derneği, <https://www.msf-online.com/>, ziyaret tarihi, 17 Zil -Ka'da 27 /0c:VI, s:2021.

²⁰ Bkz: Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvarî'l-Kur'ani'l-Azim**, c:VIII, s:616-617.

öne çıkan konusu esas alınarak tefsir edilmiştir. Yazar bu eserini Medine Münevvere'de kaldığı sırada telif etmeye başlamıştır. Bu eserindeki yayımladığı ilk kitap, “en-Nebiyu (sallallahu aleyhi vesellem) fı Suriyeti'l-Ahzab (Ahzab Suresinde Allah Rasulu (sallallahu aleyhi vesellem))'dir. Kur'an-ı Kerim'in tüm sûrelerinin tam bir tefsirini tamamlayıncaya kadar, farklı zamanlarda eserini yayımlamaya devam etmiştir.

Siyer alanında da “Siratü'n-Nebi (sallallahu aleyhi vesellem) mine'l-Kur'an-ı ve's-Sünneti's-Sahiha (Kur'an'dan ve sahih Sünnet'ten Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi vesellem) hayatı) adlı eseri kaleme almıştır. Bu kitabında Kur'an ve sahih sünnette yer alanları esas almış ve herhangi bir dayanağı olmayan bilgi ve haberleri elemiştir.²¹

Biyografi alanında yazdığı kitaplar arasında şunlar bulunmaktadır:

1. Seyyide Âişe, Ümmü'l-Müminin ve Alimetü Nisai'l-İslam.
2. Abdullah b. Abbas (r.anhuma) El-İmamü'l-Bahri Alimü'l-Asri
3. Enes b. Malik, el-Hadimü'l-Emin ve'l-Muhibbu'l-Azim.²²
4. Ebû Musa el-Eş'ari, Es-Sahabiyyu'l-Alimi'l-Mücahid.
5. Muaz b. Cebel, İmamü'l-Ulema ve Muallimü'n-Nasi'l-Hayr
6. es-Seyyide Hatice, Ümmü'l-Mü'minin ve Sibagatü'l-Kalgi ile'l-İslam
7. Ebu Abdurrahman es-Selami, Şeyhu Kurrai'l-Kufe
8. El-Allâma el-Mucahid eş-Şeyh Muhammed el-Hamid.

²¹ Bkz: age, c:VIII, s:617.

²² Bkz: El-Busayri, A., (2001) **Mu'cemu Ehemmi Musannefeti't-Teracimi'l-Matbua**, s:23.

Bu şahsiyetleri tanıtırken; tarihi hadiseler ve özellikle sahabeler arasında vuku bulan olaylarda yalan rivayetleri tahkik etmek için hadisçilerin üslubunu izledikleri ilmî yöntemi kullanmıştır.

Abdülhamid Tahmaz hakkı söyleme konusunda ve duyduğu ve okuduğu meselelerde hakikate aykırı olduğunu düşündüğü meselelerde kınayanların kınamasından korkmadan onlara cevap verme konusunda ısrarcı olmuştur. Onun bu tutumuna arkadaşları ve onu tanıyan herkes şahitlik etmektedir. Onun yazıları bu tür itirazlar ve tenkitlerle ve doğru gördüğü meselelerin de izah ve açıklamasıyla doludur.

Sahih-i Buhari'yi savunmak için (es-Sahih enne Külle Ma Fi el-Buhari Sahih) başlıklı bir risale kaleme almış ve bu eserinde, Sahih-i Buhari'deki bazı hadislerin sıhhati hakkında şüphe uyandırmak isteyenlere cevap vermiştir.

“Nazarat fi Kitabi'l-Helal ve'l-Haram fi'l-İslam” adlı bir risale telif etmiş ve bu risalesinde Yusuf Kardavi'den farklı düşündüğü konuların hükümlerini belirtmiştir.

Ayrıca Tahmaz (en-Nur ve's-Siraci'l-Münir) adlı bir risale kaleme almıştır. Bu risalesinde Allah Teâlâ'nın Zâtının nur olduğunu iddia edenlere cevap verdiği gibi, Peygamber efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem)'in nurdan yaratıldığını iddia edenlere de cevap vermiştir.

Tahmaz, “Ümmehati'l-Enbiya” adlı bir risale de yazmış ve bu risalede Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) annesinin kurtuluşa eremeyeceğini savunanlara cevap vermiş ve Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerin annelerinin hepsinin tevhid üzere olduklarını ispatlamıştır.²³

Diğer bazı kitapları da şunlardır:

1. Meyyizati's-Şeri'ati'l-İslamiyye (İslam Şeriatının Ayrıcalıkları).
2. el-Enseb ve'l-Evled.

²³ Bkz: age, c:VIII, s:619.

3. Hukukî'l-İnsan fi'l-İslam (İslam'da İnsan Hakları).
4. Fityanün Eslem: Kısas mine's-Sirati'n-Nebeviyye.
5. Fürsan Mahzum: Kısas mine's-Sirati'n-Nebeviyye.
6. Hayatüna ve'l-Mevidü'l-Meçhuh (Hayatımız Meçhul Buluşma Günü).
7. el-Erbaune'l-İlmiyye: Suvar mine'l-İcazi'l-İlmi fi's-Sünneti'n-Nebeviyye.
8. es-Süneni'l-İlahiyye fi'-Kalk.
9. Ya Beni İsrail (Ey İsrailoğulları).
10. ez-Zevac fi'l-İslam (İslam'da evlilik).
11. Min Zekairi'l-Kur'an ve's-Sünneti fi't-Terbiye ve't-Tehzib.

2.2.4 Akidesi ve Mezhebi

Bir kişinin akidesi ve mezhebi, tefsirdeki yönelişlerini etkilemektedir. Bu durum birçok âlimin yazılarında açıkça görülmektedir. Abdulhamid Tahmaz bir tasavvuf ehli bir insan olup mutasaffis Muhammed El-Hamid'in öğrencisiydi. Abdülhamid Tahmaz, şeyhi Muhammed el-Hamid hakkında bir kitap yazmış ve burada onun tasavvuftaki yolunu takip ettiğini, metoduna hayranlığını ve ona karşı gelmediğini anlatmıştır. Bu bağlamda Şeyhi Muhammed el-Hamid'din Mısır'a gittiğinde orada tasavvufun yayılmasına sevindiğini ve şöyle dediğini anlatmıştır: “Mısır'da çok sayıda salih insan olduğunu şimdi öğrendim. Zira bu günler efendimiz Hz. Hüseyin'in (r.a) doğduğu günlerdir; Bu günlerde köy ve kasabalardan tarikat ehli insanlar Kahire'ye gelmekte ve onun mescidinde zikir meclisleri düzenlemektedirler... vb.)²⁴ Abdülhamid Tahmaz mezhep olarak Hanefi mezhebine tabidir.

²⁴ Tahmaz, A-H., **Mücahid ve Alim Muhammed El Hamid**, s:31.

3. ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN RİVAYET TEFSİRİNE YAKLAŞIMI

3.1 Ayetleri Rivayet (el-Me'sur) Tefsiri Yöntemiyle Yorumlaması

Et-Tefsir el-Me'sur terimi, Et-Tefsir ve el-Me'sur kelimelerinden oluşan tanımlayıcı mürekkebe bir kavramdır. Kelimenin manasını anlamat için onun sözlük ve terim anlamına bakmak gerekir.

3.1.1 Tefsir

Sözlük anlamı: Bu kelime el-fısr sözcüğünün, tef'il babıdır. Anlamı ise bir şeyi açıklamak manasındadır. Problemlili bir lafzın kasdettiği anlamı ortaya çıkarmaktır.²⁵

²⁶ Aşağıdaki ayette geçtiği şekliyle Kur'an'da sadece bir kez kullanılmıştır: (وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِنَّاتُكَ) (كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا) (İnkâr edenler, "Kur'an ona bir defada toptan indirilseydi ya!" dediler. Biz Kur'an'la senin kalbini pekiştirmek için onu böyle kısım kısım indirdik ve onu ağır ağır okuduk. Onlar sana hiçbir misal getirmezler ki (buna karşılık) sana gerçeği ve en güzel açıklamayı getirmiş olmayalım." (Furkan – 25/32-3) Razi bu ayetin anlamı hakkında şöyle demiştir: Yani, zikri geçen şüphelerden farklı bir şüphe sunamazlar ki biz onların bu şüphelerini ortadan kaldıracak deliller getirdik.²⁷

Râgıp El-İsfahânî²⁸ kelimeyi şöyle tanımlamıştır: “el-Füsr ve es-Sefer kelimelerinin anlamları, lafızlarındaki benzerlik gibi birbirine yakın anlam ifade ederler. Ancak el-Füsr sözcüğü, makul anlamı ortaya çıkarmak için kullanılır. es-Sefer sözcüğü ise görülen şeylere dikkat çekmek için kullanılır. Bu manada kelime şu şekillerde kullanılmıştır: (سُفِرَتِ الْمَرْأَةُ عَنْ وَجْهِهَا) (Kadın yüzünü açtı), (وَأُسْفِرَ الصُّبْحُ) (sabah oldu)

²⁵ El-Afriki, M. (Abu'l-Fadl), (1993) **Lisanü'l-Arab**, 3. Baskı, Beyrut: Dar Sader, c:V, s:55.

²⁶ Bkz: El-Feyruzabadi, M. (Majd Al-Din), (2005) **El-Kamusü'l-Muhit**, ed. Müessesetü'r-Risale Miras Araştırma Ofisi, 8. kat, (Lübnan - Beyrut: Müessesetü'r-Risale Yayıncılık ve Dağıtım Vakfı, s:456.

²⁷ Bkz: Razi, M., (2000) **Mefatihü'l-Gayb, Et-Tefsirü'l-Kebîr**, 3. Baskı, Beyrut: Dar İhya-u't-Turasi'l-Arabi, c:XXIV, s:457.

²⁸ Ebu'l-Kasım el-Huseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal, (502) er-Rağıb olarak tanınmıştır, İsfahanlı bir âlim ve ediptir, Bağdat'ta yaşamış ve orada vefat etmiştir Bkz. Hayruddin b. muhammed . Ali Faris. Daru'l-İlmi Lilmeleyin, c:II, s:255.

Ayrıca fessere kelimesi açıkladı ve izah etti anlamlarına da gelir ki “kelam müfesser” ifadesi “açık söz” manasındadır.²⁹

Terim anlamı: Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)'e indirilen Allah'ın Kitabı'nın anlaşılmasını sağlayan, manalarının açıklayan, ifade ettiği hükümleri ortaya koyan ve bunu yaparken nahiv, sarf, beyan, fıkıh usulü ve kıraat gibi ilimleri kullanan ve nüzül sebebi, nasih ve mensuh ilimlerine ihtiyaç duyulan ilim türüdür.³⁰

Muhammed Hüseyin el-Zehebi onu şöyle tanımlamıştır: Bu ilim, insan aklının gücü yettiği nisbette Allah'ın muradını araştıran ilimdir.³¹

Tefsir ilmi, İslam'ın öncü temel ilimlerinden birisidir. Âlimler bu hanif dinin ilk döneminden itibaren bu ilme yönelmişlerdir. Dinin hükümlerini anlamak, helal ve haramı bilmek için ilk başvurdıkları kaynak Allah'ın Kitabı'dır. Böylece tefsir ilmi ortaya çıkmış ve âlimler arasında müfessir adı verilen bir grup meydana gelmiştir.

Müfessirlerin ilgi ve alakaları ilk dönemden itibaren Kur'an-ı Kerim ayetlerinin manalarını anlamaya odaklanmış ve bu konuda da uzmanlaşmışlardır. Bilakis onlar bu konuda yazdıklarında yaratıcılıklarını ortaya koymuşlar ve ümmetin hizmetine sunmuşlardır. Ayrıca hala bu alanda tefsir adı verilen değerli kitaplar sunmaktadırlar.

Tefsir ilmi yüzyıllar boyunca çalışılacelmiş ve âlimler onlarca tefsir kitabı yazmışlardır. Asırlar boyunca müfessirlerin derdi, ayetlerin anlaşılmasında derinleşmek ve daha önceki müfessirlerin bu ayetler için ortaya koymadıkları yeni anlamları yakalamakla meşgul olmuşlardır.

3.1.2 Rivayet (el-Me'sur)

Sözlük anlamı: Bir şeyin geri kalan kısmı anlamına gelir. el-Me'sur menkul (nakledilen) anlamında ism-i mef'uldür. İbn Manzur bu konuda şöyle demiştir: Eser

²⁹ el-Mufaddal, H. (el-Rağıb), (1991) *El-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, ed. Safvan Adnan Al-Davudi, Şam-Beyrut: Daru'l-Kalem, Ed-Daru's-Şamiyye, 1412, materyal (Sefer) s. 412 ve Madde (Fesir) s. 636.

³⁰ Zerkeşi, B. (Ebu Abdullah), (1957) *El-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, ed. Muhammed Ebû al-Fadl İbrahim, Dar İhyau'l-Kütübi'l-Arabiyye, İss el-Babi Al-Halabi ve Ortakları, c:I, s:13.

³¹ Zehebi, M. S. H., *Et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Kahire: Mektebetü Vehba, d., c:I, s:14.

(أثر يَأْتِرُ أَثَرًا), iz takip etmek manasındadır.³² Kelimenin çoğulu eser (آثار) şeklindedir. İbn Faris bu konuda şöyle demiştir: Eser sözcüğünün üç türlü kökü bulunmaktadır. a) Bir şeyin öncelenmesi, b) Bir şeyden bahsetmek, c) Geri kalan şeyin tasvir etmek.³³ Eer (أثر) sözcüğü Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde "geri kalan şeyleri ve ona uyanları kaydetmek anlamında kullanılmıştır. Bu anlamda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ □ فَارْتَدَّ عَلَى أَثَرِهِمَا قَصَصًا) "Mûsâ: "İşte aradığımız bu idi" dedi. Bunun üzerine tekrar izlerini takip ederek gerisin geri döndüler." (Kehf 18/64) (وَنَكْتُبُ مَا قَدَّمُوا وَآثَرَهُمْ) "Onların yaptıklarını ve bıraktıkları eserlerini yazarız." (Yasin 36/12)

Terim anlamı: Kur'an-ı Kerim'min; Kur'an'a ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'den veya sahabeden rivayet edilenlere göre tefsir edilip yorumlanmasıdır. Bu tür tefsirler Allah Teâlâ'nın muradını yorumlamada, İbn Cerir et-Taberi'nin³⁴ tefsirinde olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'in bizzat kendisinde bulunan veya Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) veya sahabelerden (r.anhum) veya tabiinden aktarılanları esas alırlar.

Dr. Ez-Zehebi bu konuda şöyle demiştir: Rivayet tefsirine, bu konuda görüş ayrılıkları olsa da tabiinden rivayet olunanları da dâhil ettik. Zira bunların rivayet tefsiri kabilinden mi yoksa dirayet/reay tefsiri türünden mi olduğu konusunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Zira bizler İbn Cerir ve rivayet tefsiri statüsünde değerlendirilen diğer tefsir kitaplarının sadece Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ve sahabelerden rivayet edilenlerle sınırlı kalmadığını, aksine tabiinden nakledilenleri de içerdiğini gördük.³⁵

³² İbn Manzur, **Lisanü'l- Arab**, c:IV, s:5.

³³ Zakariya, A. (Abu Al-Hussein), (1979) **Mu'cemu Mekayisi'l-Luga**, ed. Abdusselam Muhammad Harun, (d.m.: Daru'l-Fikir, makale (Ethr) s. 53 ve geri kalanının çizimi: izi.

³⁴ İlim tahsildarı ve müçtehit İmam Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid et-Taberi'dir. Hicri ikiyüzyirmi dört yılında Emel Taberistan'da doğmuştur. Bağdat'a gitmiş ve 310 yılında vefat edinceye kadar orada kalmıştır .Bkz: es-Subki, A. (Tacu'd-Din), (1992) **Tabakatu's-Safi'i El-Kubra**, ed. Dr.. Mahmoud Muhammad Al-Tanahi ve Dr. Abdel-Fattah Muhammad Al-Helou, ed. 2, d.m.: Hajar for basım, yayın ve dağıtım, c:III, s:120.

³⁵ Zehebi, M., **Et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, c:I, s:112.

3.1.3 En İyi Tefsir Yöntemi

İbn Teymiyye'ye göre en güzel tefsir yöntemi; “Kur'an'ın Kur'an ile yorumlanmasıdır. Zira bir yerde daha mücmel olarak ifade edilen bir konu başka bir yerde açıklanmıştır. Bir yerde kısaca değinilen bir meseleye başka bir yerde geniş yer verilmiştir. Bunun yeterli olmadığı yerde sünnete başvurulabilir. Çünkü sünnet, Kur'an'ın açıklayıcısı ve şerh edicisidir. Aksine, İmam Ebu Abdullah Muhammed b. İdris el-Şafii bu konuda, “Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)’in hükmettiği her şey Kur'an'dan anladığı manalardır”³⁶ demiştir. Bu ifade ile Kur'an'ın, bizzat Kur'an ile yorumlanması gerektiği ifade edilmektedir. Ayetin tefsirini Kur'an'da ve Sünnet'te bulamadığımız zaman, sahabelerin sözlerine başvururuz. Çünkü onlar, şahit oldukları ve yaşadıkları koşullardan dolayı bu konuda daha çok bilgiye sahiptirler. Ayrıca, dört halife, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mesud³⁷ gibi ileri gelenler başta olmak üzere onlar tam bir anlayışa, doğru bilgiye ve salih amele sahiptirler. Zira bunlar Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)’in duasına mazhar olmuştur. Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Abdullah b. Abbas için “Allah’ım onu dinde fakih kıl ve ona tevili öğret” diyerek dua etmiştir.³⁸ Ancak ilgili ayetin tefsiri Kur'an'da, Sünnette ve sahabenin görüşlerinde bulunamaması halinde, tefsirde lider olan Mücahid b. Cebr gibi imamların çoğu, tabiilerin görüşlerine başvurmuşlardır.³⁹

“Rivayet tefsiri” terimi ilk olarak Suyuti’nin⁴⁰ (911) “ed-Durri’l-Mensur fi Tefsir bilme’sur” adlı eserinde ortaya çıkmıştır.

³⁶ Dimeşki, A. (İbn Teymiyye), (1980) **Mukaddime fi Usulü’t-Tefsir**, Takiyüddin Ebu’l-Abbas Ahmed Lübnan Beyrut: Mektebetü Daru’l-Hayat, s:39.

³⁷ Bkz: İbn Teymiyye, **Usulu’t-Tefsir**, Giriş bölümü, s:40.

³⁸ Şeybânî, A. (Ebu Abdullah) (2001) **İmam Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i**, ed. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid ve diğerleri. D.M.: Müessesetü’r-Risale, Beni Haşim’in Müsned’inden, Abdullah b. El-Abbas’ın Müsnedi’nden, c:IV, s:225, Hadis No. (2397) Bkz : Tabarani, S. (Ebu’l-Kasım), **Em-Mu’cem el-Kebir**, s. Hamdi b. Abdülmecid el-Selefi, 2. baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, d.T., Abdullah b. Abbas’ın faziletlerinden ve haberlerinden, c:X, s:263, Hadis No. 10614; Al-Naysaburi, M. (İbn Al-Baai’), (1990) **el-Mustedrek es-Sahihayn**, s. Mustafa Abdülkadir Atta, Beyrut: Darü’l-Kutubi’l-İlmiyye. Sahabeleri Tanıma Kitabı, Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib’in hadislerinden bahsetti, 6280, No. 6280, .

³⁹ Bkz: İbn Teymiyye, **Usulu’t-tefsir**, **Giriş bölümü**, s:44.

⁴⁰ O, daha çok Celaluddin eb-Suyuti olarak bilinen Abdurrahman ibnu’l-Kamal Ebu Bekir ibn Muhammed ibn Sabikuddun ibn al-Fakr Osman al-Hudari es-Suyutu’dur, 849 yılı Receb ayında doğmuş ve Kahire’de yetim olarak büyümüştür. Hicri 911 yılı Cuma günü Cumartesi gecesi Cemaziyelevvel ayındı 61 yaşında vefat etmiştir. bkz: el-Adana, A. (1997) O 11. asrın âlimlerinden birisidir, *Tabakatü’l-Müfessirin*, ed. Suleyman b. Saleh Al-Kazi, Suudi Arabistan: Bilim ve Yönetim Kütüphanesi, 365; Bkz: Muhaysin, M. M. M. S. (1992) **Mu’cem Huffazil-Kur’an Abre’t-Tarih**, Beyrut: Daru’l-Jebal, c:II, s:124.

Bu tefsirin önemi, me'sur/rivayet tefsirinin tanımının incelenmesinden ve ne anlama geldiğine açıklık getirilmesinin ardından anlaşılmaktadır. Böylece bu tür tefsirin ne kadar önemli olduğu, ona ilgi gösktermenin ve sahip çıkmanı gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle bu tefsir türü en güzel tefsir türlerinden birisidir. Bu nedenle buna erken dönemde dikkat çekilmiş ve ilgi gösterilmiştir. Bu tür, Kur'an'ın ilimlerinin ilk kaleme alınan ilim türüdür. Bu konuda ilk paydaşlar hadis ve rivayet ehli olmuştur.⁴¹

Buhari ve Müslim ile diğer hadis kitaplarında tefsirle ilgili bölümler bulunmaktadır. Bu kitapların müellifleri, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem)'den nakledilen tefsirleri derlemişlerdir ki bu da bu tür tefsir türünün önemini göstermektedir. Kur'an'ın mânâlarını bilmenin ve maksadını gerçekleştirmenin kamburudur. Bu tefsir türünün kıymet ve ehemmiyeti, asıl kaynaklarının kıymet ve öneminden kaynaklanmaktadır.

3.1.4 Tefsir Metotları Tanımı

1. Tefsir Metodu: Müfessirlerin tefsirlerinde yöneldikleri amaca götüren yoldur.⁴²
2. Müfessirlerin Metotları: Müfessirlerin, Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim ayetlerinde kasdettiği anlamları beşeri kabiliyetlere göre açıklamak için izledikleri yöntemlerdir.⁴³

3.1.4.1 Abdülhamid Tahmaz'ın tefsirde izlediği metot

Abdülhamid Tahmaz tefsirinde seçme yöntemini benimsemiştir. Bu durum onun “et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim” adlı eserinde açıkça görülmektedir. Abdülhamid Tahmaz ayetin tefsirini yaparken ilgili görüşleri ihmal etmemiştir, bilakis o, konu ile ilgili görüşleri bir araya getirmiş, ayetin manasını açıklayan en

⁴¹ Al-Halabi, N-D. M. A., (1993) Ulumu'l-Kur'an-ı Kerim, Şam: Sabah Matbaası, s:74.

⁴² Bkz. Al-Rumi, F., (1986) **Ondördüncü Yüzyılda Tefsir Eğilimleri**, Suudi Arabistan: Suudi Arabistan Krallığında Bilimsel bir Araştırma, İfta, Davet ve Rehberlik Daireleri Başkanlığı'nın izniyle basılmıştır, No. 951/5, c:V, s:8/1406, c:I, s:22 .

⁴³ Müsellem, M., (1993) **Menehici'l-Müfessirin**, Birinci Kısım, Sahabeler Devrinde Tefsir, Riyad: Dar u'l-Müslim, s:15.

güçlü görüşü tercih etmiştir. Abdülhamid Tahmaz'ın, ayetlerin tefsirine yaklaşımı konusunda birkaç husus ifade edilebilir:

1. Ayetlerin tefsirinde, konu dışına çıkmaya neden olacak geniş açıklamalara girmemiştir.
2. Tahmaz çoğu zaman, İbn Kesir, İbn Cerir el-Tabari, er-Razi, el-Alusi, el-Hazin ve diğerleri gibi kendisinden önce gelen eski tefsircilerin görüşlerini esas almıştır.
3. Kendisi yorumlarında ne uzun ne kısa olmaksızın orta yolu tercih etmiştir. Başka bir ifadeyle âyetin manasını açıklamış ve bu konuda da kendisinden önceki müfessirlerin görüşlerine yer vermiştir.
4. Ayetlerin tefsirinde, İbn Kesir gibi önceki tefsirlere atıfta bulunmuştur.

Abdülhamid Tahmaz ayetlerin tefsirinde konunun dışına çıkmadan orta boyutta bir tefsir yöntemini benimsemiştir. “et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim” adlı eserinde ayetin tefsiri ile ilgili hadisleri çokça zikretmiştir. Ayrıca tefsirinde şüpheleri zikrederek bunlara cevap vermiştir. Burada, Abdülhamid Tahmaz'ın ayetleri tefsirinde âlimlerin görüşlerine yer vermesine örnekler verilecektir:

(وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ) “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.” (Hicr 87/15)

Bazı müfessirler, “Yedi Mesânî” ifadesi ile Fatiha'nın yedi ayetinin kastedildiğini belirtmişler ve onun Yedi Mesânî ve Kur'ani'l-Azim olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca El-Mesânî kelimesi tekrar etmek anlamından alınmıştır çünkü namazda tekrar edilir denmiştir. Veya kelime sena etmek anlamındadır çünkü kelime Allah'ı övgüyü içermektedir. Ayrıca ona "Büyük Kur'an" denmiştir çünkü o onda bulunan en büyük suredir" denmiştir.⁴⁴

Ebu Said b. Mu'alla'dan rivayet edilen sahih bir hadiste şöyle denmiştir: Ebu Said b. Mu'alla şöyle demiştir: Ben mescitte namaz kılıyordum, Allah Rasûlü (sallallahu

44 Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:404.

aleyhi ve sellem) beni çağırdı, fakat ona cevap vermedim. Ardından yanına geldim ve ya Rasûlallah namaz kılıyordum dedim. Ardından Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Allah Teâla: “Ey iman edenler! Sizi çağırdığı zaman, Allah'ın ve Resûlü'nün çağrısına uyun” (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ) (Enfal ayeti 8/24) buyurmadı mı? dedi. Ardından da şöyle buyurmuştur: “Mescitten çıkmadan önce Kur'an'daki en büyük sureyi sana öğreteyim mi? Sonra elimi tuttu ve mescitten çıkmak istediğinde dedim ki: " Kur'an'daki en büyük sureyi sana öğreteyim" demiştiniz, dedim. O zaman bana; “Elhamdü lillahi rabbil âlemin, (diye başlayan Fatiha suresidir) seb'u mesani ve Kur'an-ı Azimdir (o, namazda tekrar edilen yedi ayettir ve bana verilen yüce Kur'an'dır.)” buyurdular.⁴⁵

Başka bir müfessir grubu da bu konuda şöyle fikir beyan etmiştir: “Allah Teâla, Hz. Peygamber (sallallahü aleyhi ve sellem)'e Fatiha suresini vermiş ve ayrıca ona Kur'ani'l-Azimi de vermiştir. Buradaki atıf âm lafzın has lafza atfı gibidir. Zira bu önce zirkedilen hadis ile çelişmez. Denilebilir ki, Fatiha'nın Mesani ve Kur'ani'l-Azim olarak adlandırılması, Kur'an'ın tamamının da Kur'an olarak adlandırılmasına ters düşmez. Allah Teâla Kur'an'ı, aşağıdaki ayitinde Mes'ani olarak tanımlamıştır: (اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَثَابًا □ تَفْشَعُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ) “Allah sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir.” (Zümer 39/23) Bir yönden mesani, bir yönden de mütüşabihtir. Aynı zamanda o Kur'ani'l-Azimdir.⁴⁶

Abdülhamid Tahmaz'ın tefsirinde izlediği yöntem, ayetlerin kısa tefsirini yapmak şeklindedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (لَعْنُوكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ) “(Melekler Lût'a:) "Ömrüne andolsun ki onlar (şehvetten) gözleri dönmüş halde sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlar (Bu durumda asla seni dinlemezler)" dediler. (Hicr

⁴⁵ Buhari, M., (2001) **El-Cemi' es-Sahih el-Muhtasar min Umuri Resulullah (s.a.v)**, sünneti ve günleri, Sahih Buhari, Mh. Muhammed Zuhair b. Naser en-Nasir, d.d.: Dar Tavku'n-Necat, Kitabu Tefsiri'l-Kur'an, c:IV, s:17, h:4474.

⁴⁶ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:4, s:404-405

15/72) Burada (لَعْمُرُكُ) sözcüğüyle yemin anlamı kastedilmiştir. Kadı Ebu Bekir b. el-Arabi bu şekilde ifade etmiştir.⁴⁷

“Müfessirlerin tamamı bu konuda şöyle demişlerdir: Allah Teâla burada onun şanını yüceltmek için Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatı üzerine yemin etmiştir. Kadı İyaz⁴⁸ da bu konuda böyle görüş belirtmiştir: “Bu hususta tefsir ehli bunun, Allah tarafından Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ömrüne edilmiş bir yemin olduğunu ve sözcüğün aslında (العمر) şeklinde zammeli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Bu onu övmenin ve tazim etmenin en yüksek mertebesidir.”⁴⁹

İbn Kesir bu konuda şöyle demiştir: “at Peygamberinin (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatı üzedine yemin etmiştir. Bu onun için büyük bir teşrif ve tazimdir. İbn Abbas (r.anhuma), “Allah Teâla, Hz. Muhammed'den (sallallahu aleyhi ve sellem) daha şerefli bir nefis yaratmamıştır ve Allah onun hayatı dışında başkasının hayatı üzerine yemin etmemiştir.” demiştir.⁵⁰

Abdülhamid Tahmaz şöyle demiştir: Buradaki hitabın o manzarayı seyredenler için değil Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) için olduğu konusunda

⁴⁷ Ebu Bekir ibn el-Arabi: O, Muhammed ibn Abdullah ibn Muhammed el-Ma'afari el-Ishbili el-Maliki, Ebu Bekir ibn el-Arabi: Sevilla'da (468 H./1076) yılında doğmuştur. Hadis hafızı olarak doğuya gitmiş ve edebiyatta başarılı olmuştur, Din ilimlerinde ichtihad mertebesine ulaşmış, hadis, fıkıh, tefsir, edebiyat ve tarih kitaplarını derlemiş ve Sevilla kazasının valisi olarak Fez yakınlarında vefat etmiş ve (543/543) yılında orada defnedilmiştir. 1148), Bkz.: Zarkali, **Al-Alam**, c:VI, s:230; Bkz.: el-Suyuti, A. (Celaledin), (1985) **Tabakatü'l-Müfessirin el-Işrin**, ed. Ali Muhammed Omar, Kahire: Mektebetü Vehbe, 105; Bkz.: el-Idrisi, M. (Abdulah al-Kitani), (1982) **Dizinler Dizin, Kanıt, Sözlükler, Şeyhler ve Diziler Sözlüğü**, Mh, İhsan Abbas, 2. baskı, Beyrut: Daru'l-Garbi'l-Islami, c:II, s:855; Bkz.: Al-Safadi, H. (Salah Al-Din), (2000) **Al-Wafi Bialwafiyat**, Mh. Ahmed Al-Arnaout ve Turki Mustafa, Beyrut: Miras Canlanma Evi, c:III, s:266; Bkz.: Zehebi, M. (Şemseddin), (2003) **Vefiyatü'l-Ayan**, Mh. Dr. Bashar Awwad Maarouf, Daru'l-Garbi'l-Islami, c:XI, s:834.

⁴⁸ Kadı İyad: İyad b. Musa b. İyad b. Amron Al Yahsabi Al-Sabti, Ebu Al-Fadl: (H. 476 yılında doğmuş, MS 544 yılında vefat etmiştir), Fas âlimi ve devrinin hadis ehli imamıdır. Arapların sözleri, soyları ve günleri hakkında insanların en bilgilisidir. Ceuta semtinde doğmuştur ve ilim, zekâ, teyakkuz ve anlayışta ileri seviyede olan insanlardan biridir ve ülkesinde uzun zaman geçirmiştir; biyografisini yazdı, sonra Granada yargısına götürdü ve Marakeş'te Bir Yahudi tarafından zehirlenerek öldürüldü, denilmiştir. Bkz. Al-Maliki, M. (Şemsüddin), **Tabakatü'l-Müfessirin, Davudi**, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, d.T., c:II, s:25; Bkz.: el-İrbali, A. (Ebu'l-Abbas), **Vefiyatü'l-Ayan** ed. İhsan Abbas, Beyrut: Dar Sader, c:III, s:483, 484; Bkz.: Al-Yamari, İ. (Burhanuddin), **ed-Dibacü'l-Mezheb fi Marifeti ayanı Ulemai'l-Mezheb**, Dr. Muhammad Al-Ahmadi Ebû An-Nur, Kahire: Daru't-Turas, D.T. c:II, s:51; Bkz.: Al-Andalusi, A. (Abu'l-Hasan), (1983) **Tarih Kuda Ehdölüs**, (Yargılanmayı ve fetva verilmeyi hak edenlerin en büyük müşahedecisi) Arap Mirasını Canlandırma Komitesi Yeni Ufuklar Evi, 5. kat, Lübnan, Beyrut: Yeni Ufuklar Evi, 101; Bkz.: Bashkwal, H. (Ebu'l-Kasım), **Es-Sıla fi Tarihi Eimmeti**, onu yayınlama ve düzeltme yetkisine dayanarak ve orijinal kaynağına bakın: Seyyid el-Hüseyni, İ. (1955) 2. baskı. d.m.: El-Khanji Kütüphanesi, s:429, 430

⁴⁹ Kurtubi, M. (Ebu Abdullah), (2003) **el-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an** ed. Hişam Samir Buhari, Suudi Arabistan, Riyad: Dar Alamu'l-Kutub, c:X, s:39.

⁵⁰ Sabuni, M. A. (1981). **Muhtasar Tefsiru İbn Kesir**, 7. baskı. Lübnan, Beyrut: Kuran-ı Kerim Basım Evi, c:II, s:315,

müfessirler ittifakı etmişlerdir. Zira bu durun ayetin siyat ve sibakıyla tamamen uyumludur.⁵¹

“Biz (وَمَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَإِنَّ السَّاعَةَ لَأَتِيَةٌ فَاصْفَحِ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ) gökleri, yeri ve her ikisi arasında bulunanları ancak hakka ve hikmete uygun olarak yarattık. Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et.” (Hicr 15/85) Bu ayet aşağıdaki ayetin tefsiridir denmiştir. (وَمَا خَلَقْنَا (السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ) Ayet, biz yerleri ve gökleri hak ve hikmeti uygun olarak yarattır buyurmaktadır. Allah Teâla yerleri ve gökleri bu ölçüde hikmeli ve dengeli boşuboşuna yaratmamıştır.⁵² Bu nedenle şer ve batılın devamlılığı ve istikrarı buna uygun değildir.

Hikmet, fesadı def etmek ve insanları hayra davet edip yönlendirmek için onlar gibi olanların helak edilmesini iktiza etmektedir.⁵³ Hak sabittir ve asıldır, batıl ise sonradan ortaya çıkmıştır. Kıyamet saati ise hakkı batıldan ayırmak için hiç şüphesiz kesinlikle gelecektir.⁵⁴

Abdülhamid Tahmaz (بالصَّفْحَ الْجَمِيلِ) ifadesi ile ne kastedildiğini şöyle açıklamıştır: Âyet, müşrikleri affetmesi ve onların eziyetlerine sabretmesi ve onların inatlarına güzel ahlakla mukabele etmesi için Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)’e hitaben inmiştir.

(الصَّفْحَ) Bu ayette geçen (الصَّفْحَ الْجَمِيلِ) sözcüğünün anlamı affetmek ve bağışlamak anlamındadır. Bazıları ise onun itib ve levm etmemek anlamında olduğunu belirtmişlerdir. Bu kelime affetmekten daha derin manalar ifade etmektedir. Hz. Ali’den rivayet edildiğine göre (الصَّفْحَ الْجَمِيلِ) sözcüğü itib etmeksizin ve kınamaksızın affetmeği ifade etmektedir.⁵⁵

⁵¹ Bkz: Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru’l-Mevzu-i Lisuvari’l-Kur’ani’l-Azim**, c:IV, s:395.

⁵² Bkz: El-Âlûsi, M. (Şihabuddin), (1994) **Ruhu’l-Meani fi Tefsiri’l-Kur’an ve’s-Seb’i’l-Mesani**, ed. Ali Abdulbari Attia, Beyrut: Daru’l-Kutubil-İlmiyye, c:VII, s:320; el-Beydavi, A. (Ebu Said), (1992) **Envaru’t-Tenzil ve Esraru’t-Tevil**, ed. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Beyrut: Dar İhya-u’t-Turasi’l-Arabi, c:III, s:216.

⁵³ Bkz: Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru’l-Mevzu-i Lisuvari’l-Kur’ani’l-Azim**, c:IV, s:402.

⁵⁴ Bkz: Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru’l-Mevzu-i Lisuvari’l-Kur’ani’l-Azim**, c:IV, s:402

⁵⁵ Bkz: El-Âlûsi, **Ruhu’l-Meani**, c:VII, s:320.

ar'ın onları bağışlaması yönünde yapılan emir, onlardan intikam almaya muktedir olduğunun delilidir. Bu konuda, bu ayet nazil olduğunda ar'ın az sayıdaki ahabıyla Mekke'de olduğu ve bu durumda onlardan nasıl intikam alacağı sorusu akla gelebilir.

Buna cevap olarak şöyle denebilir: ar, diğer peygamberler gibi onlara beddua edebilirdi. Ancak bilindiği gib o kavmine asla beddua etmemiş aksine onlara hep dua etmiştir.⁵⁶

Ayrıca ayette, Allah Teâla onların kalplerini imana açana kadar, onların kabalık ve sertlik gösterme ihtimallerine karşılık kâfirleri sabır ve yumuşaklıkla İslama davet etme yönünde bir yönlendirme vardır. Bazı müfessirlerin ifade ettiği gibi, savaş ayetleri ile neshedilmemiştir. Bu yönlendirme sadece ar'e has değildir. Bu hüküm, Allah'a davet eden her davetçiyi kapsamaktadır. Çünkü ar onların rehberidir. Bu nedenle onlar, O'nun sünnetine ve yoluna uymadan bu konuda başarılı olamazlar. Bazı ayetlerde bu affedici olma tutumu genellek kazanmaktadır ve herkesi kapsamaktadır.⁵⁷ Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ) “Siz şimdilik, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. (Bakara 2/109)

“Deki: (وَقُلْ رَبِّ ادْخُلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاَجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا) "Rabbim! (Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar. Katından bana yardımcı bir kuvvet ver." (İsra 17/80)

Abdülhamid Tahmaz, yukarıdaki ayetin tefsiri ile alakalı şöyle demiştir: Müfessirler “Gireceğim yere) doğruluk ve esenlik içinde girmemi sağla. (Çıkacağım yerden de) beni doğruluk ve esenlik içinde çıkar,” ayetiyle ne kastedildiği konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bazıları bununla Medine'ye girişi ve Mekke'den çıkışı kastedildiği görüşünü savunmuştur. Bu görüşü İbn Abbâs'tan (r.anhuma) rivayet edilen aşağıdaki hadis teyit etmektedir: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) Mekke'deydi, sonra hicret etmesi emredildi ve Allah Teala “Deki: "Rabbim!..."

⁵⁶ Bkz: Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:403.

⁵⁷ Önceki referans, c:IV, s:403.

ayetini indirmiştir.⁵⁸ Ayrıca; Mekke'ye fatih olarak girmesi ve hicret sırasında oradan güvenli bir şekilde çıkması kastedilmiştir denmiştir. Bunun dışında; Emredilenlere uyma (giriş) ve yasaklananlardan uzak durma (çıkış) kastedilmiştir diyenler olmuştur. Bununla beraber; Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in kendisine yüklenen peygamberlik sorumluluklarını yüklenmesi ve onları hakkıyla yerine getirip eda etmesi şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.⁵⁹

Burada murat edilen mana; Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yer olarak gireceği ya da emir olarak uygulayacağı ve oradan çıkacağı her şeyi içermektedir. Böylece her kaynak ve referans için genel bir anlam ifade eder. Müfessirlerin bu konudaki ifadeleri meseleyi tayin adına değil temsil adına söylemişlerdir.⁶⁰

(وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا) “Katından bana yardımcı bir kuvvet ver” ifadesinin anlamı Allah’ım, bana düşmanlık eden herkese karşı yardım edecek bir güç ve kuvvet ver manasındadır. Hakkın, mutlak dayanacağı bir hücceti ve batılı kahredecek bir gücü olması gerekir. Allah Teâla, peygamberine, müşriklerle ve onların planları ile karşılaştığında bu duayı emesini öğretmiş ve istediğini vereceğini ve duasını kabul edeceğini vedetmiştir. Bu nedenle bu dua Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) zaferini müjdeleyici olarak gelmiştir.⁶¹

(وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ) “Yeri de yaydık, ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada ölçülü (bir biçimde) her şeyi bitirdik.” (Hicr 15/19)

Abdülhamid Tahmaz, yukarıdaki ayetin tefsiri ile alakalı şöyle demiştir: Ayet, üzerinde yaşanabilmesi ve ondan faydalanabilmesi için onu yaydık anlamına gelmektedir.⁶² Ayrıca Allah Teâlâ bu konuda şöyle de buyurmuştur: (وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا) “Yeri de biz döşedik. Biz ne güzel döşeyiciyiz. (el-Zariyat 51/48) Bazı

⁵⁸ Tirmizi, M. (Abu İsa), (1975) **Sünen Tirmizi**, Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri, 2. baskı, Beyrut: İhyau't-Turasi'l-Arabi, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)'in yetkisiyle Kur'an'ın tefsiri ile ilgili bölümler, Beni İsrail, c:V, s:304, Hadis No. 3139; Şeybânî, A. (Ebu Abdullah), (2001) **Müsned Ahmed**, ed. Şuayb el-Arnâvut, Adil Mürşid ve diğerleri. D.M.: Müessesetü'r-Risale, Beni Haşim'in Müsned'inden, Abdullah b. Al Abbas b. Abdul Muttalib'in Müsned'inden, c:III, s:417.

⁵⁹ Bkz: El-Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c:VIII, s:137; Bkz.: Al-Endülûsi, M. (Ebu Hayyan), (2000) **El-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir**, ed. Sidki Muhammed Cemil, Beyrut: Daru'l-Fikir, c:VII, s:102, 103.

⁶⁰ Bkz: Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c:VIII, s:137; Bkz.: Al-Endülûsi, M. (Ebu Hayyan), (2000) **El-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir**, ed. Sidki Muhammed Cemil, Beyrut: Daru'l-Fikir, c:VII, s:102, 103.

⁶¹ Bkz: Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c:VIII, s:137; Bkz.: Endülûsi, (Ebu Hayyan), **El-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir**, c:VII, s:103.

⁶² Önceki referans, c:IV, s:362.

kadim müfessirlerin dediği gibi, dünyanın küresel olduğunu inkâr etmek gerekmez. Bununla berabe dünya büyüklüğü nedeniyle düz bir yüzey gibi görülmektedir.⁶³ (وَالْقَيْنَا) “ona attık / yerleştirdik” ifadesi İlahi kudretin azametini delalet etmektedir. Zira yüce dağlar onun için yeryüzüne atılan küçük cisimler gibidir. Ayrıca ifade, Allah’ın dağları yeryüzüne eklediği ve yeryüzünü tutması için sütunlar gibi onları sabitlediği anlamını vermektedir. Aşağıdaki ayette de dağlar kazıklar olarak ifade edilmiştir. (وَالْجِبَالُ أَوْتَادٌ) “Dağları da birer kazık yapmadık mı? (Nebe 78/7) Ayetler, dağların yer kabuğunu sabitlemedeki rolü ve dağların da onları sabitleme ve kaymalarını önlemeye çalışan temellerin varlığı hakkında yerbilimcilerin söyledikleriyle ittifak etmektedir. (وَالْقَيْنَا) "attık/yerleştirdik" ifadesi aynı zamanda dağların yeryüzünün yaratılmasından sonra yaratıldığına işaret etmektedir. Ancak (وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تُمِيدَ بِهِمْ) “Onları sarsmasın diye yere de sabit dağlar yerleştirdik.” (Enbiya 21/31) gibi bazı ayetlerde (الْقَى) “atılan/yerleştirilen” sözcüğü yerine (جَعَلَ) “kılınan” sözcüğünün kullanılması nedeniyle bazı müfessirler, Allah Teâlâ’nın yeryüzünü dağlar olmaksızın yarattığını ve dağları sonradan üzerine yarattığını savunmuşlardır.⁶⁴

Fahrettin er-Râzî şöyle demiştir: Allah Teâlâ, yeryüzünü dağsız yarattı ve daha sonra içindekile le eğildi ve bunun üzerine dağları yarattı mı diyorsunuz? Yoksa Allah yeri ve dağları birlikte mi yarattı diyorsunuz? Bize göre; her ikisi de ihtimal dâhilindedir.⁶⁵

Ancak hadis-i şerif birinci yönü tercih etmektedir: Ebu Hureyre (r.a), şöyle demiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) elimi tuttu ve şöyle dedi: “Allah toprağı Cumartesi günü yarattı. Ondaki dağları Pazar günü yarattı, ağaçları Pazartesi günü yarattı. Mekruhları Salı günü yarattı. Nuru Çarşamba günü yarattı ve onda hayvanları Perşembe günü yaydı. Hz. Âdem (a.s)’i Cuma günü ikindi vaktinden sonra, ikindi ile gece arasındaki gündüz vaktinin en son saatinde en son mahlûk olarak yarattı.”⁶⁶

⁶³ Bkz: Razi, **Et-Tefsiru’l-Kebir**, c:XIX, s:131; Bkz: El-Âlûsi, **Ruhu’l-Meâni**, c:VII, s:274.

⁶⁴ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru’l-Mevzu-i Lisuvari’l-Kur’ani’l-Azim**, c:IV, s:363.

⁶⁵ Razi, **Et-Tefsiru’l-Kebir**, c:XIX, s:131.

⁶⁶ Naysaburi, M., el-Müsned es-Sahih, ed. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut: İhyau’t-Turasi’l-Arabi, D.T. Diriliş Kitabı, Cennet ve Cehennem, Bölüm: Yaratılışın Başlangıcı ve Adem’in Yaratılışı, , 27/289/4.

Abdülhamid Tahmaz'ın ayeti tefsir ettikten sonra âlimlerin sözlerini zikrettiği ayetler arasında, Hz. Musa (a.s.)'ın Firavun'un sorusunda ihmal ettiği gerçeği hatırlatmasını zikretmiştir: (قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى) “Mûsâ, "Rabbimiz her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir" dedi.” (Taha 20/50). Yani Rabbimiz hiç kimseden birşey istemez, çünkü bütün mahlûkatı yaratıp yoktan var eden odur. O, her mahlûku kendisine has nitelik ve özelliklerle ona uygun yaratarak diğer mahlûklardan ayırmıştır. Bütün mahlûklar, kendilerini yaratan ve varlıklarının devamı için sebep olan Rabbini bilir ve tanırırlar.⁶⁷

Her türe en uygun şeklini ve suretini veren odur. Evlilik, ülfet ve sevgi oluşması için her erkek ve kadına cinsine uygun sureti ve şekli vermiştir. Her bir organa ona en uygun ve en güzel şeklini vermiştir. Onun güç ve kudrei ne büyüktür.⁶⁸ Mahlûkatın yaratılışı onun varlığına delildir ve her mahlûku kendine uygun niteliklere uygun yaratması da onun varlığına, yüceliğine, kudretinin, ilminin ve hikmetinin kemâline delildir. Her mahlûka hayat, rızık ve üreme yollarını göstermesi de onun varlığının, yüceliğinin, kudretinin kemâlinin, iradesinin ve hikmetinin kemâline delildir.⁶⁹

Abdülhamid Tahmaz şöyle demiştir: “Zamana bağlı gelişmişlik, Allah'ın atıyyelerinin sürekliliğine, mahlukatının imdadına yetiştigiğine ve Allah Teâlâ'nın yaratıkları ölünceye kadar onlara yardımının devamlılığına delelet eder.”⁷⁰

Doğal ve fitri hidayet, ancak Allah'ın yaratması ile gerçekleşir. Bu onun iradesi ve kudreti ile gerçekleşir. Onun esma-i husnasından birisi de El-Kayyum'dur. Bu ad bütün mahlûkatın varlığının ona bağlı olduğunu ifade eder. Allah Teâla onlardan bu desteğini ve yardımını keserse, varlıkları son bulur. Bu manayı şu ayet ifade etmektedir: (إِنَّ اللَّهَ يُمِيتُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتْا إِنَّ أَمْسَكُهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ إِنَّهُ كَانَ) (حَلِيمًا غَفُورًا) “Şüphesiz Allah, gökleri ve yeri, yok olup gitmesinler diye (kurduğu düzende) tutuyor. Andolsun, eğer onlar (yörüngelerinden sapıp) yok olur giderlerse, O'ndan başka hiç kimse onları tutamaz. Şüphesiz O, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.” (Fatır 35/41)

⁶⁷ Bkz. Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:V, s:255.

⁶⁸ Bkz.: Şangiti, M. A., (1995) *Advaü'l-Beyan fi İdahi'l-Kur'ani Bil-Kur'an*, Lübnan - Beyrut: Daru'l-Fikr Basım ve Yayıncılık, c:IV, s:20.

⁶⁹ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:V, s:255-256.

⁷⁰ Önceki kaynak, c:V, s:256.

Hız. Musa (a.s.)'ın cevabı, kısa olması, derin mana içermesi ve bütün mahlûkatı kapsamaması nedeniyle son derece belagatlı gelmiştir. Ayrıca onları yoktan var eden ve varlıklarının devamlılığının sebebi olan, onlara hidayetlerini bahşeden yüceler yücresi Allah'a karşı son derece uygun düşmüştür. O, Âlemlerin tek Rabbidir, ibadete ve itaate lâyık olan ilahtır, O'ndan başka ilah yoktur, o yücedir. Bu cevap son derece bağlayıcı ve ikna edicidir. Hiç şüphesiz Firavun, Musa'nın cevabı karşısında çok şaşırmıştır. Bu yüzden söz başka bir yöne çevirmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى) “Firavun “peki” dedi, “Gelip geçen nesillerin durumu ne olacak?” (Taha 20/51) Yani ölümlemlerinden sonraki durumları ne olacak demek istemiştir. Allah Teâlâ şöyle bunun üzerine şöyle buyurmuştur: (لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنْسَى قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ) Mûsâ, “Onlar hakkındaki bilgi rabbimin katındaki bir kitaptadır; rabbim ne yanılır ne unuttur” dedi. (Taha 20/52) Yani, onların durumu gayb âlemine ait bir bilgi olduğu için ben onu bilemem. Ben ancak, yüceler yücresi Allah'ın kuluyum ve ancak bana haber verdiklerini bilebilirim. O asırlara ait bilgi, Allah Teâlâ'nın bütün mahlûkatın amellerini yazdığı levhi mahfuz adı verilen kitapta kayıtlıdır. Hiçbir şey onun ilmi ve bilgisi dışında kalmaz, o hiçbir şeyin unutmaz. Sanki Musa aleyhisselam, Allah'ın ilmini kemalini ifade etmek için ve onun herhangi bir kitaba ihtiyacı olmağını ancak her şeye kadir olduğunu göstermek için böyle bir yola başvurmuştur.⁷¹

Abdülhamid Tahmaz, Kur'an-ı Kerim'in azametinin, onun konum ve pozisyonun büyüklüğünden kaynaklandığını ifade etmiştir. Bu nedenle Allah, Kur'an-ı Kerim'den bahsettiği ayetlerde kendi zatını yüceltmıştır. Bu manada şöyle buyurmuştur: (فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا) “Gerçek hükümdar olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'an'ı okumakta acele etme. "Rabbim! İlmimi arttır" de.” (Taha 20/114) Yani; Allah Teâlâ'nın şanı yücedir, o zat, sıfat ve fiillerinde mahlûkatına benzerlikten münezzehtir, sıfat ve fiilleri ile de benzerlikten münezzehtir. Ayrıca ateistlerin inançsızlıklarından, müşrik ve inkârcıların söylediklerinden de münezzehtir. Burada kendisini tazim ve temcidiyle mahlûkatını uyarmaktadır.⁷² “el-Melik” ismi emir ve yasaklar konusunda tasarruf hakkına sahip olandır. Onun vaatlerine ümit bağlanır ve

⁷¹ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:V, s:257.

⁷² Bkz: Şeyhi, A. (El-Hazan), (2004) *et-Tevil fi Meani't-Tevil*, ed. Muhammed Ali Şahin, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c:III, s:214.

uyarıları karşısında korkulur. Bu durum da, Kur'an'ın, her iki dünya saadetini içeren ilahi yöntemler içerdiğini gösterir ki bundan sadece helak olanlar uzaklaşır.⁷³ "el-Hak" ifadesi ise zat ve sıfatlarında sabit olan veya gerçek hâkimiyet sahibi anlamında olup onun yüceliği ona mahsus ve yalnız ona lâyıktır.⁷⁴

Diğerlerine gelince, onların mülkleri geçici ve sınırlıdır. Ebu Hüreyre'den (r.a) rivayet edilen hadisi şerifte, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Allah yeri toplar ve sağ eliyle gökleri dürüp katlar, sonra; “Kral benim, yeryüzünün kralları nerede? Der.”⁷⁵

Abdülhamid Tahmaz'ın şüphelere yanıt vererek onları çürüttüğü örnekler vardır:

(وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ □ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ)
 “Andolsun kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.” (Yusuf 12/24), ayet, azizin karısının isteğini, kötü niyetini ve bunu yapmaktaki kararlılığını ispat etmiş ve aynı zamanda Yusufun (a.s)’ın bu isteğini rettetmiş ve böyle kötü bir talebinin olmadığını, böyle bir işe yönelmediğini ve kararlı olmadığını ortaya koymuştur. Ayetteki (وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهِ □) “Andolsun kadın ona (göz koyup) istek duymuştu” ifadesi azizin karısının bu ahlaksız işe karşı kararlılığını teyit etmektedir.) Onun bu niyetini yemin lamı teyit etmiş (قَدْ) ifadesi de tekit ve tahkike delilidir⁷⁶

Ayet Yusuf'tan bahsettiği zaman, onun bu konudaki isteğini (لَوْلَا أَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ) “Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı” buyurarak nefyetmiştir. Bu nedenle Hz Yusuf böyle bir duruma maruz kalmamış ve herhangi bir ahksızlığa ve günüha arzulamamıştır. Zira o Allah'ın delillerini görmüştür. Kalp ve ruhu, daha önce de (وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ) “İşte biz, iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız,” (Yusuf 12/22) ayetinde işaret edildiği gibi ihsan derecesinde Allah ile beraber olmuştur. Zira Allah Resûlü ihsanı şöyle tanımlamıştır: (أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ)

⁷³ Bkz: El-Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c:VIII, s:577.

⁷⁴ Bkz. Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:V, s:291.

⁷⁵ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:VIII, s:108. (6519)

⁷⁶ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:V, s:156.

Allah"ı görüyor gibi ibadet etmendir. Sen O"nu görmüyor olsan da O seni görmektedir.”⁷⁷

Âlim Razi tefsirinde Allah'ın Peygamberi Hz.Yusuf'un en iyi savunucularından birisidir. Kendisi, Peygamberlere yakışmayacak bu zalimce töhmeti ondan bertaraf edip uzaklaştırmıştır. Zira Allah Teâlâ peygamberleri insanlara iyi örnek olarak seçmiştir. Abdülhamid Tahmaz'ın onun görüşlerinden aktardığı bazı ifadeleri özetle şöyledir:

O olayla bağlantısı olan herkes, Hz. Yusuf'un (a.s) masumiyetine tanıklık etmiştir:

Yusuf şöyle demiştir: (مَعَاذَ اللَّهِ) “Hâşâ, Allah’a sığınırım! (Yusuf 12/23) Ardından şöyle demiştir: (هِيَ رَاوَدَّتْنِي عَنْ نَفْسِي) “Asıl kendisi benimle birlikte olmak istedi” (Yusuf 12/26) Bununla beraber kadın bu durumu itiraf etmiş ve şöyle demiştir: (أَلَا (حَصَّصَ الْحَقُّ أَنَا رَاوَدُّهُ عَنْ نَفْسِهِ) “Şimdi gerçek ortaya çıktı, ben onunla beraber olmak istemiştim.” (Yusuf 12/51) Kadınlar şöyle demiştir: (مَا عَلَّمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ) “Hâşâ! Allah için, biz onun bir kötülüğünü bilmiyoruz.” (Yusuf 12/51)

Kadının kocası gerçeği öğrenmiş ve karısına şöyle demiştir: (إِنَّ كَيْدَكُمْ عَظِيمٌ إِنَّهُ مِنْ كَيْدِكُنَّ) “Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür.” Ayrıca karısına; (إِنَّكَ كُنْتَ مِنَ الْخَاطِئِينَ وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ) “sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin.” Demiştir. (Yusuf 12/29) Aynı şekilde, kadının ailesi tarafından gelen şahit de, Yusuf (a.s.)'in masumiyetini ispatlamış, hatta İblis bile onun temizliğine şu sözlerle şahitlik etmiştir: (إِلَّا (قَالَ فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ) “İblis, "Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracağım" dedi (sad. 38/82-83), Hz. Yusuf, (إِنَّهُ مِنْ (عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ) “Muhakkak ki o bizim ihlâslı kullarımızdandır,” ayetine binaen burada bahsi geçen ihlâslı kullardan birisidir. Hepsinden önemlisi, her şeyi bilen ve her şeyi gören Allah Teâlâ'nın şahitliğidir. Zira Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ) “Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. (Yusuf 12/24)⁷⁸ (يُرْهَانُ رَبِّهِ) “Rabbinin burhanı” ayetinin tefsiri ile alakalı, Yusufu günah işlemeyi istemekle ittiham eden bazı şaz

⁷⁷ **Sahih-i Buhari**, İman Kitabı, Cebrail (a.s)'min Hz. Peygambere sorusu, iman, İslam ve el-İhsan, c:I, s:19, **Müslim**, İman Kitabı, c:I, s:39, h:9.

⁷⁸ Bkz: Razi, **Et-Tefsiru'l-Kebir**, c:XVIII, s:441.

görüşler de bulunmaktadır ve bu görüşlerin farklı ve çelişkili ifadeleri bunların zayıflığına göstermektedir.

Bazıları bu konuda şöyle demiştir: Kadın evin bir köşesindeki bir putun yanına geldi ve onu bir elbiseyle örtmüş ve “bu Tanrı’nın beni itaatsizlik ederken görmesinden utanıyorum,” demiştir. Yusuf da ona “Sen bir puttan utanıyorsun da, ben her nefsin yaptığını bilen ve gören Allah’tan utanmayayım mı? Vallahi bunu asla yapmam” dedi.

Bazıları bu konuda şöyle demiştir: Yakup parmaklarını ısırarak ona görünmüş ve “sen peygamberlerin zümresinde yazılı haldeyken, facir insanların yaptığını mı yapıyorsun?” Demiştir.

Bazıları bu konuda şöyle demiştir: Odanın tavanında (وَلَا تَقْرَبُوا الزَّيْنَىٰ) “Zinaya yaklaşmayın!” ifadesini gördü. (İsra 17/32)

Bazıları bu konuda şöyle demiştir: Birisinin kendisine; “Zina ettiği zaman tüyleri gider tüylü kuş gibi olma,⁷⁹ dediğini işitmiştir.

Ancak Abdülhamid Tahmaz, bahsi geçen bu delil ve burhanın basiret gözüyle gördüğü manevi bir şey olduğunu savunmuştur. Âlim Ebu's-Suud şöyle demiştir: (لَوْلَا (أَنْ رَأَىٰ بُرْهَانَ رَبِّهِ “Rabbnin burhanını görmemiş olsaydı” ayetinin anlamı Zinanın ne kadar kötü bir şey olduğunun delilini görmemiş olsaydı anlamındadır. Onu görmesi ifadesi onu anlaması ve aynül yakın derecesinde müşühede etmesi anlamındadır.⁸⁰

Al-Alusi bu görüşü “Ruhu’l-Me’ani” adlı eserinde nakletmiş ve bu görüşü kabul etmiştir.⁸¹ el-Bak’i de şöyle demiştir: Rabbnin ona verdiği hikmet ve ilim burhanını kalp gözüyle görmemiş olsaydı manasındadır. Zira o burhan ve delil onunla beraber bulunmaktaydı. O burhan ve delilin üstünü heva ve hevesler kapatamamıştır.⁸²

⁷⁹ Abdülhamid Tahmaz, **Et-Tefsiru’l-Mevzu-i Lisuvari’l-Kur’ani’l-Azim**, c:IV, s:159.

⁸⁰ Ebu’s-Suud el-İmadi Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, İrşadü’l-Akli’s-Selim ile Mezeye’l-Kitabi’l-Kerim, (Beyrut: İhyau’t-Türasi’l-Arabi, D.T.) c:IV, s:266.

⁸¹ Bkz: El-Âlûsi, **Ruhu’l-Me’ani**, c:VI, s:405.

⁸² Bkz: İbrahim b. Omar b. Hassan er-Rubat b. Ali b. Ebi Bekir Al-Baki, Nuzumu’d-Durer fi Tenasübi’l-Ayeti ve’s-Suvar (Kahire: Daru’l-Kitabi’l-Islami, ö. T.), 10 /63.

Bu anlam, sûrenin ana konusuyla tamamen örtüşmektedir. Zira vahiy, Allah Teâla'nın kullarından dilediğinin kalplerine atıp, onlara gerçekleri bildirdiği bir ilimdir.

Bazıları; Hz. Yusuf (a.s) zinanın, çirkinliğini ve bunun bir hayâsızlık ve isyan olduğunu önceden bildiğine şüphe yoktur, bu nedenle onun bunu görmesi ve bilmesi mevcut olanın ortaya çıkmasıdır.” diyebilir.⁸³

Abdülhamid Tahmaz şöyle demiştir: İnsan bilgisi ve marifeti netlik, görünürlük ve inanç konusunda farklı derecelerde olabilir. Bildiğimiz birçok şey var ancak ilerleyen hayatımızda bu bilgi ve marifetimizi artıran durumlar ortaya çıkmaktadır. İnsan bazen bildiği birçok gerçeği gözardı edebilir, sonra onları bazı durumlarda aniden hatırlayabilir ve onlar hakkında daha derin bilgiye ulaşabilir. Belki de Yusuf (a.s)'ın gördüğü burhan bu türden bir burhandı. O, zinanın haram ve çirkin olduğunu biliyordu, ancak bahsi geçin o anda zinanın çirkinliği, iğrençliği ve haramlığı konusundaki bilgisi artmıştır. Sanki o (a.s.) bu nurlu burhan ile zinaya şahit olmuştur ki bu haddi zatında çok kötü bir şeydir. Böylece ondan sakınmayı gerektiği şekliyle sakınmış ve kurtulmuştur.⁸⁴

Bunun ardından Allah Teâla, Yusuf'a Rabbinin burhanını göstermesinin hikmetini şöyle açıklamıştır: “Biz ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık.” Yani zina, fuhşuyat ve günahları arzulamak gibi şeyleri ondan uzaklaştırdık anlamındadır. Allah Teâla bunun nedenini da “Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı” buyurarak belirtmiştir.

Abdülhamid Tahmaz, bu ayetin tefsiri ile alakalı şöyle demiştir: (وَاسْتَبَقَا الْبَابَ وَقَدَّتْ) “İkisi de kapıya koştular. Kadın Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır." (Yusuf 12/25) - Azizin karısı, kocasını görünce şaşırdı, ardından kendini savunmak ve Yusuf'u suçlamak için harekete geçti ve “Senin ailene kötülük yapmak isteyeninin cezası

⁸³ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:160.

⁸⁴ Bkz: El-Emadi, E-S., *İrşadü'l-Akli's-Selim ile Mezeye'l-Kitabi'l-Kerim*, c:IV, s:266.

nedir” dedi. Burada bu adamın ailesi eşi olduğunu hatırlamış zira o adının şerefidir ve ona emattir. Böylece kendini hem davacı hem de hâkim yerine koymuş ve “onun cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır” diyerek töhmet altında bıraktığı sanığın hapsedilmesi veya acıklı bir ceza ile cezalandırması yönünde hüküm vermiştir. Bu durum onun Yusuf (a.s)'dan intikamı almak istediğini göstermektedir. Onun “Senin ailene kötülük yapmak isteyen cezası nedir” ifadesi kocasının duygularını tahrik etmeye, öfkesini ve kıskançlığını harekete geçirmeye yönelik olduğu ve meseleyi araştırmadan ve gerçeği ortaya çıkarmadan Yusuf'tan intikam almak isteğini göstermektedir.⁸⁵

Abdülhamid Tahmaz şöyle demiştir: Ama Allah Teâlâ bu kadının kendisine isnat etmeye çalıştığı suçlamadan Hz. Yusuf'un masumiyetini göstermek istedi: Zira Allah ayette belirtildiği üzere inanan kullarını mudafa eder. (إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا) (يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ) “Şüphesiz, Allah inananları savunur. Doğrusu Allah hiçbir haini, nankörü sevmez.” (Hac 22/38) Aziz ve Celil olan Allah, hikmeti ve ilmiyle seçtiği peygamberlerini ve temiz kimseleri savunur ve onları insanlara güzel bir örnek haline getirir. Böylece zalimler ve ahlâksızlar onların itibarlarını zedeleyemez ve insanları onlardan uzaklaştıramazlar. Allah, kadının kocasını kışkırtmasına karşı ona, sükûnet, dikkat ve ihtiyatla cevap vermesini ilham etti ve Yusuf'un ahlâkını, asaletini, dürüstlüğü ve güvenilirliğini bildiği için onun iddiasına inanmadı. Burada Hz. Yusuf kararlılıkla ve soğukkanlılıkla kendini savunmaya başlar ve şöyle der:⁸⁶ (قَالَ) “Yûsuf, (هِيَ رَاوَدَتْنِي عَنْ نَفْسِي وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ أَهْلِهَا إِنْ كَانَ قَمِيصُهُ قُدَّ مِنْ قُبُلٍ فَصَدَقَتْ وَهُوَ مِنَ الْكَاذِبِينَ) “O benden arzusunu elde etmek istedi” dedi. Kadının ailesinden bir şahit de şöyle şahitlik etti: “Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, O (Yûsuf) yalancılardandır.”(Yusuf 12/26) Yusuf (a.s) kendini savunmak için suçlamayı kadına yöneltmek zorunda kaldı, aksi takdirde bu durumu gizler ve bu durumu ortaya çıkarmazdı.⁸⁷

Abdülhamid Tahmaz, konu ile alakalı bütün kanıtların Yusuf'un doğruluğunu ve masumiyetini gösterdiğini söylemiştir. Saray kapılarının kapanması, ancak kadının emri ve istağı ile olabilir. Onun süslenmesi, çekiciliğini göstermek istemesi ve

⁸⁵ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:163.

⁸⁶ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:164.

⁸⁷ Nasafi, A. (Ebu'l-Berekât), (1998) *Mederiki't-Tenzil ve Hakaiki't-Tevil*, ed. Yusuf Ali Badawi, Beyrut: Dar Al-Kelam Al-Tayyib, c:II, s:105.

kapının yanında bulunması, bunların hepsi onun yalancı olduğuna delalet eder. Eğer onu arzulayan Yusuf olsaydı onu kapının yanında değil, içeride sıkıştırırdı.⁸⁸ Hikâyede ikinci kez Yusufun gömleği geçmektedir ve bu sefer bu gömlemler kardeşlerinin babalarına götürdükleri kanlı gömlek değildir. Allah Teâlâ bu gömleği onun masumiyetinin ve doğruluğunun kesin delili olmasını takdir buyurmuş ve bunun karısının ailesinden bir tanığın dilinden ifade etmiştir. Tanık; “Eğer onun gömleği önden yırtılmışsa, kadın doğru söylemiştir, O (Yûsuf) yalancılardandır,” demiştir. Zira gömleğin bu şekilde yırtılması Yusufun onu istediğini ve onun da kendini mudafaa ettiğini göstermektedir. Ardından yok "eğer gömleği arkadan yırtılmışsa kadın yalan söylemiştir. O (Yûsuf) ise, doğru söyleyenlerdendir," demiştir. (Yusuf 12/27) Abdülhamid Tahmaz burada şöyle demiştir, gömleğin sırt tarafından yırtılması kadının onu zorladığını ve Yusuf'un da uzaklaşmak istediğini göstermektedir. Allah Teâlâ'nın “Kadının kocası Yûsufun gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce dedi ki: "Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür." (Yusuf 12/28) ifadesi kadının kocasının, Yusuf (a.s.)'ın doğruluğundan, dürüstlüğünden ve masumiyetinden emin olduğundan ve kadının yalan söylediğinden ve ihanet ettiğinden emin olduğunu göstermektedir. Ancak buna rağmen birşey yapmamış ve sözlerini ona yöneltmeden genele hitap etmiştir.⁸⁹

Mısır Azizi, Yusuf'un (a.s.) olup biteni gizlemesini emretmesinden sonra, karısına nasihat yollu sitem etmekle yetindi. Allah Teâlâ burada bunu şu şekilde ifade buyurmuştur: (يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا وَاسْتَغْفِرِي لِذَنْبِكِ إِنَّكَ كُنتِ مِنَ الْخَاطِئِينَ □) “Ey Yûsuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme. (Ey Kadın,) sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin.” (Yusuf 12/29) Yani, bundan kimseye bahsetme ve bu olayı önemseme demiş ve karısının duygularını incitmemek için sen hatalısın dememiştir. Sanki ona bu şekilde hitap etmekten çekinmiştir. Hiç şüphesiz bu Allah' bir lütfudur. Ancak Abdülhamid Tahmaz, bunun sebebinin içinde yaşadıkları lüks hayattan ve Allah'ın dininden uzak olmalarından kaynaklandığını savunmuştur.⁹⁰

⁸⁸ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:164.

⁸⁹ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:166.

⁹⁰ Önceki referans, s:47167.

3.2 Kur'an'ı Kur'an ile Tefsir Etmeye Gösterdiği İtina

3.2.1 Kur'an'ı Kur'an ile Tefsir Etme Kavramı

Bu yöntem, tefsir yöntemlerinin en yücesi ve en güzelidir. Çünkü at, sözlerinden ne kastettiğini en iyi bilendir. Ayrıca o, kullarından dilediğini, murat ettiği manayı anlamaya muvaffak eder. Bu açıdan Kur'an'ın, Kur'an ile yorumlanıp tefsir edilmesi halinde bu tefsir, tefsirin en üst mertebesidir. Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri, rivayet tefsiri içinde ilk ve en önemli tefsir türü olarak kabul edilir. Bu tefsir türü kesinlikle konulu tefsirin özü ve en yüksek meyvesidir. Tek bir konuyu ele alan tüm ayetlerin ve delillerinin bir araya getirilmesi ve koordinesi ile elde edilen bu tefsir türü, ar'ın ashabını yetiştirdiği en önemli ve bariz tefsir türüdür. Bu nedenle sahabe-i kiram (r.anhum), aralarında çelişki olduğu düşünülen Kur'an ayetlerini bir araya getirirken bu yola başvurmuşlardır. Daha sonra gelen âlimler de müfessirlerin tefsir yaparken tefsir usulünde uyulması gereken bazı kaide ve kurallar ortaya koymuşlardır. Çünkü bir yerde kapalı ele alınan bir mesele başka bir yerde ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Bir ayette umum anlamı ifade eden bir konu başka bir ayette sınırlandırılmıştır. Bir surede âm olan bir mesele başka bir ayette has olarak ele alınmıştır. İşte bu tefsir türü tefsirlerin en yüksek ve doğru mertebesini oluşturmaktadır. Zira Allah'ın kelamını gene Allah'tan başka daha iyi hiç kimse bilemez.

Abdülhamid Tahmaz'ın Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmedeki yöntemi, ayeti kısa bir ifade ile tefsir etmiş, ardından Allah Teâlâ'nın kitabından bir başka ayet getirmiştir. Bir ayetin tefsirinde birçok ayeti zikretmektedir. Sanki aynı konudan bahseden ve anlam ve konu bakımından birbirine benzer ve aynı ayetleri bir araya getirmiştir. Böylece birbiriyle uyumlu ayetler tek bir yerde toplanmış olur. Kendisi bu yöntemle konulu tefsir adı verilen çağdaş tefsir türünün temellerini atmıştır. Bu durum, Abdülhamid Tahmaz'ın, Allah'ın kitabını birbiri ile ilişkilindirmede ve aynı konu hakkındaki ayetleri birbirine atıfta bulunmadaki maharetini gösterir. Kur'an-ı Kerim bir hidayet ve terbiye kitabıdır. Kur'an bir konuyu birkaç surede ele alabilir ve her sure bu konunun bir yönünü ele alması nedeniyle bu ayetlerin tefsirleri benzerlik gösterebilir. Müfessir, konuyu kapsamlı anlamak istiyorsa, ayetlerin anlaşılabilmesi için bu ayetleri yan yana getirmesi gerekmektedir. Bu durum da Kur'an'ın Kur'an ile

tefsir edilmesinin öncelenmesi gerektiğini işaret etmektedir. Ancak bu önceleme, diğer tefsir yöntemlerini ihmal etme anlamına gelmemekte olup aksine bu yöntemler birbirini tamamlamaktadır.

Abdülhamid Tahmaz, bahsi geçen bu işlevleri üstlenmesi nedeniyle Kur'an'ı, Kur'an ile tefsir etme yöntemini esas almıştır. Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesi bu kaide dışına çıkmamaktadır. Kur'an'ı, Kur'an'ın kendisi ile yorumlamak, ilahi söylemin analizini gerektiren bir yöntem ihtiyacı duyar. Böylece lafızların dağılım yöntemini anlamayı, bunları birbirine bağlayan arasındaki Kur'ani ilişti tarzını idrak etmeyi, anlamaya yardımcı olur. Ayrıca hitap hareketi üzerindeki etkisini boyutunu ortaya koyar ve Allah'ın kasdının delillerini ortaya koyar.

Kur'an'ın bizzat kendisinde bulunan şeyin, Allah'ın kelamı olduğu açıktır. Bu nedenle de kelamının sırlarını en iyi bilen de gene Allah'tır zira bu ifadelerle neyi kasdettiğini en iyi o bilir.⁹¹ Bu nedenle âlimler bu tür tefsiri birinci derece tefsir türü ve en yüce ve en kaliteli tefsir kabul etmişlerdir. Kur'an'ın, Kur'an ile tefsir edilmesi sadece terim ve cümlelerin tefsiri anlamına gelmez, aksine bu tefsir türü; genel (âm) ifadelerin has ile mutlak ifadelerin mukayyet ile mücmel ifadelerin mübeyyin, açıklanmış ifadelerle tefsiri vb. anlamına gelir.

3.2.2 Abdülhamid Tahmaz'ın Kur'an'ı Kur'an ile Tefsirine Örnekler

3.2.2.1 Mutlak ve mukayyet ayetlerin bir araya getirilmesi

Bazı ayetler herhangi bir kayıt ve sınırlamaya tabi tutulmaksızın mutlak surette gelirken, bazı ayetler bazı kısıtlamalara tabi tutulmuştur. Mutlak ayetlerin, mukayyed yani bazı kısıtlamalara tabi tutulan ayetlere bakılmadan tefsir edilip yorumlanması doğru değildir. Ayrıca söz sahibinin asıl maksarını da tam ortaya çıkarmaz. Başka bir ifadeyle; herhangi bir kısıtlamaya tabi tutulmuş mukayyed ayetler, mutlak ayetleri tefsir edip açıklar. Örneğin:

⁹¹ Bkz. Zerkâni, M. A-A., *Manahilü'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, b. 3, dm: İsa el-Babi Al-Halabi ve ortakları Matbaası, dT, Zerkâni, Menahilü'l- İrfan, c:II, s:13.

“Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür ve iyi işler yapan mü'minler için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler. (İsrâ 17/9)

Abdülhamid Tahmaz bu ayeti şu ifadelerle tefsir etmiştir: “Zaman ve yer sınırlaması olmaksızın böyle hidayete erdirir. Bu ayet ile Allah Teâlâ'nın Tevrat hakkında söyledikleri arasındaki ne kadar büyük fark bulunmaktadır: (وَأَتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ) (هُدًى لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ) “Mûsâ'ya Kitab'ı (Tevrat'ı) verdik ve onu, İsrailoğullarına bir rehber yaptık.” (İsrâ 17/2) Burada hidayeti, Tevrat'la sınırlı kılmıştır. Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim hakkındaki ifadesinde ise “Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür” (إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ) buyurmuştur. Böylece Kur'an'ın hidayetini her zaman ve mekân için mutlak kılmıştır.⁹²

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ ۖ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ أَمَلٌ (وَمَا أَمْنٌ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ) “Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nûh'a dedik ki: "Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle." Ama onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.” (Hûd 11/40)

O emrin, üzerlerine inen azap olduğunu ifade etmiştir. (وَفَارَ التَّنُّورُ) İfadesi ise onun içinden sular kaynamaya ve yükselmeye başlayınca anlamına gelmektedir. Bu Allah Teâlâ'nın mutlak kudretinin bir delilidir. Zira o ateşin olduğu yerden su çıkarmıştır. Nuh (a.s), tufan zamanının geldiğini öğrendiğinde Allah'ın taşımasını emrettiği şeyleri gemiye yüklemek için koşmuştur. Bunlar gerçekten O'nun kudreti, iradesi ve emriyle üzerine yüklediği inanılmaz bir yükür. Allah Teâlâ bu konuda (قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا) “Nûh'a dedik ki: "Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift taşı” buyurmuştur: Yani; Gemide her türlü evcil ve vahşi canlıdan bir erkek ve bir dişi çift taşınması emredilmiştir. Burada zevç kelimesi; Kendi türünden benzeri olan birey, erkek, dişinin çiftidir ve dişi de erkeğin çiftidir. Zira Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmaktadır: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا) “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana

⁹² Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:565.

getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah üzerinizde bir gözetleyicidir. (Nisa 4/1) Ayrıca ayet izafet yapılarak (من كلّ زوجين اثنين) şeklinde de okunmuştur.⁹³

Abdülhamid Tahmaz şöyle demiştir: “Ayet mutlak olup geneli ifade etmektedir. Bu da umum mana da bahsettiğimiz gibi cumhurun izafetli okuduğu (من كلّ زوجين اثنين) kıraatı teyit eder. (كَلِّ) Her kelimesi de nekreye izafet edilirse umum mana ifade eder. Umum anlamın, onu tahsis edecek bir neden olmaksızın tahsis edilmesi gelişigüzel yapılmış bir eylem olur. Umum anlam, tufanın o dönemde bütün yeryüzünde vuku bulduğuna delildir. Bu hadise insan gücünün fevkinde Allah’ın, Peygamberi Hz. Nuh (a.s) eliyle gösterdiği bir mucizedir. Allah, Peygamberler aracılığıyla bu tarz bu tarz çok sayıda mucize göstermiştir. Ayrıca geminin, Allah’ın emriyle yeryüzünde bulunan bütün türlerden çiftlerle doldurulması da başka bir mucizedir. Allah bu hadiseyi ayet yani mucize olaark adlandırmış⁹⁴ ve şöyle buyurmuştur: (وَايَةُ لَهُمْ أَنَّا حَمَلْنَا) “Onların soylarını dolu gemide taşımamız da onlar için bir delildir.” (Yasin 36/41)

b) Âm ve has ayetlerin beraber değerlendirilmesi: Bazı ayetler, umum lafızlar kullanılarak çoğu insana hitap edecek şekilde genel anlam ifade etmektedir. Bunun yanında bazı ayetler bu umum ifadeleri kısıtlayacak şekilde nazil olmuştur. Kur’ân tefsiri; genel anlamda Allan’ın muradını anlamak ve ayetten kastedilen manayı belirlemek olması cihetiyle has ifade âm ifadenin yanına konulmadıkça gerçek anlam ortaya çıkmaz. Başka bir ifadeyle; has mana ifade eden ayetler umum mana ifade eden diğer ayetleri açıklayıp yorumlar. Örneğin;

“Onlar, (أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْفُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ) bizim yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etraftan eksilttiğimizi görmediler mi? Allah hükmeder. Onun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.” (Ra'd 13/41)

⁹³ Önceki referans, c:IV, s:51.

⁹⁴ Önceki referans, c:IV, s:52.

Yani; Müslümanların onun üzerinde ortaya çıkmasıyla beraber onu eksiltiriz. Burada Mekke ve çevresi kasdedilmiştir, ya da şehirleri yıkılması veya halkının ölümü ya da içindeki âlimlerin, fakihlerin ve iyi insanların ölümü ile kasdedilmiştir. Zira Allah Teâla'nın hükmü geri çevrilemez ve kesinlikle vuku bulacaktır. Onu değiştirmesine ya da eksiltmesine mani olacak hiçbir güç ve kuvvet yoktur.⁹⁵

Abdülhamid Tahmaz; ayetin genel/âm anlama hamledilmesinin daha doğru olduğu görüşündedir. Ayet müşrikleri, uzun ömürlerine ve bol zenginliklerine aldanmamaları gerektiğini öğütlemekte ve yıkılan köylerin ve çevrelerinde azaba maruz kalan milletlerin akıbetinden ders almaya davet etmektedir.⁹⁶ Buna aşağıdaki ayet örnek verilebilir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءِ وَآبَاءَهُمْ (حَتَّى طَالَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْفُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ “Evet, biz onları da atalarını da, faydalandırdık. Öyle ki uzun süre yaşadılar. Ama artık görmüyorlar mı ki, biz yeryüzünü çevresinden eksiltiyoruz? O halde onlar mı galip gelecekler? (Enbiya 21/44) Ayrıca Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur (وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ (كَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ “İnkâr edenler, "Sen peygamber değilsin" diyorlar. De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah ve bir de yanında kitap (Kur'an) bilgisi bulunanlar yeter." (Ra'd 13/43) Tahmaz, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'in onların nankörlüklerine ve inatlarına karşılık onlara; “De ki: "Benimle sizin aranızda şahit olarak Allah yeter." demesi emredildi demektedir. Anlamı: Allah Teâlâ'nın, şahadet ve tanıklığı, Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in mesajının ve peygamberliğinin hak ve doğru olduğuna dair şahadetidir. Bu şahadet ve tanıklık her türlü tanıklıktan daha büyüktür ve o hak ve gerçektir. (وَمَنْ عِنْدَهُ) “Yanında kitap bilgisi bulunanlar” ifadesi ile de Kur’ân-ı Kerîm hakkında bilgisi olanlar ile Hz. Peygamberin hak peygamber olduğuna ve onun doğruluğuna dair o kitapta yer alan deliller kasdedilmiştir. Bunların nitelikleri aşağıdaki ayette belirtilmiştir:

أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَى إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُوا الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا (يَنْفُضُونَ الْمِيثَاقَ) “Rabbinden sana indirilenin gerçek olduğunu bilen kimse, (onu bilemeyen) kör gibi olur mu? (Bunu) ancak akıl sahipleri anlar. Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.” (Ra'd 13/19-20)

⁹⁵ Bkz: Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:291.

⁹⁶ Önceki referans, c:IV, s:291.

Burada geçen kitap ile Tevrat ve İncil kastedilmiştir denmiştir. Buna göre “Yanında kitap bilgisi bulunanlar” ifadesi ile Abdullah b. Selam (r.a) gibi Yahudi ve Hristiyan hahamlarından İslam'ı kabul edenler kastedilmiştir.

Abdülhamid Tahmaz ayetin umum anlama hamledilmesinin daha uygun olduğu görüşündedir.⁹⁷ Bu durumda anlam Yahudi ve Hristiyan hahamlarından İslam'ı kabul edenleri de kapsamaktadır. Bu anlam da surede geçen Kur'an-ı Kerim'in tanıklığı ile ittifak etmekte ve (وَلَوْ أَنَّ قُرْآنًا سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمَ بِهِ الْمَوْتَى) “Kendisiyle dağların yürütüleceği veya yeryüzünün parçalanacağı, ya da ölülerin konuşturulacağı bir Kur'an olacak olsaydı (o yine bu kitap olurdu.)” (Ra'd 13/31) ayetinde olduğu gibi ondaki icaza dikkat çekmektedir.

3.2.2.2 Mücmel ayetlerin mübeyyen ayetlerle açıklaması

Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetler kısa ve mücmel olarak zikredilirken bu aynı konu başka bir yerde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. İşte bu ikinci gruptaki ayetler birinci ayetleri açıklayıp izah ederler. Mübeyyen ayetlere bakılmadan mücmel ayetlerin anlam ve amacı anlaşılamayabilir. Buna aşağıdaki ayet örnek verilebilir:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ) (عَذَابٍ غَلِيظٍ) “Helâk emrimiz gelince, Hûd'u ve beraberindeki iman etmiş olanları, tarafımızdan bir rahmetle kurtardık. Onları ağır bir azaptan kurtardık. (Hud 11/58)

Abdülhamid Tahmaz bu konduda şöyle demiştir: (وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا) “Emrimiz geldiğinde” Yani, onları helâk emrimiz geldiğinde anlamındadır. Burada dikkatlerden kaçmayacağı gibi Allah Teâlâ emri kendi zatına izafe etmiş ve azap inmesini de geliş olarak ifade etmiştir.⁹⁸ Böylece Allah Teâlâ, Hud (a.s)’ı ve mü'minleri, fazl ve keremiyle ağır ve şiddetli azaptan, yani dondurucu bir rüzgârdan kurtarmıştır.⁹⁹ Allah Teâlâ, meseleyi burada mücmel ve genel olarak zikretmiş ve başka yerlerde ise konunun detaylarını açıklamıştır. Örneğin Allah Teâlâ aşağıdaki ayette bu konunun detaylarına yer vermiş ve şöyle buyurmuştur: (فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ * عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعِجَابُ زَخَابٍ خَاوِيَةٍ)

⁹⁷ Bkz: Tahmaz, A-H., Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim, c:IV, s:293.

⁹⁸ Bkz: Tahmaz, A-H., Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim, c:IV, s:219.

⁹⁹ Bkz: Tahmaz, A-H., Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim, c:IV, s:68.

“Âd kavmine gelince onlar da uğultulu ve dondurucu şiddetli bir rüzgârla helak edildi. Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onların üzerine musallat etti. Öyle ki (eğer orada olsaydın), o kavmi, içi boş hurma kütükleri gibi oracıkta yere serilmiş halde görürdün. Şimdi onlardan geri kalan bir şey görüyor musun? (Hakka 6/69-7)

3.2.2.3 Ayetlerin bağlamından yararlanmak

Bağlam; Diğer kelimeler ve ifadelerle ilişkilendirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan özel bir kelime, kelime öbeği veya konuşma türüdür. Konuşmanın ilişki ve irtibatı ile bağlam varsayımı her dildi bireylerin konuşmalarını anlamaya yarayan temel prensipler arasında sayılır. Abdülhamid Tahmaz, Kur'an ayetlerini anlamada bu prensip esas alan ve bunu zanni bir karine kabul eden müfessirlerden birisidir. Bağlam, kelime bağlamı olabilir. Buna şu ayet örnek verilebilir:

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ ۖ أَلَا يَوْمَ ۖ (يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ) “Andolsun, biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar geciktirsek, o zaman da mutlaka "Onu ne alıkoyuyor?" derler. İyi bilin ki, azap onlara geleceği gün, kendilerinden bir daha uzaklaştırılmaz ve alay etmekte oldukları şey, kendilerini çepeçevre kuşatmış olur. (Hud 11/8)

Abdülhamid Tahmaz bu konnuda şöyle demiştir: (الْأُمَّة) kelimesi Kur'an ve sünnette çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. Burada bu kelime (إِلَىٰ أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ) “Belirli bir süre” (Hud 11/8), (وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ) “Zindandaki iki kişiden kurtulmuş olanı, nice zamandan sonra (Yûsuf'u) hatırladı” (Yusuf 12/45) ayetlerinde olduğu gibi süre ve zaman anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁰ Ayrıca kelime (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ) “Şüphesiz İbrahim, Allah'a itaat eden, hakka yönelen bir önder idi. Allah'a ortak koşanlardan değildi.” (Nahl 16/120) ayetinde olduğu gibi kendisine tabi olunan ve iktida edilen imam anlamında da kullanılır. Ayrıca kelime (وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ) “Medyen suyuna varınca, suyun başında (hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü.” (Kasas 28/23) ayetinde olduğu gibi cemeat ve grup anlamında da kullanılır. Ayrıca kelime (بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم)

¹⁰⁰ Bkz: Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:21.

(مُهْتَدُونَ) “Hayır! Onlar sadece, "Şüphesiz biz babalarımızı bir din üzerinde bulduk ve biz onların izlerinden gitmekteyiz" dediler” (Zuhuf 43/22) ayetinde olduğu gibi din ve millet anlamında da kullanılır.¹⁰¹

Aynı zamanda kelime bağlamında aşağıdaki ayette yer alan sema/gökyüzü (السَّمَاءُ) sözcüğü ile onun gerçekliği ve fiziksel varlığı mı yoksa yönü mü kastedilmiştir? (وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ) “Andolsun, biz gökte burçlar yaptık ve onu, bakanlar için süsledik.” (Hicr 15/16) Abdülhamid Tahmaz bu konuda şöyle demiştir: “Burada her iki anlamın da kastedilmesi mümkündür. Elimizde tercih etmemizi sağlayacak bir delil olmadan ikisinden birini tercih edemeyiz. Ayrıca, “asıl olan sözü hakiki anlamına hamletmektir” denemez, çünkü Kur'an-ı Kerim, "sema" (gökyüzü) kelimesini birçok yerde her iki anlamda da zikretmiştir. Örneğin, gökten yağmur yağdığını bildiren ayetlerde kelime, yön anlamında kullanılmıştır. Çünkü Allah yağmuru bulutlardan indirir ve bulutlar da gökyüzü (sema) tarafındadır. Aşağıdaki örneklerde de olduğu gibi kelime birçok ayete bu anlamda kullanılmıştır: (اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَّاحَ فَتُبَثِّرُ سَحَابًا فَيَبْسُطُهُ فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كِسْفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ خِلَالِهِ) (فَإِذَا أَصَابَ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ) “Allah rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları harekete geçirir. Allah onları dilediği gibi, (bazen) yayar ve (bazen) yoğunlaştırır. Nihayet yağmurun onların arasından çıktığını görürsün. Onu kullarından dilediklerine uğrattığı zaman bir de bakarsın sevinirler. (Rum 30/48) (وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا) “Gökten tertemiz bir su indirdik.” (Furkan 26/48) Bu ayetlere dayanarak; bu tür ayetlerde, sema / gökyüzü kelimesi ile gökyüzü tarafındaki bulutlar kastedilmiştir denebilir.¹⁰² Bununla beraber aşağıdaki ayetlerde görüleceği üzere, sema / gökyüzü kelimesinin hakiki ve fiziki anlamını ifade eden ayetler de bulunmaktadır. (إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ) “Gök yarıldığı zaman” (İnşikak 84/1), (يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ) “Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün. Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptırıysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız.”(Enbiya 21/104) (إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ) “Gök yarıldığı zaman” (وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ) “Yıldızlar saçıldığı zaman” (İnfitar 82/1-2)

¹⁰¹ Bkz.: Dimeşki, İ. (Ebu'l-Fida), (1999) *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, s. Sami b. Muhammed Salama, 2. baskı, D.M.: Dar Tayyibe, c:VII, s:224.

¹⁰² Bkz: Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:358-359.

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ (الْمِحَالِ) “Gök gürlemesi O'na hamd ederek tesbih eder. Melekler de O'nun korkusundan tesbih ederler. O yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele ediyorlar. Hâlbuki O, azabı çok şiddetli olandır.” (Ra'd 13/13) Bu ayet ile Allah, gök gürlemesinin Allah'ın kemaline karşı hamd ettiğini ifade buyurarak onu eksiklikten tenzih etmektedir. Bu durumda kelime ya (تُسَبِّحُ لَهُ) السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا “Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar Allah'ı tesbih ederler. Her şey O'nu hamd ile tesbih eder. Ancak, siz onların tesbihlerini anlamazsınız. O, halîm'dir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir), çok bağışlayandır.” bu ayette olduğu gibi tesbih anlamındadır ya da mecazi anlam ifade etmektedir.¹⁰³ (İsra 17/44), Çünkü gök gürültüsü, onun yaratıcısının ve onun idare edicisinin büyüklüğünü gösteren kozmik bir olgudur. Bu, daha önce gök gürültüsünün gerçekliğinden bahseden Bakara suresinde şu şekilde geçmiştir: (أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي) “Yahut onların durumu, gökten yoğun karanlıklar içinde gök gürültüsü ve şimşekle sağanak halinde boşanan yağmura tutulmuş kimselerin durumu gibidir. Ölüm korkusuyla, yıldırım seslerinden parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah, kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.” (Bakara, 2/19)

Kelimeler bağlamında Abdülhamid Tahmaz aşağıdaki ayetlerde geçen ahd (söz) kelime de ele almıştır: (الَّذِينَ يُوفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ) “Onlar, Allah'a verdikleri sözü yerine getiren ve sözleşmeyi bozmayanlardır.” (Rad 13/20), Abdülhamid Tahmaz bu ayetin tefsirinde, burada bahsedilen ahd / söz ifadesi ile kastedilen mana; Allah'ın Araf suresindeki aşağıda belirtilen ayette ifade buyurduğu, fitratları üzere yaratıldıklarında Allah'ın rububiyetini kabul ettiklerine dair kendilerine verdikleri sözdür, demiştir. (وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ ۖ شَهِدْنَا ۚ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ) “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine karşı şahit tutarak, "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" demişti. Onlar da, "Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)"

¹⁰³ Bkz: Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:263.

demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, "Biz bundan habersizdik" dememeniz içindir.”¹⁰⁴ (Araf 7/172)

“O'nun çağrısına icabet edip peygamberlerine uyduklarında dair verdikleri söze gelince, bu söz onlara, O'nun emrine boyun eğme, dinine ve hükümlerine uyma yükümlülükleri getirmektedir. Ayetteki “sözleşmeyi bozmayanlardır” ifadesi; onlar bu ahdi ve sözleşmeyi çiğnemediler, aksine ona bağlı kalma konusunda ısrar ettiler ve ona uydular anlamına gelmektedir. Hiç şüphesiz Allah Teâla'ya verdiği sözü tutması, insanın verdiği bütün sözleri ve anlaşmaları yerine getirmesini gerektirir.”¹⁰⁵

3.3 Kur'an'ı Sünnet ile Tefsir Etmeye Gösterdiği İtina

Kur'an'ı Sünnet ile tefsir etme, rivayet tefsirlerinin ikinci kaynağıdır. Bu kaynak, sahabelerin Allah'ın Kitabını tefsirlerinde başvurdukları bir kaynak türüdür ki o kaynak Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem)'dir.

İçlerinden biri Allah'ın kitabındaki bir ayet hakkında anlayamadığı bir yer olduğunda onun tefsiri için hemen Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem)'e başvurmuştur. Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem) de hemen o sahabenin anlayamadığı yeri ve konuyu açıklayıp izah etmiştir zira onun vazifesi beyandır.¹⁰⁶ Çünkü hidayet en hayırlısı efendimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi vesellem)'in hidayetidir ve onun görevi açıklamak ve izah etmektir.¹⁰⁷ Allah Teâla bu konuyu bizlere şu şekildi bildirmektedir: (لَتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ) “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu Kur'an'ı indirdik. (Nahl 16/44) Bu nedenle Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem)'in onu en ince ayrıntısına kadar anlaması gayet doğal bir durumdur. Zira Allah Teâla onu korumayı ve izah etmeyi tekeffül etmiş¹⁰⁸ ve bu konuda şöyle buyurmuştur: (إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ) “Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Sonra onu açıklamak da bize aittir.” (Kıyamet 75/17-19) Kur'anda, emir ve yasaklar ile Allah'ın

¹⁰⁴ Önceki referans, c:IV, s:270.

¹⁰⁵ Önceki referans, c:IV, s:270, 271.

¹⁰⁶ Bkz: Zehebi, *Et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, c:I, s:36.

¹⁰⁷ Bkz: Zerkani, *Menahili'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, c:II, s:13.

¹⁰⁸ Bkz: Zehebi, *Et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, c:I, s:29.

farz kıldığı bazı konulardaki miktarlar gibi Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem)'in izah ve açıklamaları olmadan anlaşılamayacak ayetler vardır.”¹⁰⁹

Sünnet, Kur'an'ı açıklayıcısı ve izah edicisidir. İmam Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafii bu konuda şöyle demiştir: Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem)'in hükmettiği her şey onun Kur'an'dan anladıklarıdır. Bu nedenle Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (أَلَا إِنِّي أُوتِيتُ الْقُرْآنَ وَمِثْلَهُ مَعَهُ) “Dikkat edin bana Kur'an ve bir de onunla beraber onun bir misli daha verilmiştir.”¹¹⁰ Yani sünnet verilmiştir.¹¹¹

Abdülhamid Tahmaz, tefsirinde delil olarak Hz. Peygamber'in hadislerini çok kullanmıştır. Önce ayeti açıklamış ardından da ayet ile ilgili hadisleri zikretmiştir. Burada bu konuya aşağıdaki örnekler verilebilir:

(عَاقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرُفَاً مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرَى لِلذَّاكِرِينَ) (Ey Muhammed!) Gündüzün iki tarafında ve gecenin gündüze yakın vakitlerinde namaz kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt alanlar için bir öğüttür. (Hud 11/114)

Abdülhamid Tahmaz bu ayetle ilgili şöyle demiştir: Ayet; sabah, akşam, gece veya geceye yakın bir zaman diliminde namaz kıl, zira beş vakit namazın edası gibi iyi işler günahları ve hataları siler anlamındadır. Zira Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuda şöyle buyurmuştur: (وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ، وَرَمَضَانَ إِلَى) (Büyük günahlardan sakınıldığı sürece beş vakit namaz, iki Cuma ve iki Ramazan aralarında işlenen küçük günalara kefarettir.)¹¹²

¹⁰⁹ Kattan, M., **Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an**, 3. Baskı, DM: Mektebetü'l-Mearif, D.T., s:347.

¹¹⁰ ibn Hanbel, A., **Müsned İmam Ahmed**, Müsned eş-Şamiyyin, Mikdam ibn Ma'di'nin hadisi, c:XXVIII, s:410, h:17174.

¹¹¹ Bkz.: Harrani, A. (Takiyüddin), (1995) ed. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Suudi Arabistan Krallığı Medine-i Münevvere: Kur'an-ı Kerim Matbaası, c:XIII, s:363.

¹¹² Müslüm: **Taharat Kitabı**, , c:I, s:209, h:233.

(ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّاكِرِينَ) beyanı ise şu anlama gelir: Namazların edası öğüt alanlar için bir öğüttür çünkü namaz, insanlara Allah'ı, sorumluluklarını ve ahiret gününü hatırlatır ve onları itaate sevkeder ve ona isyan etmekten alıkoyar.”¹¹³

Dinin hükümleri Kitap ve sünnetten çıkarılır. Kitap genellikle hükümlerin esasını oluşturmuş ve Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) de sözleri, fiilleri ve ikrarları ile bunları açıklamıştır. Bu nedenle Allah Resûlu (sallallahu aleyhi ve sellem) veda haccında ashabına şöyle buyurmuştur: (لَتَأْخُذُوا مَنَاسِكَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَدْرِي لَعَلِّي لَا) “Hac ile ilgili ibadetlerinizi benden alınız, bilemiyorum belkide bu haccımdan sonra başka hac yapamayabilirim.”¹¹⁴ Ayrıca şöyle buyurmuştur: (صَلُّوا كَمَا) “Namazı ben nasıl kılıyorsam, benden gördüğünüz gibi kılın.”¹¹⁵ Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Kur'an-ı Kerim'in mücmel ayetlerini açıklamanın yanı sıra, hükümler de vermiştir. Zira o, Allah Teâlâ'nın onu tanımladığı gibi kesinlikle heva ve hevesine göre konuşmamıştır.¹¹⁶ Ondandır olan her şey, Allah Teâlâ'nın bir teşrisi ve vahyidir: Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (إِنَّهُ هُوَ الْوَحْيُ يُوحَى) (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى) “O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Necm 53/3-4)

Allah Teâlâ ona Kur'an'ı verdiği gibi, Sünnet'i de vermiştir. Allah Teâlâ Rasûlüne itaati, kendisine itaat olarak saymıştır. Allah'ın rahmetine ve cennetine, Allah Resûlu (sallallahu aleyhi ve sellem)'e itaat etmedikçe ulaşamaz. Ebu Hureyre (r.a)'dan rivayet edilen bir hadisi şerifte Allah Resûlu (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: (كُلُّ أُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ أَبَى، قَالُوا وَمَنْ يَأْبَى يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: مَنْ أَطَاعَنِي دَخَلَ) “İstemeyenler müstesna, ümmetimin hepsi cennete girecektir.” Kendisine "Kim istemez ki yâ Resûlallah?" Bana itaat eden cennete girer, bana isyan eden, karşı gelenler ise istememiş sayılır buyurdular.”¹¹⁷

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ) “Kıyamet gününde onları yüzükoyun süründürerek haşrederiz” (İsra 17/97) Yani biz onları, mahşer

¹¹³ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:107.

¹¹⁴ Müslim, **Hac**, Cemretu'l-Akabe'nin at üzerinden atılması, c:XII, s:97. Al-Bayhaqi, A. (Ebû Bekir), (2003) **es-Sünen el-Kubra**, Al-Bayhaki, ed. Muhammed Abdulkadir Atta, 3. Baskı, Lübnan, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, B.me, No. 5/212.

¹¹⁵ Buhari, **Ezan**, c:I, s:128, h:631.

¹¹⁶ Bkz Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:461.

¹¹⁷ Buhari, **Fetvalar**, c:XII, s:80, 72.

yerine yüzleri üzerinde yürüyerek toplarız. Sahabe-i kiram (r.anhum) bu ayeti işittiklerinde kalplerini korku ve hayret kaplamış ve ya Resûlellah, insanlar nasıl yüzüstü toplanırlar? Diye sormuşlardır. Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem) de ayette zikredilen konunun hakikat olduğunu teyit ederek; “onları ayakları üzerinde yürüten, yüzleri üzerinde de yürütebilir” buyurmuştur.¹¹⁸ Bu yüzler üzerinde haşrolma meselesi bütün insanlar için değil, Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem)’in davetinden yüz çevirenler ve onun peygamberliğini bile bile inkâr edenler içindir. Bazı insanlar kabirlerinden yürüyerek ve bazıları da binekler üzerinde haşrolurlar.¹¹⁹

Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konuyla alakalı şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü insanlar üç grup olarak haşrolacaklardır: Bir grup yaya olarak, bir grup binekler üzerinde ve bir grup da yüzleri üzerinde haşrolacaklardır. O zaman, Ey Allah'ın Resulü, yüzüstü nasıl yürürler? Diye soruldu kendisine. O zaman şöyle cevap buyurdular: Onları ayakları üzerinde yürüten, yüzleri üzerinde de yürütebilir. Ancak bilersiniz, bu yüzleri üstü yürütenler, önlerine çıkan her engele, her dikene karşı kendilerini yüzleriyle korumaya çalışırlar”¹²⁰ Bununla beraber Allah Teâla'nın buyurduğu gibi onlar (عُمَيَّا وَبُكْمًا وَصُمًّا) “kör, dilsiz ve sağır” olurlar. Yani onlar göremezler, konuşamazlar ve duymazlar. Bu durum İbn Kesir'in dediğine göre dünyada iken hak karşısında kör, dilsiz ve sağır tutumlarına göre ceza olarak farklı farklı cerayan eder. Onlar bu organlara en fazla ihtiyaç duydukları bir anda haşirleri esnasında bu şekilde cezalandırılırlar.¹²¹

3.4 Kur'an'ı Sahabe ve Tabiîn Görüşleri ile Tefsir Etmeye Gösterdiği İtina

3.4.1 Sahabe

Sahabe: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ile mümin olarak buluşan ve müsmüman olarak vefat eden kimseye verilen isimdir. Bu isim Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) ile uzun veya kısa süreliğine beraber olan, ondan rivayet

¹¹⁸ Buhari, **Kur'an'ın Tefsir Kitabı**, bab: {Cehenneme yüzüstü toplanacaklar, işte onlar, yerlerinde en şerli ve yoldan daha sapıklardır} [Furkan 25/34], 60/47 109, 6, Müslim, , c:IV, s:2161, h:2806.

¹¹⁹ Bkz Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:637.

¹²⁰ b. Hanbel, A., **Müsned İmam Ahmed b. Hanbel**, Sahabenin Müsned'i, Ebu Hureyre'nin Müsned'i, c:XIV, s:364, h:8755.

¹²¹ Bkz: İbn Kesir, **Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim**, c:V, s:123.

etsin ya da etmesin, onunla beraber gazvelere katılsın ya da katılmasın, onunla beraber oturmasa bile onu gören ve âmâlık gibi bir engel nedeniyle onu göremese bile onunla buluşan kişilere sahabe adı verilir.¹²²

"Sahabe" terimi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile aynı dönemde yaşamış, onunla beraber yaşamış, onunla buluşmuş, onun risalesine iman etmiş, hak davasında onu desteklemiş, müşrikler kendisine eziyet ettiğinde onu savunmuş Allah'a ve Resûlüne iman üzere vefat etmiş kişilere sahabe adı verilir. Bu tanında kişinin Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile ne kadar beraber olduğuna bakılmaz. Zira bazı sahabeler vardır ki onunla uzun süre bereber olmuşlardır, bazıları ise onunla kısa süreliğine beraber olmuşlardır. Sahbe-i kiram (r.anhum) yüksek faziletlere sahip isanlardır ve bu durum birçok Kur'an ayetinde ve hadislerde bahse konu olmuştur. Bu ayetlerden birisinde onlardan şu şekilde bahsedilmiştir: (مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ □ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْطَهُ فَازْرَهُ فَاسْتَعْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سَوَابِهِ يُعْجِبُ الزَّارِعَ لِيُغِيطَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا) "Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelenmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükâfat vaad etmiştir. (Fetih 48/29) Sahabelere bahşedilen bu fazilet, diğer şahıslardan farklıdır ve Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) bu sahabelerden herhangi birine sözlü veya fiilli saldırıda bulunulmasını yasaklamıştır. Onların faziletleri, Allah Teâlâ'nın onları övmesinden kaynaklanmakta olup onların düşmanlara ve kâfirlere karşı şiddetli ve sert, müminlere karşı da rahmetli ve şefkatli olduklarını bildirmiştir. Allah Teâlâ'nın kullarına farz kıldığı ibadetlere en bağlı olan ve konuda en çok hırsı gösterenler onlardır. Sahabeler, diğer insanlardan farklıdır, zira yüksek vasıflara, güzel ahlaka,

¹²² Askalani, A. (Ebu'l-Fadl), (1994) **el-Isabe fi Temyizi's-Sahebe**, ed. Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Moavvad, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c:I, s:158.

takvaya en çok sahip olan insanlar onlardır. Allah Resûlu (sallallahu aleyhi vesellem)'in sahabelerinden her birini, diğer sahabelerden ayıran özelliklere sahiptirler. Abdullah İbn Abbas gibi bazıları da ilmi ile diğerlerinden ayrılmıştır.

Sahabe-i kiramın tefsiri, tefsirin saf ve duru kaynaklarından birisidir. Bu tür, Kur'an'ın Kur'an ve Sünnet ile tefsirinden sonra esas alınan üçüncü kaynağıdır.

Bu tefsir türünde her şeyden önce sahabelerin Kur'an'ın ilk müfessiri Hz. Peygamber'den (sallallahu aleyhi ve sellem) duyduklarına dayanır. Onlar bu tefsiri ezberlemişler ve anlamışlardır. Zira onlar, Kur'an'ın Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)'e nazil olmasının ardından bunu ilk işiten ve muhatap olan insanlardır. Her bir ayetin nüzül sebebini ve münasebetini ilk bilenler onlardı, bu durum onların her bir ayetin anlamını doğru ve sahih bir şekilde anlamaları için onlara yardımcı olmuştur. Akide, ibadetler, İslam'ın şartları, usul ve ahkâmı ile alakalı dini meselelerle ilgili her şeyin tefsir edilmesi yönünde gösterilmesi gereken tüm ilgi alaka ve itinaı göstermişleridir, çünkü onlar nazarında dinin özü budur.¹²³

Suyuti, tefsir alanında meşhur on sahabeyi bulunduğunu zikretmiştir. Bunlar şunlardır: Dört Halife, Abdullah İbn Abbas, Abdullah b. Mesud, Zeyd b. Sabit, Ubey İbn Ka'b, Ebu Musa el-Eş'ari ve Abdullah b. Zübeyr.¹²⁴

Tefsir alanında, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mesud ve Ubey b. Ka'ab'dan rivayetler fazladır. Ali b. Ebi Talib de dâhil olmak üzere onları bu alanda ayrıcalıklı kılan bazı nitelikler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Arap diline hâkim olmaları, onun yol ve yöntemlerini bilmeleri, içtihat yapmaktan ve içtihatlarını ikrar etmekten çekinmemeleri, Kur'an ayetlerinin iniş nedenlerini bilmelerini sağlayacak kadar Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile daha fazla beraber olmalarıdır. İbn Abbâs bunun dışındadır çünkü o, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)

¹²³ Bkz.: İbrahim, M. İ., **Kuran ve İcazuhu'l-İlmi**, d.m.: Daru'l-Fikri'l-Arabi – Daru's-Sekafe'l-Arabiyye, D.T., s:35, 36.

¹²⁴ Suyuti, A-R. (Celaleddin), (1974) **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, ed. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Mısır el-Hey'etü'l-Mısriyye lil-Kitab, c:IV, s:233.

vefat ettiğinde henüz on üç yaşındadır. Ancak o ileri gelen sahabelerle beraber olarak onlardan ve istifade ederek bunları rivayet etmiştir.¹²⁵

Müfessirler, tefsirlerinde önce Kur'an ve Sünnete başvurmuşlar, orada ayetin tefsirine yönelik birşey bulamamaları halinde sahabeden rivayet edilenlere müracaat etmişlerdir. Onların tefsirleri ictihada dayalı bile olsa, başkalarının görüşlerine tercih edilmiş ve diğerlerinin tefsirinden de üstün tutulmuştur. Çünkü sahabeler o tefsiri ya Allah Resûlu'nden işitmişler ya da vahyin nüzül sebeplerini, nüzül yerini ve kimin hakkında indiğini bildikleri için ayetin tefsirini de bilmektedirler. Ayrıca dilleri de sağlam ve fasihtir. Onlar bu konuda daha çok bilgiye sahiptirler. Buhari ve Müslim, Abdullah b. Mesud'dan (r.a) şunu rivayet etmişlerdir. (خَيْرُ النَّاسِ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ) (الَّذِينَ يَلُونَهُمْ) Hz. Peygamber sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurmuştur: “İnsanların en hayırlısı, benim asrımında yaşayanlardır. Sonra bunları takip edenlerdir. Sonra da onları takip edenlerdir.”¹²⁶ Sahabeler, Kur'an'ın indirildiği ortamdaki hadiseleri bizzat yaşamışlar ve bunlara muhatap olanların durumlarını görmüşlerdir. Ayrıca onlar Kur'an'ın indirildiği dile en çok vakıf olan insanlardır. Sahabeler, Kur'an'ı anlama ve Kur'an'ın maksatlarını açıklığa kavuşturma yetenekleri bakımından birbirinden farklı güce sahiptiler. Bu da anlama konusundaki sahip oldukların farklılığından kaynaklanmaktadır. Zira dil konusunda farklı seviyede bilgide sahip idiler. Onların bir kısmı dili ve inceliklerini çok iyi bilirken, bir kısmı bu seviyede bulunmamaktaydı. Bazıları Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem)'e sürekli eşlik etmesi nedeniyle başka kimsenin bilemeyeceyi vahyin nüzül sebeplerini bilmekteydi. Büküh bunlarla beraber sahabeler ilmî seviye ve akli yetenek açısından da eşit değillerdi, aksine, bu konuda aralarında çok büyük farklılıklar bulunmaktaydı.¹²⁷

Abdülhamid Tahmaz'ın Kur'ân-ı Kerim'i sahabelerin sözleriyle tefsirindeki yöntemi; âyetlerin tefsirinde Kur'an ve sünnette herhangi bir şey bulamaması durumunda sahabenin sözlerine başvurma şeklinde olmuştur.

Abdülhamid Tahmaz'ın, sahabelerin görüşleriyle tefsir konusuna ilişkin örnekler:

¹²⁵ Zehebi, **Et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, c:I, s:49, 50.

¹²⁶ Buhari, ktp. **Şahitlik Kitabı**, Bab: O, şahitlik ettiği zaman zulme şahitlik etmez, c:III, s:171, h:2652; Müslim, **Sahabelerin Fazileti**, Sahabelerin, tabiinin ve tebeu tabiinin faziletleri.

¹²⁷ Zehebi, **Et-Tefsir ve'l-Müfessirun**, c:I, s:30.

(وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ) “ve her fazilet sahibine faziletinin karşılığını versin.” (Hud 11/3)

Faziletinin yani, itaat ve salih amellerine karşılık ya bu dünyada ya ahirette ya da her ikisinde de mükâfatlandırır. Zira Allah Teâlâ hiçbir ameli kaşılıksız bırakmaz. İbn Mesud (r.a) bu konu şöyle demiştir: Kim bir kötülük yaparsa ona kötülük yazılır, kim de bir iyilik yaparsa ona on sevap yazılır. Kim bu dünyada yaptığı bir kötülüğün dolayısı cezalandırılırsa, geriye ona on sevap kalır. Eğer bu dünyada cezalandırılmazsa, onun on sevabından biri alınır ve geriye dokuz sevabı kalır. Sonra da birleri onlarına galebe çalan helak olmuştur demiştir.¹²⁸ Yani başka bir ifadeyle, kötülükleri iyiliklerinden on kat daha fazla olan kimse helak olur.¹²⁹

(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ) “Muhakkak ki Allah adaleti ve ihsanı, iyilik yapmayı emreder” (Nahl 16/90) Bu ayetin tefsiri ile alakalı şöyle demiştir: Adalet: o insafli olmaktır. İnsafli olmaksa onun üzerimizdeki nimetlerini kabul etmek ve onlara şükretmek. Adalet, şükrün sadece Allah'a karşı yapılmasıdır. Allah'a şükretmek ancak onu birlemek, teklemek yani ve sadece ona itaat etmek, ondan başkasından yüz çevirmekle olur. O halde Allah'tan başka ilah olmadığına, tek olduğuna ve ortağı olmadığına şehadet etmeliyiz ve bu yüzden İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: Burada adalet, Allah'tan başka ilah olmadığına şehadet etmektir.¹³⁰ Ayrıca adalet: Amellerin yalnızca Allah rızası için yapılmasıdır. Süfyan b. Uyeyne şöyle demiştir: Bu konudaki adalet gizli açık her işin aynı derecede yapılmasıdır, diye tanımlamıştır.¹³¹ Halka eşittir ve aynı zamanda adildir: İnsanlar arasında hak eşitliği, zulmü terk etmek Ayrıca adalet; insanlar arasında hak hukuk eşitliğinin sağlanması, adaletsizliğin terk edilmesi ve hak sahiplerine hakkının verilmesidir, denmiştir.¹³² Aynı zamanda adalet: dünya işleinde ifrat ve tefrite düşmeden orta yollu ve itidalli olmaktır, denmiştir.¹³³

¹²⁸ Bkz.: Tabari, M. (Abu Cafer), (2000) *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, ed. Ahmed Muhammed Şakir, D.M.: Müessesetü'r-Risale, 1c:V, s:231.

¹²⁹ Bkz Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:14.

¹³⁰ Bkz: Taberi, *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, c:XVII, s:279.

¹³¹ Bkz: Sabuni, *Muhtasar Tefsir İbn Kesir*, c:II, s:343.

¹³² Bkz: Neseî, *Medariki't-Tenzil ve Hakaiki't-Tevil*, c:II, s:229.

¹³³ Bkz Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:509.

(قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا) (أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْبُرُ فِي صُدُورِكُمْ) “De ki: "(Şüphe mi var?) İster taş olun ister demir!" Yahut aklınızca, dirilmesi daha da imkânsız olan başka bir varlık olun, (yine de diriltileceksiniz.)" (İsra 17/50-51)

Yani, ölümden sonra bedenleriniz taş veya demir olursa ki bunların hayat bulma ihtimali kemiklerden ve bedenlerin kalıntılarından daha uzaktır veya bedenleriniz, akıllarınızın ve kalplerinizin hayat bulma ihtimalini kabul etmeyen başka birşey olsa bile Allah Teâla kıyamet günü onu diriltmeye kâodirdir.¹³⁴ Baz müfessirler İbn Abbas'ın (r.anhuma) bu âyetin tefsiri hakkında şöyle dediğini nakletmişlerdir: Bedenleriniz ölümün kendisi olsa, Allah Teâla onlara yeniden hayat verir.¹³⁵

(فَاسْتَقِمَّ كَمَا أُمِرْتَ) “Emredildiğin gibi dosdoğru ol!” (Hud 11/112) Bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: Yani: “Daima, Allah’ın sana emrettiği sıratı müstakim üzere ol. Bu emir, akide, ibadet, muamelat, risalet yükünü taşıma ile ilgilimeseleler ve emaneti tebliğ gibi Allah’ın emrettiği her meseleyi kapsamaktadır. Bu sözlerin, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’in kendi kalp ve vicdanının emri ve yönlendirmesi değil aksine yüce bir zat tarafından emredildiğini hissetmek gerekir. Ayeti tefekkür eden kişi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem)’e yüklenen sorumluluğun ağırlığını da fark eder, çünkü görevi ağırdır ve sorumluluğu diğer insanlardan farklıdır, bu yüzden de hitap önce ona yönelik yapılmıştır.”¹³⁶

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah’ı konusunda en büyük marifet ve bilgiye sahip olan, ondan en çok korkan ve ilahî emrin ciddiyetini en çok takdir eden kişidir. İbn Abbas (r.anhuma); “Allah Rasûlu’ne (sallallahu aleyhi vesellem)’e bu âyetten daha şiddetli ve daha zor bir âyet nazil olmamıştır,” demiştir.¹³⁷

¹³⁴ Bkz Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:599.

¹³⁵ Bkz: Razi, **Et-Tefsiru'l-Kebir**, c:XX, s:353.

¹³⁶ Bkz Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:103,104.

¹³⁷ Bkz: El-Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c:VI, s:345.

3.4.2 Tâbiîn

O, Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem)'in sahabelerinden biri ile müslüman olarak buluşup, görüşen kişiye verilen isimdir.¹³⁸

Tâbiîn, ilimlerini ve dinlerini Resûlullah'ın ashabından alan ve onların arkasından tebliği görevini üstlenen ikinci nesildir. Allah Resûlu (sallallahu aleyhi ve sellem)'den naklettikleri aslına uygun surete almak üzere ve sahabelerin çevresinde halakalanan nesildir tabiîn nesli. Onlar sahabe-i kirama öğrenci olma şerefine nail olmuşlar, ardından da onu tebliğ etme ve yayma şerefine nail olmuşlardır. Sahabeler şehirlere dağılmış ve her memlekette onlardan ilim tahsil eden belli sayıda tabiîn meşhur olmuştur. Tabiîn nesli, sahebeden sonra gelen ikinci nesildir. Tabiîn nesli ilmi, doğrudan sahabenin ağzından elde etmiştir. Hiç şüphesiz tabiîn nesli sahabe neslinden sonra Kur'an-ı ve anlamını daha iyi bilen nesildir. Zira onlar ilmi İbn Abbas ve İbn Mesut gibi tefsirde imam olan sahabelerden almışlardır.

İbn Teymiyye şöyle demiştir: “Tefsire gelince, bu konuda insanların en bilgisi Mekke halkıdır. Çünkü onlar, Mücahid, Ata b. Ebi Rabah, İkrime, İbn Abbas'ın kölesi gibi İbn Abbas'ın öğrencileri ve diğerleri de Tavus, Ebi Şa'ta, Said b. Cübeyr ve benzerleri gibi İbn Abbas'ın öğrencilerinin öğrencileridirler. Aynı şekilde Kûfe halkı da İbn Mesud'un öğrencileridirler. Bunlar bu konuda diğerlerinden üstündürler. Ayrıca Malik'in tefsiri dersi aldığı Zeyd b. Eslem de Medine-i Münevvere de tefsir âlimleri arasındadır. Ayrıca oğlu Abdurrahman da ondan ders almış ve Abdurrahman'dan da Abdullah b. Vehb ders almıştır.¹³⁹

Tâbiîn, Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirini sahabeden (r.anhum) almışlardır, bu nedenle tefsirdeki görüşleri muteber ve hüccettir. Belirli bir hususta veya bir tefsirde ittifak etmeleri halinde bu delil teşkil etmiş ve imamaların çoğu onların bu görüşlerine başvurmuştur. Onlardan bazıları da tefsir alanında tanınmıştır zira onlar bu tefsir ve yorumları, İbn Abbas, İbn Mesud ve Abdullah İbn Cabir gibi sahabeden almışlardır. Abdülhamid Tahmaz'ın aktarımlar yaptığı bu türe (Tâbiîlerin tefsiri), eski tefsir

¹³⁸ Bkz: Suyuti, A. (Celaledin), **Tedribi'r-Ravi**, ed. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed El-Faryabi, d.d.: Dar Tayyibe, d.T., c:II, s:699,700.

¹³⁹ İbn Teymiyye, **Usulu't-tefsir**, **Giriş bölümü**, s:24,25.

kitaplarından Taberi, İbn Kesir dâhil edilebilir. Abdülhamid Tahmaz'ın tefsiri bu olanda onlardan yaptığı aktarımlarla doludur. Aşadaki aktarım buna bir örnektir:

(وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ) “Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez. (Hud 11/113)

Yani, kim olursa olsun, zalimlere karşı en ufak bir eğilime kapılmayın. Ayet, zulum ve adaletsizliği yasaklama ve bu konuda tehditkâr hitabı ve aynı zamanda Allah Rasulü ve onunla beraber bulunanlara hitabı ile adalette istikamet üzere olma konusunda zannedildiğinden daha belagatlıdır. İfrat ve tefritten birine meyletme kendisine veya başkasına yapılmış bir zulümdür.¹⁴⁰

Meyil, bir şeye dayanıp güvenme ve ondan razı olma halidir. Bu nedenle âlimler bu sözcükle ilgili bu manada birbirine yakın ifadeler kullanmışlardır. Bunun anlamı ile alakalı Katade: Onlara muhabbet beslemeyin ve onlara itaat etmeyin, İbn Cüreyc: Onlara meyletmeyin, Ebu'l-Aliye: Onların amellerine razı olmayın demiştir. Ali b. Ebi Talha da İbn Abbas'tan (r.anhum) şunu rivayet etmiştir: Taraftar olmayın, Cerir İbn Abbas'tan (r.anhum) şunu rivayet etmiştir: Zalimlerden yardım istemeyin, böylece onların geri kalan eylemlerine de razı olmuş olacaksınız.¹⁴¹

Kurtubi şöyle demiştir: Bu ayet, ister kâfir ister müşrik olsun, isterse de asi müminlerden olsun, bütün zalimler için geçerlidir. Ayrıca ayet kâfirler ve günahkârlar ve bidat ehlinden uzak durmasına işaret etmekte ve onlarla dostluk kurulmasının küfür ya da masiyet olduğunu haber vermektedir.¹⁴² Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ) (ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ) “Zulmedenlere meyletmeyin. Yoksa size de ateş dokunur. Sizin Allah'tan başka dostlarınız yoktur. Sonra size yardım da edilmez. (Hud 11/113) Ayet; Allah'tan başka sizi kurtarabilecek kimse yok buyurmaktadır. Öyle birileri olsa bile size yardım edemezler demektedir. Zalimlere dayanmak İslam nazarında zulum ve

¹⁴⁰ Bkz: Ebu's-Suud, *İrşadu'l-Akli's-Selim İla Mezaya'l-Kitabi'l-Kerim*, c:IV, s:245.

¹⁴¹ Bkz: İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:354.

¹⁴² Bkz: Kurtubi, *El-Cami' Li-Ahkami'l-Kur'an*, c:IX, s:108.

haksızlıktır, çünkü zalimleri zulmetmeye teşvik eder ve zulumlerinde ısrar etmelerini sağlar. Ayet, zalimlere ve zulme karşı en belagatlı şekilde uyarıda bulunmaktadır.¹⁴³

(وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبِثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا) “Seni o yerden (Mekke'den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştıracaklardı. Bunu yapabilselerdi senin ardından orada pek az kalırlardı.” (İsra 17/76)

Abdülhamid Tahmaz, yukarıdaki ayetin tefsiri ile alakalı şöyle demiştir: Seni sürgün etselerdi, onlarda toplu halde hiç kimse kalmayacak şekilde ortadan kaldırılırlardı, fakat sürgün gerçekleşmedi ve Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem) Rabbinin emriyle muhacir olarak çıktı.¹⁴⁴ Mücahid şöyle demiştir: Kureyş bunu istedi ve yapmadı, çünkü Allah Teâla Mekke’ de bulunanların ve daha ileride geleceklerin Müslüman olaması için orayı yok etmek değil korumak istedi¹⁴⁵

Bu durum (وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيَتِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ مِنْهَا فَأَلْكَنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ) “(Ey Muhammed!) Seni çıkaran kendi memleket halkından daha güçlü nice memleket halkları vardı ki, biz onları helak ettik. Onların hiçbir yardımcısı da olmadı” (Muhammed 47/13) ayet ile çelişmez. Abdülhamid Tahmaz bu konuda şöyle demiştir: “Bu ayetteki çıkışı, çıkışın sebebine dayandırırsak, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) Mekke'den Medine'ye hicret ederek ayrılmıştır, çünkü Mekke müşriklerinin inatları ve eziyetleri yüzünden Allah'ın dinini orada insanlar arasında yayamamıştır. Bu anlam, ayette geçen “neredeyse seni sıkıştıracaklardı” ayetiyle anlam olarak uyushmaktadır. Zira “kêde” (كاد) sözcüğü bir şeyin oluştuğunu değil neredeyse anlamında vuku bulayacağını ifade eder.¹⁴⁶

¹⁴³ Bkz Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:106.

¹⁴⁴ Bkz Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:621.

¹⁴⁵ Bkz: Âlûsi, **Ruhu'l-Meâni**, c:VIII, s:125.

¹⁴⁶ Bkz Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:621, 622.

4. ABDULHAMİD TAHMAZ'A GÖRE KONULU TEFSİR

4.1 Konulu Tefsirin Tanımı, Neşeti, Gelişimi, Türleri ve Önemi

4.1.1 Tanımı

4.1.1.1 Konu (mevzu)

Sözlük anlamı: Konu (mevzu), kelimesi vadaa yani koymak kelimesinden türemiş olup indirmek ya da koymak manasına gelmekte ya da bir şeyi yerinde tutma ve sabitleme anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁷

Terim anlamı: Kur'an-ı Kerim ayetlerinin akide ya da sosyal hayat ya da evrene ait ele aldığı meselelerdir.¹⁴⁸

Kur'an-ı Kerim'de vaz kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılmıştır:

(مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ) “Yahudilerden öyleleri var ki, (kelimeleri yerlerinden kaydırıp) tahrif ederler” (Nisa 4/46)

(فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ) “Onu doğurunca, "Rabbim!" dedi, "Onu kız doğurdum." -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilir- } (Al-i İmran 3/36) Burada kelime doğurma anlamında kullanılmıştır.

(وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ) “Allah yeri yaratıklar için var etti. Kelime burada yaratma anlamında kullanılmıştır. (Rahman 10/55)

Konulu tefsir terimin tanımına gelince o: Tefsir kelimesi konu kelimesine izafet yapılarak bir ilmi ifade eden tek bir ifade olarak kullanılır olmuştur. Konulu tefsir,

¹⁴⁷ Bkz. Abbas, A. A. A., (2007) *Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine dersler*, Şam: Daru'l-Fikir, s:19.

¹⁴⁸ A.g.e. s:19.

aynı amaca yönelik ortak konudan bahseden ve imkân dâhilinde nüzûl sırasına göre tertip edilip düzenlenmiş Kur'an ayetlerinin bir araya getirilmesidir.¹⁴⁹

Ayrıca bununla alakalı şöyle de denilmiştir: Kur'ân-ı Kerîm'in, aynı mânâ veya gayeyi ifade eden farklı ayetlerinin bir araya getirilerek özel şartlarda ve incelenmesi ve manasının açıklanmasıdır.¹⁵⁰

4.1.2 Neşeti

“Konulu tefsir” ifadesi ilk defa hicri 14. Yüzyılda, Ezher Üniversitesi'nin Usulü'd-Din Fakültesi Tefsir Bölümü bu isimle bir ders koymasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak bu tefsir türünün ilk temelleri ve prensipleri Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)'in hayatında atılmaya başlamıştır.¹⁵¹ Kur'an, Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)'e nazil olduğunda ve ashabına okuttuğunda başkasının bilmediği meselelere vakıf olmuşlardır. Fakat o dönemde bunu yazıya geçirmemişlerdir çünkü Kur'an onların bütün hayatlarını doldurmuştur.¹⁵²

Bazı ayetlerin mânâsını ve şüphelenildikleri zaman manalarını Resûlullah'a (Salât ve Selâm Onun Üzerine Olsun) sorarlardı. Yani Kur'an ayetlerini Kur'an ile tefsir etmeye çalışırlardı. Sahabe-i kiram, kendilerine anlamları benzer gelen bazı ayetlerin ifade ettiği manaları Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)'den öğrenmiştir. Bir başka ifadeyle onlar Kur'an-ı Kur'an ile tefsir etme yoluna gitmişlerdir. İşte bu konulu tefsir ilminin özünü oluşturmuştur. Konulu tefsirin neşeti çok eskilere dayanmakta olup diğer ilim ve fenlerde olduğu gibi asırlar boyunca zamanla gelişmiştir.¹⁵³

4.1.3 Gelişimi

Konulu tefsir, araştırmacıların Kur'an-ı Kerim'in içerdiği her konuyu hedef alan bir ilim haline gelinceye kadar gelişmeye devam etmiştir.¹⁵⁴ Bununla beraber bu konulu

¹⁴⁹ Bkz. A.g.e. s:19.

¹⁵⁰ Saeed, A-S. F., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Giriş**, Kahire: İslami Dağıtım ve Yayınevi, d.T., s:20.

¹⁵¹ Bkz: Müslim, M., (2005) **Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine çalışmalar**, 4. baskı, yayın evi: Dar El-Kalam, s:17.

¹⁵² Bkz: El-Kumi, A. S., El-Kasim, M. A. Y., (1982) **Et-Tefsir el-Mevzu-i** , yayın evi: D.N., s:20.

¹⁵³ Bkz. Saeed, A-S. F., **Et-Tefsir el-Mevzu-i'ye Giriş**, s:28.

¹⁵⁴ Bkz. Abbas, A. A. A., **Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine dersler**, s:25.

çalışmalar başka bir yöne doğru da ilerlemesini sürdürmüştür. Bu diğer yöneliş lafızlarını inceleme ve ifade ettikleri farklı delaletlere ulaşma şeklindi olmuştur.

Mukatil b. Süleyman el-Belhî, (150 h) “el-Eşbeh ve’n-Nazair fi’l-Kur’an-ı Kerim” adlı bir kitap yazarak, telaffuzda aynı ancak ayetin bağlamına göre farklı anlamlar ifade eden sözcükleri ele almıştır.

İmam Buhari'nin şeyhi İmam Ali ibn el-Medeni de (234) nüzül sebepleri hakkında bir kitap kaleme almıştır. Ebû Bekir el-Cessâs (370) da Ahkâmü'l-Kur'ân adlı kitabı yazmıştır. Maverdi'nin (450) de Emsalü'l Kur'an adlı kitabı yazmıştır. İbnü'l-Kayyim (751) Eksamü'l-Kur'an ve emsalü'l-Kur'an kitabını yazmıştır. Farklı dönemlerde, farklı mezhep ve alanlara sahip âlimler, Kur'an-ı Kerim'in konuları hakkında kitaplar kaleme almışlar ve günümüzde de bu alanda yani konulu tefsir alanında çalışmalar devam etmektedir. Bu alanda aşağıdaki örneklerde olduğu gibi birçok isim altında kaleme alınan eserler bulunmaktadır: (Kur'an'da insan), (Kur'an'da Kadın), (Kur'an'da Ahlak), (Kur'an'da Yahudiler), (Kur'an'dan alıntılanan Resulullah'ın Biyografisi), (Kur'an'da Sabır) ve (Kur'an'da Rahmet)¹⁵⁵

4.1.4 Türleri

a) Araştırmacının, Kur'an-ı Kerim'in kelimelerinden bir kelimesini ele alıp incelemesidir. Daha sonra kelimenin veya türevlerinin geçtiği ayetleri bir araya getirip toplar. Ayetleri toplayıp tefsirlerine muttali olmasının ardından Kur'an-ı Kerim'in o kelimeyi kullanma tarzına bakarak kelimenin ifade ettiği anlamı ortaya koyar. Tekrar edilen birçok Kur'ani kelime, Kur'an terim haline gelmiştir. Bu kelimelerden bazıları şunlardır: Ümmet, sadaka, cihat, kitap, kalpleri, münafıklar, zekât, ehli kitap, riba/faiz.¹⁵⁶

Bu türde kitaplar kaleme alan çağdaş yazarlara gelince, onlar sözcüğün çeşitli yerlerdeki kullanımlarını ele alarak bunların çağrışımları arasında bir bağ kurmaya çalışmışlardır.

¹⁵⁵ Bkz. Müsellem, M., *Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine İncelemeler*, s:20, 21.

¹⁵⁶ Bkz. Müsellem, M., *Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine İncelemeler*, s:23.

Burada Rağib El-İsfahani'nin (502) “ el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an” kitabından bu türe (konulu tefsir) bir örnek ümmet kelimesidir: Ümmet: Din, zaman, mekân gibi zorunlu ya da ihtiyari herhangi bir nedenden dolayı bir araya gelen bir topluluğa verilen isimdir. Kur'an'da kelime şu şekildi kullanılmıştır: (وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا) (طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَا قَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ “Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve (gökte) iki kanadıyla uçan her tür kuş, sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir. Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Sonunda hepsi Rablerinin huzuruna toplanıp getirilecekler.” (En'am 6/38) Yani onlardan her bir tür yaratılış özelliğine göre örümcekler gibi örgü ören ve (sürfe)¹⁵⁷ gibi yapıcı, karınca gibi depolayıcı ve serçe ve güvercinler anın yemeğine bağımlı türlerdir. (كَانِ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً “İnsanlar bir tek ümmet idi” (Bakara 2/213) Yani sapıklık ve küfürde tek tip ve tek yol üzeredirler. (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ) “İçinizden hayra çağırın, iyiliği emreden bir topluluk bulunsun.” (Al-i İmran 3/104) Yani başkalarına örnek olan, ilmi ve salih amelleri tercih eden topluluk anlamındadır. Ardından ümmi, el-imam, el-üm/anne kelimelerine ve çağrışımlarını ele almış ve bu maddeyi emme/ama kelimesiyle sonlandırmıştır. Tüm bunlarda ümmet kelimesinin kullanıldığı ayetlerin bağlamına değinmemiş ancak kelimelerin kullanıldığı yerlerde değinmiştir. Bu kelimelerin anlamlarının oluşumundaki unsurlara detaylı inmemiştir.¹⁵⁸

b) Arz, analiz, tartışma ve yorumlama yöntemleriyle Kur'an-ı Kerim'in sunumu ile konuların belirlenmesi ile ilgilidir. Bunlar sûrelerdeki konuların takibi ile gerçekleşir. Araştırmacı önce konuya dair ayetleri bir araya getirir, bunları toplayıp tefsirleri not ettikten sonra konunun unsurlarını ayetler aracılığıyla ortaya çıkarır. Bu çalışmaya Kur'an-ı Kerim'in konuyla ilgili düşünceleri sunma yöntemi hakkında bir giriş kaleme alarak eseri bölümlere ayırmaya çalışır.

¹⁵⁷ Sürfe: se harfi zammeli, ra harfi sakin ve fi harfi fethalıdır. Yani: ağaç kazıp ona yuva yapan bir kurtçuk. Denir ki: “Ben bir Sürfeden yapıyorum. Bkz: El-Basri, H. (Ebu Abdurrahman), **Kitab El-Ain**, Av. Dr. Mehdi El-Makhzoumi, Dr. Ibrahim Al-Samarrai, yayın evi. El-Hilal Evi ve Kütüphanesi, D.T. c:VII, s:244; Bkz: El-Baghdadi, K. (Ebu Obaid), (1964) **Gharib Hadith**, Av. Dr.Muhammed Abd El-Ma'id han, Haydarabad, El Deken: yayın evi Dar El Maref El osmaniyye, c:IV, s:258; Bkz: el-Jiani, M. (Cemaleddin), (1984) **Ekmalu'l-alam bi Taslisi'l-kalam** Av. Saad b. Hamdan El-Ghamdi, Suudi Arabistan Krallığı, Makkah Al-Mukarramah: Umm El-Kura Universitesi, c:II, s:303; Bkz: El-Nisaburi, A. (Ebu Al-Fadl), **Majma' El-Amsal**, Av. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Lübnan Beyrut: Dar al-Maarifa, d.T., c:I, s:411; Bkz: Omar, A. M. A-H., (2008) **Mu'cemu'l-Arabiyye'l-Muasira**, Âlemu'l-kitap, c:II, s:1060; Bkz: İbn Faris, (1986) **Macmau'l-Luga**, Av. Zuhair Abdumuhsin Sultan, 2. baskı Beyrut: er-Risale kurumu, c:I, s:493; Bkz: Al-Mursi, A. (Abu Al-Hassan), (1996) Av. Halil Ibrahim Jaffal, Beyrut: Dari ehia El turas El arabi, c:II, s:319; EL-Askari, H. (Ebu Hilal), **Camharetu'l-Emsal**, Beyrut: Daru'l-Fikir, d.T., c:I, s:583; Bkz: El-Dinori, A. (Ebu Muhammed), **Edbu'l Kitab**, Av. Muhammed El-Dali, Yayın evi. : er-Risale Kurumu, d.t. s:194.

¹⁵⁸ Bkz: Müsellem, M., **Et-Tefsir el-Mevzu-i de İncelemeler**, s:25,26.

Araştırmacı ele aldığı her şeyi Kur'an ayetleri ile delillendirir. Araştırması sırasında ayetlerin tefsirinde konu dışındaki tali hususlara değinmekten kaçınır. Konu ile ilgili olanlar hariç kıraatler, irab ve belagatli nükteler gibi konulara değinmez. İşin uzmanları arasında bu tür konulu tefsir en yaygın türdür. "Konulu tefsir" denilince ilk akla gelen tür bu türdür.¹⁵⁹

c) Bu tür, ikinci türe benzer, ancak bu türün dairesi bir öncekine göre daha dardır. Zira bu türün hedefi tek bir sure içindeki temel amacı araştırmaktır. Buradaki amaç, surenin konulu tefsirin odak noktası olabilir. Bu türde araştırma yöntemi şu şekilde gerçekleşir: Araştırmacı öncelikle işe surenin temel amacını veya ana amaçlarını kavramakle başlar. Ardından surenin veya surenin temel konusunu teşkil eden âyetlerin nüzul sebebini araştırır. Sonra surenin Mekki veya Medeni sureler arasındaki nüzul sırasına bakar. Daha sonra Kur'an'ın sure içinde ayetleri ele alış yöntemine ve ayetler arasındaki ilişkisini inceler. Ardından araştırmacı, her surenin kendine özgü, bağımsız ve temel amaçlara sahip olduğunu görecektir. Bilindiği üzere Mekki sûreler, İslâm akidesinin (Ulûhiyet, risâlet, ölümden sonra dirilme) olmak üzere üç temel esasını ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu nedenle araştırmacı, her Mekki surede akidenin bu üç yönünden birini ele alabilir. Ayrıca bunların çoğu, ahlak esaslarını teşvik etmeyi ve aksi durumdan kaçınmayı da ele almıştır. Bu tür konulu tefsir, eski müfessirlerin dikkatini çok çekmemiştir. Daha ziyade tefsirlerinde ana değil alt başlık olarak, özellikle de kısa sureler başta olmak üzere surelerin bazı amaçlarına atıfta bulunmak suretiye bu konulara değinmişlerdir. Bu yöntemi Fahrettin Razi Tefsiru'l-Kebir adlı eserinde, el-Bika'i Nuzumu'l-Durar adlı eserinde ve Abdulhamid el-Farihi de Nizamu'l-Kur'an adlı eserinde kullanmıştır.¹⁶⁰

4.1.5 Konulu Tefsirin Genel Önemi

Konulu tefsire duyulan ihtiyaç, çağdaş toplumlarımızda her zamankinden daha fazladır. Bunun nedeni, insanlık sahasında yeni fikirlerin ortaya çıkması ve bilimsel teorilere açılmasıdır. Kur'an-ı Kerim'in konulu tefsirine müracaat etmeden bunlara doğru çözümler sunulması mümkün değildir. Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki amaçları anlaşılacak, ortaya çıkan sorunlar Kur'an-ı Kerim perspektifinden çözülmeye çalışılır.

¹⁵⁹ Bkz: Müsellem, M., *Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine incelemeler*, s:27.

¹⁶⁰ Bkz. A.g.e. s:29.

Dolayısıyla araştırmacı, konulu tefsirde, bu Hidayetler aracılığıyla bize bilginin yolunu çizen ve yaratılmış her şeyi yeniden değerlendirmenin parametrelerini belirleyen ışıkların ortaya çıkmasına neden olur.¹⁶¹

Konulu tefsirin önemi, Kur'an araştırmalarını hazırlamak ve seyrini düzeltmekte yatmaktadır. Zira bazı Kur'ân ilimleri, âlimlerin büyük çabalarına nail olmuş ve bu alanda onlarca eser telif edilmiştir. Ancak icazü'l-Kur'an konusu bu alanda yeni ortaya çıkmıştır. Bu alan Kur'an'dan istinbat edilecek kural ve kaidelerle kontrol altına alınmasına gereksinim duymaktadır.¹⁶²

4.1.6 Abdülhamid Tahmaz'ın Nezdinde Konulu Tefsirin Önemi

Abdülhamid Tahmaz, Kur'an-ı Kerim'in konularını ele alan eserler yazmaya önem vermiş ve tefsirinde, Kur'an surelerinin konu bütünlüğü meselesini vurgulamaya yönelmiştir.

Abdülhamid Tahmaz Araf suresinin tefsirinde bu konu ile alakalı şöyle demiştir: Bu sure, tarihi olayları, toplulukları, milletleri ve medeniyetleri ele alan en uzun suredir.

Tarihi olaylara sık sık değinmesi nedeniyle, surenin temel konusunu oluşturmaktadır. Bu nedenle surenin ayetlerinin odak noktası; milletlerin yıkılma ve medeniyetlerin çöküş sebeplerini oluşturmaktadır. Bu konu insanoğlunun geleceği ve medeniyeti ile alakalı olması nedeniyle ferdi ve toplumsal olarak ele alıp incelemesi gereken önemli bir konulardan birisidir.¹⁶³

Aynı zamanda sure giriş ve gelişme bölümlerinde, bütün mevcudatın yeryüzündeki devamlılık hareketini ve tarihini kontrol eden yasaları ve bununla beraber insanoğlunun yeryüzündeki varoluş ve devamlılığına değinmiştir. Ayrıca sure milletlerin helak olma nedenlerini ve medeniyetlerin çöküş sebeplerini ortaya koymuştur. Bununla beraber bu sebeplere karşılık, gerçek insanlık medeniyetini kurmaya yetkin milletlerin ideal niteliklerini ortaya koymuştur. Bu medeniyet iman, adelet ve barış medeniyetidir. Bunun yanında Araf suresi, Kur'an'ın en uzun

¹⁶¹ Bkz. Müsellem, M., *Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine incelemeler*, s:30, 31.

¹⁶² Bkz. Abbas, A. A. A., *Et-Tefsir el-Mevzu-i üzerine dersler*, s:32.

¹⁶³ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:III, s:5, 6.

surelerinden birisi olmasına rağmen onun ayetlerini ve anlamlarını tefekkür ve tedebbür eden ondaki konu birliğini açıkca görecektir. Onun ayetleri kendi arasında bir bütün oluşturur ve bir kısmı diğerini tefsir eder.¹⁶⁴

Bu surenin tefsiri, ayetlerinin sırasına göre art arda sekiz bölümde incelenmiştir:

1. Kıyamet Günü'nde toplu yükümlülük ve bireysel sorumluluk.
2. İlk insanın varoluş hikâyesi ve şeytan ile sürekli mücadelesi.
3. Âdemoğluna yapılan dört ilahi çağrı ve bunlardaki tarkiri ve uyarılar.
4. Yaratma ve emrin yalnızca Allah'a ait olduğunun izahı ve insanların istidat ve kabiliyetlerindeki farklılık
5. Tarihten sayfalar.
6. Hz. Musa, Firavun ve İsrailoğulları.
7. Mısır'dan çıkışının ardından İsrailoğulları.
8. Mekke-i Mükerreme'deki olaylar sahnesine dönüş.¹⁶⁵

Enfal suresinin başında, surenin konusu hakkında şunları söylemiştir: (Enfal suresi aracılığıyla zafer vesileleri) Müslümanların tarihinde, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde elde edilen ilk ve en büyük zafer vesilesiyle, Bedir Savaşı nedeniyle indirilmiştir.¹⁶⁶ Aynı zamanda surenin konusu, bu tefsirin amacına yani ayetler arasındaki uyum ve ilişkiyi açıklama adına onu tasdik eder bir niteliğe sahiptir.

¹⁶⁴ Bkz: Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:III, s:7, 8.

¹⁶⁵ A.g.e. c:III, s:6.

¹⁶⁶ Bkz. A.g.e. c:III, s:199.

Bu surenin tefsiri üç bölümde ele almıştır:

1. Zafere vesile olan doğrudan araçlar. Bunlar savaştan önce ve savaş sırasında cerayan eden hadiseler ele alınarak izah edilmiştir.
2. Zafere vesile olan dolaylı araçlar. Bunlar bir ulusun onurlu bir yaşamı garanti altına alması için her zaman elinde bulundurması gereken araçlardır.
3. Hezimete neden olacak sebeplerden uzak durma. Bunlar bir ulusun barış ve savaşta yaşamını olumsuz etkileyen nedenlerdir.¹⁶⁷

Kehf suresinin başında, surenin konusu hakkında “Kehf suresinde fitnelerden koruyan koruyucular” demiş ve şöyle devam etmiştir: Rabbimizin Kitabına ve Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem)’in sünnetine sağlıklı dönüş yolunu öğrenmeliyiz. Zira onlar, dünya ve ahirette bizi sahili selamete ulaştıracak mağaralardır.¹⁶⁸ Selamet yolunu Kehf suresi aracılığıyla ve sünneti sahihi vesilesiyle bulmamız mümkündür.

Bu surenin tefsiri altı bölümde ele alınmıştır:

1. Fitneler konusuna giriş: tanımı, amacı ve ondan korunmanın yolları.
2. Kehf suresi, faziletleri, konusu ve fitneden korunma sebepleriyle bağlantısı.
3. Ashab-ı Kehfin hikâyesi.
4. Zengin ve yoksulun hikâyesi.
5. Musa ve Hızır'ın (a.s) hikâyesi,
6. Zülkarneyn'in hikâyesi.

¹⁶⁷ Tahmaz, A., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:III, s:200.

¹⁶⁸ Bkz. A.g.e. c:V, s:5.

Meryem suresinin konusu hakkında şöyle demiştir: “Meryem suresinde Tevhid ve tenzih” “Kur’an-ı Kerim Allah’ın birliği (tevhit) ve tenzihi konusuna çok önem vermiştir. Bu konu imani konuların en önemlisi ve en büyüğüdür. Kur’an-ı Kerim bu konuya çok sayıda delil ve burhan sunmuştur.”¹⁶⁹

Meryem suresi bu konunun büyük bir bölümünü ele alan ana surelerden biri olup Al-i İmran suresinin tamamlayıcısı olarak nazil olmuştur. Sure, Allah Teâlâ’nın birliğini, kemalini, zenginliğini ve yüceliğini vurgulamış onu doğurmak ve oğul edinmek gibi sıfatlardan tenzih etmiş ve Hz. İsa (a.s) ve annesi gerçeğini ele almış ve onların Allah Teâlâ’ya kulluklarının hakikati ile ilgili açıklama yapmıştır. Bu kitapta Al-i İmran suresinin tefsirenden yapılan aktarımlarla bu iki sure arasınıda bir tekâmül sözkonusudur. Zira Kur’an-ı Kerim, Allah Teâlâ’nın kelâmı olup birbirine benzemekte ve birbirini tamamlamaktadır. Sûrenin bütün ayetleri ve surenin tamamı, Allah Teâlâ’nın birliğine, sıfatlarında ve fiillerine dayanan imanın özünü ve İslam gerçeğini izaha yöneliktir.¹⁷⁰

Taha suresinde, “Taha suresinde Mutluluğun Yolu” adını verdiği surenin konusu hakkında şunları söylemiştir:

Allah Teâlâ yüce bir yaratıcıdır, O her şeyi bilen alîm, Hakîm, Rahman, Rahim ve Kerim’dir. O insanı diğer mahlûklardan üstün yaratmış, yerde ve gökte olan herşeyi onun hizmetine sunmuştur. Allah insanı, mutlu etmek, ona merhamet etmek, kendisine ibadetle şereflandırmek için yaratmıştır. Bunun için ona kitaplar indirdi ve ona bu dünyada ve ahirette kendisini mutlu edecek yolları göstermek için elçilerini göndermiştir. Zira insanlar bu yoldan uzak kaldıkları zaman için mutsuz olmuştur. Dolayısıyla insanın mutsuzluğu, kendi tercihten ve onu hak etmesinden kaynaklanmaktadır. Taha suresi, bu manayı izah etmeğe önem vermiştir. Sanki Allah Teâlâ bu sureyi, yolunu kaybetmiş insana şefkat ve merhametle saadet yolunu göstermek için indirilmişti.¹⁷¹ Bu surenin tefsiri, dört bölüm ile bir sonuç kısmında ele alınmıştır.

¹⁶⁹ A.g.e, c:V, s:133.

¹⁷⁰ Bkz. A.g.e. c:V, s:133, 134.

¹⁷¹ A.g.e. c:V, s:216.

1- Kur'ân-ı Kerîm'in azameti, büyüklüğü ve onu indiren Allah'ın büyüklüğü ve yüceliği.

2- Hz. Musa'nın (a.s) Firavun ile hikâyesi.

3- Hz. Musa'nın (a.s) Sâmirî ile hikâyesi.

4- Hz. Âdem'in (a.s) Şeytan ile hikâyesi.

Sonuç: Yukarıda geçenler hakkında son yorumlar.

4.2 Abdülhamid Tahmaz'ın Tefsirinde Benimsediği Genel Yöntem

Abdülhamid Tahmaz tefsirinde önce ayeti açıklamakta ardından konu bütünlüğü adı verilen ve Kur'an'ın, farklı sûrelerde ele aldığı ve genel bütünlükle bağlantılı özel konuyu ortaya koymaktadır.¹⁷² Abdülhamid Tahmaz aynı konudan bahseden ve ortak bir amaca hizmet eden ayetlere bir araya getirerek bir başlık altında toplamaktadır. Abdülhamid Tahmaz'ın dayandığı kaynak ise Kur'an-ı Kerim'dir. Bu nedenle ayeti açıklayıp tefsir ettikten sonra bu ayete, farklı surelerden benzer üç veya dört ayet zikretmektedir. Bu durum Ra'd suresinden örnekle şöyle izah edilebilir. Abdülhamid Tahmaz önce genel başlığı belirlemiş, ardından ayeti zikretmiş ve sonra da tefsir etmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ) (جَعَلَ فِيهَا رَوْحَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ) “O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.” (Ra'd13/3)

Abdülhamid Tahmaz, bu ayetin tefsiri ile alakalı şöyle demiştir: Yeryüzünü yayan ve küresel olmasına rağmen onu, insana düz gelecek şekilde kılan ancak Allah'tır. Allah Teâlâ onu hikmeti ve kudretiyle düz ve yaygın yaratmıştır. Yeryüzü insanın görüş mesafesi ölçüsünde genişleterek yaratılmıştır. Bu da, Allah'ın güç ve kudretine

¹⁷² Bkz. Abbas, A. A. A., *et-Tefsiri'l-Mevzu-i üzerine dersler*, s:38.

delildir. Bu yüzden Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ) (وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ) (وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ) (السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ) “Peki, onlar devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bakmazlar mı?” (Gâşiye 88/17-20) Dünyanın bu yaygın ve geniş hali, insanın onun üzerinde yaşamasına uygun bir zemin oluşturmıştır.¹⁷³ Bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (لَسَلُّكُوا مِنْهَا سُبُلًا فَجَا) (وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا) “Allah yeryüzünü sizin için sergi gibi döşemiştir ki onda geniş yollar edinip dolaşabilesiniz} (Nuh 71/19-20) Allah Teâlâ, yeryüzünde sabit dağlar ve akan nehirler yaratmış ve dağları ve nehirleri aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi birçok ayette sık sık gözler önüne sermiştir. “Sizi sarsmaması için yeryüzünde sağlam dağlar; yolunuzu bulmanız için de nehirler, yollar ve getirdi.” (Nahl 16/15), “Peki yeryüzünü yerleşmeye elverişli kılan, vadilerinden nehirler akıtan, yerde sarsılmaz dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan kim? Allah’tan başka bir tanrı mı? Doğrusu onların çoğu gerçeği bilmiyorlar} (Neml 61/27/) Bilindiği üzere dağlar su kaynaklarıdır. Suların ekseriyeti dağların eteklerinden çıkar.

Allah Teâlâ, yeryüzünde bütün ürünleri çift yaratmıştır. Öyle ki, her biri diğerini tamamlayan bir eştir. Böylece Allah'ın kudret ve iradesi ile onlar vasıtasıyla üreme ve çoğalma gerçekleşir. Eşlilik her türlü canlıda var olup Allah'ın takdir ve iradesi ile türlerin devam ve temadisinin nedenidir. Aşağıdaki ayetlerde de görüldüğü gibi sebeplerin ve müsebbiplerin gerçek yaratıcısı Allah'tır: (سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا) (تَنْبُتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ) “Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı yücedir. (Yâsîn 36/36), (وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ) “Düşünüp ibret alınız diye her şeyden (erkekli dişili) iki eş yarattık. (Zâriyât 51/49), (يُعْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا) “Geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten” (A'râf 7/54) Burada aksi durum da gerçekleşmesine rağmen sadece geceyi, gündüze bürüyüp örten diyerek tek birinden bahsetmekle yetinmiştir.¹⁷⁴ Ayrıca Allah Teâlâ Zümer suresinde de şöyle buyurmuştur: (خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ) (وَالْقَمَرَ كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ) “Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine

¹⁷³ Bkz. Tahmaz, A-H., Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim, c:IV, s:250.

¹⁷⁴ Bkz. Tahmaz, A-H., Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim, c:IV, s:250-251.

örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki, o mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır. (Zümer 39/5)

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (فَأَخْرَجْنَا بِهَا زُجُجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّى) “Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık. (Taha 20/53)

Bu ayet bilimsel bir gerçeğe işaret etmiştir. İnsanoğlu bu gerçeği ancak yakın çağda öğrenmiştir. Bu hakikat, bitkilerdeki eşlik yani erkeklik ve dişilik durumudur. Çiftler yani türler, birbirleriyle eşleşmeleri ve birleşmeleri nedeniyle bu şekilde adlandırılmıştır.¹⁷⁵ Bu gerçeğe işaret eden birçok ayet bulunmaktadır: “Öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarıp ve her cinsten güzel bitkiler çıkarı.” (Hac 22/5), “Biz, gökten su indirip (bununla) yeryüzünde her türden faydalı bitkiler bitirdik.” (Lokman 10/31) Bazı ayetlerde evliliğin tüm canlılarda mevcut olduğundan bahsetmiştir. “Toprağın bitirdiklerini kendilerini ve daha bilmedikleri nice şeyleri çifter çifter yaratan Allah her türlü eksiklikten uzaktır.” (Yâsîn 36/36), “Her şeyden çift çift yarattık, inceden inceye düşünesiniz diye.” (Zâriyât 51/49) Erkeklik ve dişilik, pozitif ve negatif, yaratıkların birbirini tamamlayan iki sınıfa ayrılması, her bir sınıfın diğer tarafı tamamlaması, tüm canlılarda aktarılan bir olgudur ki bu da onun eksikliğini ve ihtiyaç sahibi olduğunu gösterir. Ancak yaratıcı (Halik) olan Allah; Vahit, Ehad, Ferd, Samed, Kavi, Kahir, Hayy, Kayyum, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan gani olup ve bütün varlıklar ona ihtiyaç duyar.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Bkz. El-Baidavi, **Enver El-Tenzil ve Tefsirin Sırları**, c:IV, s:30.

¹⁷⁶ Bkz. Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:V, s:259.

5. ABDÜLHAMİD TAHMAZ'IN KUR'AN İLİMLERİNDE METODOLOJİSİ

5.1 Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri

5.1.1 Kur'an Sözcüğünün Tanımı

Sözlük anlamı: Zerkani onu şöyle tanımlamıştır: Kelime kıraat kelimesinin müradıdır. Bu manada Allah Teâla şöyle buyurmuştur: (إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ) (فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) “O halde, biz onu okuduğumuz zaman, onun okunuşuna uy. Şüphesiz onu toplamak ve okumak bize aittir. (Kıyâmet 75-17/18) Ardından kelime bu masdar manadan Allah'ın kitabına verilen bir isim haline gelmiştir.¹⁷⁷

Terim anlamı: Şevkani onu şu şekilde tanımlamıştır: Kur'an, Hz. Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) indirilmiş, sayfalarda yazılı ve bizlere mütevatir yollarla ulaşmış Allah'ın kelimidir.¹⁷⁸

Kur'an-ı Kerim, Allah'ın Hz. Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) bahşettiği en büyük mucizedir. O, Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonrada baki kalacak bir mucizedir. Her dönem ve yerde insanların yolunu aydınlatacak bir kitaptır.¹⁷⁹ Kur'an-ı Kerim'in mucizelik yönü ebedi ve kalıcıdır. Onun için ortaya konan meydan okuma hala geçerliliğini korumaktadır. Kur'an-ı Kerim hala ilk gündeki tazeliğini korumakta ve onu inkâr edenlere karşı hala meydan okumaktadır.¹⁸⁰

Kur'an-ı Kerim tam ve mükemmel bir din ve şeriattır. İnsanların ihtiyaç duydukları her şey Kur'an-ı Kerim'de açık bir nas olarak ya da alt başlık olarak yer almaktadır. Kur'an-ı Kerim hidayet ve saadet kaynağıdır, onda Allah'ın rahmetini celbedecek ve onun rızısını kazanmaya vesile olacak ve cennetine ulaştıracak vesileler mevcuttur.¹⁸¹

¹⁷⁷ Bkz. Zerkani Menahili'l-İrfan fi Ulumu'l-Kur'an, c:I, s:14

¹⁷⁸ Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah, (1999). İrşadu'l-Fuhul ile Tahkiki'l-Hak min İlmî'l-Usul, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, c:I, s:86

¹⁷⁹ Tahmaz, A-H., Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim, c:IV, s:64

¹⁸⁰ Önceki kaynak. c:IV, s: 64

¹⁸¹ Önceki kaynak c:IV, s: 508

Allah Teâla onun muhafazasını üstlenerek şöyle buyurmuştur: (إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ) (لَحَافِظُونَ) “Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz. (Hicr 15/9) Allah Teâla bu ayetin tefsiri ile ilgil şöyle demiştir: Bu ayet, Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygambere Allah tarafından indirildiğine ve onun tarafından sebepler dâhilinde korunacağına bir delildir. Bu sebeplerden ilki sadıku'l-Emin olan Hz. Peygamberin, ilk tebliğci, koruyucu olarak ve peygamber olarak seçilmesidir. Allah Teâla onu Kur'an-ı Kerim emanetini tebliğ etmesi ve koruması için göndermiştir.¹⁸²

Kur'an Kerim, Allah tarafından indirildiği iddia edilen kitaplardan doğruluğunun test edilmesi için başvurulması gereken bir kaynaktır çünkü o Allah tarafından indirilen ve korunacağı vadedilen son kitaptır. Bu nedenle onda herhangi bir değişiklik ve bozulma söz konusu değildir. Allah Teâla bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kur'an kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler mutlaka cezalarını göreceklidir. Şüphesiz o çok değerli ve sağlam bir kitaptır. Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.” (Fussilet 41/41-42)

Allah Teâla Kur'an Kerim'i daha önce indirdiği kitaplara şahit kılmış ve bu konuda şöyle buyurmuştur: (وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ) (بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ) “(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet” (Maide 5/48) Burada geçen doğrulayıcı ve gözetici ifadeleri, daha önce indirilen bütün kitaplar için geçerlidir. Bu da İslam dininin kendinden önce gelen ve Allah'ın indirdiği bütün dinleri neshettiğine delildir.¹⁸³

Kur'an'ın diğer bir adı da Furkan'dır. Furkan: Âl-i İmrân Sûresinde şu şekilde zikredilmiştir: (مِنْ قَبْلِ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ) “Furkan'ı da indirdi.” (Âl-i İmrân 3/4) Burada bahsi geçen Furkan, Allah'ın hak ile batılı, iman ile Küfrü birbirinden

¹⁸² Tahmaz, A-H., **Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:350

¹⁸³ Önceki kaynak

ayırıldığı Kur'an-ı Kerim'dir. Kelime ayrıca ayette, insanların doğru dini öğrenmelerini adına müracaat ettikleri kaynak anlamında bir defa daha zikredilmiştir.¹⁸⁴

Abdulhamid Tahmaz; (يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ) (لِلْمُؤْمِنِينَ) “Ey insanlar! İşte size Rabbinizden bir öğüt, kalplere bir şifâ ve inananlar için yol gösterici bir rehber ve rahmet (olan Kur'an) geldi.” (Yûnus 10/57) ayetinin tefsirinde Kur'an-ı Kerim'in fazilerini şu şekilde zikretmiştir: Ayet, size Allah tarafından bir kitap gelmiştir ve bu kitabın dört özelliği ve niteliği bulunmaktadır.

1-Masiyet ve günahlara karşı engelleyicidir.

2-Şek, şüphe, nifak, cehelet gibi tehlikeli manevi hastalıklara şifadır.

3-Dünya ve ahirette kurtuluş ve felaha götüren hidayet kaynağıdır.

4-Allah katından Mü'minlere rahmettir. O rahmet onu okuduklarında ve tefekkür ettiklerinde onlar üzerine iner.¹⁸⁵

Allah Teâla Kur'an-ı Kerim'de, şifa, ders, öğüt, nefsin terbiyesi, maddi ve manevi hastalıklardan şifa gibi dünyü ve ahiret saadetine vesile birçok faydayı toplamıştır.¹⁸⁶

Abdulhamid Tahmaz, Allah'ın Kur'an-ı Kerim için belirttiği temel üç sıfatı şu şekilde zikretmiştir.

1- (يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ) “Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür.” (İsra 17/9) Yani, onun yolu en doğru yoldur. Cümledeki sözcüğü (الَّتِي) ihtisar için hazfedilen kelimenin sıfatıdır. Bu kelime yol ya da millet ya da şariat ya da dava olarak takdir edilebilir. Mevsufun mübhem olması onun büyüklüğüne ve azametine işaret etmektedir. Onun hazfedilmesi yazılmasından daha belagatlıdır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:I, s:442-443

¹⁸⁵ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:I, s:442-443

¹⁸⁶ Önceki kaynak C:I, s:520

¹⁸⁷ Önceki kaynak C:4, s:565

2- (وَيُبَشِّرُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا) iyi işler yapan mü'minler için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.” (İsra 17/9) Bu da onun, birinci sığata bağılı olarak ikinci sıfat ve niteliğıdir. Doğru yolun mutlaka bir sonucu ve neticesi olmalıdır ki bu netice büyük ve ecir ve sevaptır.¹⁸⁸

3- (وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا) “Ahirete inanmayanlar için elem dolu bir azap hazırladığımızı müjdeler.” (İsra 17/10) Allah Teâla üçüncü sıfatı da ikinciye atıfta bulunarak zikretmiştir. Burada müminlere iki tür mücdede bulunmuştur. İlki sevaplarına karşılık büyük bir ecir ve mükâfat, ikincisi günahlara karşılık büyük azaptır.¹⁸⁹

5.2 Nüzül Sebepleri

Nüzül kelimesinin sözlük anlamı: Kelimenin asıl anlamı yüksekte aşığı inme manasındadır. Ayette, (نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ) Onu Ruhü'l-Emin (Cebrail) indirmiştir. (Şuara 26/193) şeklinde geçmiştir.

Sebeb kelimesinin sözlük anlamı: Sebeb kelimesi ile yol kasedir.¹⁹⁰

Ayrıca onun için aynı ya da mana olarak başkasına ulaştıran her şey denmiştir.¹⁹¹

Nüzül sebepleri teriminin istilahi anlamı ile alakalı şunlar söylenmiştir:

Suyuti: “Ayetin indiğı anda inmesine neden olan hadiselerin araştırılmasıdır.”¹⁹²

Zerkani: “Ayet ya da ayetler topluluğunun bir konunun indiğı andaki hükmünü açıkladığı konudur. Yani ad zamanında bir hadise meydana gelmiş ya da bir soru yönetilmiş ve ardından onları açıklayan ya da cevap veren bir ayet nazil olmuştur.”¹⁹³

¹⁸⁸ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsir el-Mevzu-i Lisûvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:I, s: 565

¹⁸⁹ Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, c 20, s 304

¹⁹⁰ Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud, *Esasü'l-Belagat*, Lübnan, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, 1/432

¹⁹¹ Şihabüddin, Ebu Abbas, Ahmed b. Yusuf, *Umdetü'l-Huffaz fi Tefsiri Eşrefi'l-Ahfaz*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1996, 2/163

¹⁹² Suyuti, *el-İtkatn fi Ulumi'l-Kur'an*, 1/116

¹⁹³ Zerkani, *Menahili'l-İrfan fi Ulumi'l-Kur'an*, 1/106

Muhammed El-Taher b. Aşur: “Kur'an ayetlerinin nazil olmasının sebepleri hadiselerdir. Kur'an ayetlerinin konuların hükmünü açıklamak ya da bir konuyu hikâye etmek ya da inkâr etmek ya da bunun gibi sebepler için indirilmiştir.”¹⁹⁴

5.2.1 Nüzül Sebeplerini Bilmenin Faydası

Bazı ayetlerin nüzul sebebini bilmeden tefsirini yapmak mümkün değildir. Zerkeşi bu konuda şöyle demiştir: “Tarihin akışına göre hareket ettiği için faydasız olduğunu iddia eden kişi yanılmıştır.”¹⁹⁵ Onun faydalarından birisi de anlamını ortaya çıkarması veya problemleri ortadan kaldırmasıdır.¹⁹⁶

El-Vahidi şöyle demiştir: “Nüzül nedeni bilinmeden ayetin tefsiri ve amacı anlaşılamaz. . Rivayet edilerek ya da duyarak vahye şahit olan ve sebeplerini çok çalışıp tespit edenlerden dışında Kitap’ın indiriliş sebepleri hakkında konuşmak caiz değildir.”¹⁹⁷

İbn Teymiyye şöyle demiştir: ‘Nüzül sebebini bilmek âyetin anlaşılmasına yardımcı olur, çünkü sebebi bilmek, sebep olanın bilgisine ulaştırır.’¹⁹⁸ İbn Dakik el-İd¹⁹⁹ de şöyle demiştir: “Nüzül sebeplerinin açıklanması, Kur’an’ın manasını anlamaya ulaştıran güçlü bir yoldur.”²⁰⁰

Kur’an, açık delilleri gösterip insanlığı apaçık ve dosdoğru yola sıratı müstekıme iletmek için indirilmiştir. Allah'a ve O'nun mesajlarına ve imana dayalı erdemli bir hayatın temellerini atmak için nazil olmuştur. Kur'an temelde bu genel amaçlar için

¹⁹⁴ El-Tunisi, M. T., (1984) **Tefisr El tahrir Ve El tanvir**, Tunus: Tunus Yayınevi, c:I, s:46.

¹⁹⁵ Az- Zarkaşı, **Kuran İlimlerinde İspat**, c:I, s:22.

¹⁹⁶ Bkz. El- Süyûtî, A. (Celal El-Din), **El nukul fi Asbab El nuzul bölüm**, Editör ve düzelten: Profesör Ahmed Abd El-Shafi, Lübnan - Beyrut: Dar al-Kutub al -İlmiyye, yayevi, s:3.

¹⁹⁷ El-Naysaburi, A. (Ebu'l-Hasan), (1992) **Asbab nüzul El kuran** Av. İsam b. Abdul Mohsen Al-Humaidan, 2. baskı Dammam: Dar Al-Islah, s:8.

¹⁹⁸ İbn Teymiyye, **Mecmu'ul-Fetava**, c:XIII, s:339.

¹⁹⁹ İbn Dakik El-Eid: Muhammed b. Ali b. Vehb b. Muti', Ebu'l-Feth, Takiyüddin el-Kushayri, Ebih Vacdeh İbn Daqqik El-Eid olarak bilinir. Babasının kökeni Manfalut'tan (Mısır'da), Kus'a taşındı ve çevirinin yazarı ona Yanbu'da (Kızıldeniz kıyısında) doğdu ve Kus'ta büyüdü ve Şam, İskenderiye'de eğitim gördü. Ardından Kahire. 695 H. yılında Mısır sarayının valisi oldu ve vefatına kadar (Kahire'de) devam etti. Bkz. El-Zarkali, (1974) **El-Alam**, c:VI, s:283; Bkz. b. Şakir, M. (Salah al-Din), **Favat El-Vafaat**, Av. İhsan Abbas, Beyrut: Dar Sader, Bölüm 1, 2, 3, 4, c:III, s:442; Bkz. El-Şafi'i, M. (İbn Nasir al-Din), (1972) **El rad El vafer**, s. Zuhair El-Şawish, Beyrut: The Islamic Bureau, s:58.

²⁰⁰ Süyûtî, **Kuran İlimlerinde Yeterlilik**, c:I, s:108.

nazil olmuştur, fakat sahabeler (r.anhum) hayatlarında Hz. Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile siyerin hadiselerine şahit olmuşlardır. Sahebinin arasında Allah'ın Şeriatının açıklanması gereken hadiseler vuku bulmuştur ya da çözemedikleri problemlerin hükmünü Hz. Resulullah 'a sormuşlar bunlar üzerine ya da acil cevaplanması gereken sorular üzerine ayetler nazil olmuştur.²⁰¹ İşte bütün bunlar nüzül sebebi olarak adlandırılmıştır.

Aşağıda Tahmaz'ın zikrettiği nüzül sebeplerine örnekler verilecektir.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (وَ لَا تُطِغْ مَنْ أَغْلَقْنَا قُلُوبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرْطًا “Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte ol. Dünya hayatının zînetini arzu edip de gözlerini onlardan ayırma. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, boş arzularına uymuş ve işi hep aşırılık olmuş kimselere boyun eğme.” (Kehf 18/28)

Abdülhamid Tahmaz, Kehf suresinin bu ayetinin nüzül sebebi hakkında şunları söylemiştir. “Müşrikler, İslam dinine ilk giren Hz. Bilal, Ammar, Suheyb, Habbab ve İbn Mesut (r.anhum) gibi fakir sahabelerle alakalı Hz. Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek fakirler olmaksızın sadece kendileri ile oturmalarını istemişlerdir. Rivayete göre ar'ne gelerek “Onları yanınıdan uzaklaştırsan senle otururduk, zira onların kokuları bizi rahatsız ediyor demişler ve ardından da bu ayet nazil olmuştur.²⁰²

(إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا) “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi emrediyor.” (Nisâ 4/58)

Abdülhamid Tahmaz Nisa suresinin bu ayetinin nüzül sebebi ile alakalı şöyle demiştir: Bu ayet fetih günü Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Kâbe içinde iken nazil olmuştur.²⁰³ İbn Hacer, İbn Cüreyc'den şunu nakletmiştir: Bu ayet Osman b. Talha b. Ebi Talha hakkında nazil olmuştur. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) fetih günü Kâbe'nin anahtarlarını ondan alarak Kâbe'ye girmiştir.

²⁰¹ Bkz. El-Kattan, M., *Mebahis fi Ulumi'l-Kur'an*, s:75.

²⁰² Bkz. Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:V, s:57.

²⁰³ Önceki kaynak

Ardından da bu ayeti okuyarak oradan çıkmıştır. Sonra Osman'ı çağırarak anahtarları ona teslim etmiştir. Hz. Ömer b. Hattap (r.a) şöyle demiştir: Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) bu ayet okuyarak Kâbe'den çıktı. Daha önce bu ayeti okuduğunu hiç duymadım.²⁰⁴

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ (الْجَحِيمِ) “Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de mü'minlere.” (Tevbe 9/113)

Abdülhamid Tahmaz bu ayetin nüzül sebibi ile alakalı şöyle demiştir: Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem). Bu ayet nazil oluncaya kadar amcası Ebu Talip için istiğfar etmiştir. Said b. Müseyyeb'i babasından rivayet ettiği hadiste şöyle demiştir: “Ebû Tâlib'in vefatı yaklaşınca, Ebû Cehil ile Abdullah b. Ebi Ümeyye onun yanında iken Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına girdi. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Ey amca, la ilahe illallah (Allah'tan başka ilah yoktur) de ki Allah katında size şahitlik edeyim. Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebi Ümeyye ise şöyle dediler: Ey Ebu Talib, Abdülmuttalib'in dininden çıkmak mı istiyorsun? Son sözü “Abdülmuttalib'in dini üzerine” değinceye kadar onunla konuşmaya devam ettiler. Bunun üzerine Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle dedi: “Ben yasaklanmadıkça sizin için mağfiret dilemeye devam edeceğim.” Ardından bu âyet nazil oldu.^{205 206}

(فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ) “Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme. (Hicr 15/94) Bu ayet, davetin iki aşamasını birbirinden ayıran bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bu ayet nazil oluncaya kadar ashabıyla birlikte gizli davet yürütmüş, bu âyet nazil olduktan sonra ise açıktan davete başlamışlardır.²⁰⁷

Abdülhamid Tahmaz, İbn İshak'ın siyer eserindeki şu sözünü aktarmıştır: “Allah Teâla Rasûlüne, kendisinden gelenleri açıkça tebliğ etmesini ve insanları açıktan

²⁰⁴ Taberi, İbn Cerir, *Camiu'l-Beyan fi Tevili'l-Kur'an* c:VIII, s:491-492.

²⁰⁵ Buhari, *Cuma Kitabı*, Ebu Talib kılası bölümü, c:V, s:51, h:3884.

²⁰⁶ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:III, s:425, 426.

²⁰⁷ Bkz. El-Khazen, *Bab Al-Ta'veel fi Ma'ani Al-Tanzil*, c:III, s:64.

davet etmesini emretmiştir. Allah Teâla ona açıktan daveti emredinceye kadar gizli davet üç yıl sürmüş ve ardından Allah Teâla ona “sana buyurulanı açıkça duyur” buyurmuştur.^{208 209}

5.2.2 Kur'an-I Kerim'in Parça Parça Nazil Olması

Abdülhamid Tahmaz, Kur'an'ın sure ve ayetlerinin parça parça nazil olmasına farklı surelerde değinmiştir. Bu bağlamda İsra suresini ele aldığı yerde şunları söylemiştir:

Allah Teâla'nın hikmeti, Kur'ân-ı Kerîm'in, İslam davetinin geçtiği aşamalara ve Peygamberimizin başına gelen olaylara göre parça parça nazil olmasını gerekli kılmıştır. Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) karşılaştığı hadiseler onu sabit kılma ve davetini o insanlara tebliğ etme adına bu şekilde nazil olması daha uygun düşmüştür. Ayrıca Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem)'i diğer peygamberlerden ayıran bir özellikte, onlara indirilen kitapların tek bir seferde inmiş olmasının yanında Hz. Peygambere (sallallahu aleyhi ve sellem) parça parça nazil olmasıdır.²¹⁰ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. (وَفَرَأْنَا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْتٍ وَنُزِّلْنَاهُ) “Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik.” (İsra 17/106) Aynı zamanda ayette, Kureyş müşriklerinin, Kur'an-ı Kerim'in peyderpey indirilmesine itirazlarına cevap verilmiştir. Allah Teâla bunu şu sözlerle ifade buyurmuştur: (وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ) (وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ عَلَيْهِ الْفُرْقَانُ جُمْلَةً وَاحِدَةً) (İnkârcılar, “Kur'an ona bütünüyle bir defada indirilseydi ya!” diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik. (Furkan 25/32)

Kur'ân-ı Kerîm'in icaz yönlerinden birisi de, hadiselerle göre toplu ve parça parça yirmi üç yıllık bir süre zarfında nazil olmuş olması ve ardından da ayet ve surelerinin bu derece muhkem düzen, tertip ve uyum içinde bulunmasıdır. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'in Allah Teâlâ'nın kelamı olduğunun ispatıdır. Kim yirmi üç yıllık süre zarfında, ortaya çıkan hadiselerle uygun bir kitap ortaya koyabilir ve ardından bu kitabı baştan sona bir uyum içinde tek bir kitap olarak bir araya getirip toplayabilir.

²⁰⁸ Bkz. İbn Hişam, *İbn Hişam Biyografisi*, c:I, s:262.

²⁰⁹ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:409.

²¹⁰ Bkz. Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:643.

Böyle bir durum insan güç ve takatının fevkinde bir hadise olup ancak bunu, ilmi ile her şeyi kuşatan ve her şeyin yaratıcısı Allah tarafından gerçekleştirilebilir.²¹¹

Bu durum, Kur'an-ı Kerim'in olaylara göre vahyedilişinin, ayetlerin surelerdeki düzenlenişinden farklı olduğunu göstermektedir. Ayetlerin surelerdeki sırasının, nüzul sırasından farklı olması ayetlerin kendi arasındaki uyum ve tutarlılığını etkilememiştir. Bu da Kur'an-ı Kerim'in icaz yönlerinden birisidir. Onun yirmi üç yılda indirilmiş olması onun uyum ve sağlamlığını olumsuz yönde etkelememiştir ki bu da onun Allah kelamı olduğunu teyit etmektedir.²¹²

5.3 Muhkem ve Müteşâbih

Muhkem sözlük anlamı: Ha, Kaf ve Mim harfleri kelimenin kök harflerdir. Kelime zulme engel olmak manasındadır.²¹³

Müteşâbih sözlük anlamı: Şin, ba ve he harfleri kelimenin kök harfleri olup nesnenin benzerliğine delalet eder. Müteşâbih işler yani karışık işler anlamındadır.²¹⁴

Muhkem ve Müteşâbih ifadelerinin terim anlamı

İbn Habîb en-Nîsâbü'rî²¹⁵ bu konuda üç açıklama yapmıştır:

a) Kur'an'ın tamamı, (كِتَابٌ أَحْكَمْتُ آيَاتُهُ) “Ayetleri muhkem kılınmıştır.” (Hud 11,1) ayetine göre muhkemdir.

²¹¹ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:IV, s:644.

²¹² Bkz. a.g.e. c:V, s:141.

²¹³ İbn Faris, *Dil Ölçüleri Sözlüğü*, c:II, s:91.

²¹⁴ Bkz. a.g.e. c:III, s:243.

²¹⁵ İbn Habeab el-Naysaburi: el-Hasan ibn Muhammed ibn Habib ibn Eyyub, Ebu el-Kasim el-Naysaburi: yazar, vaiz, yorumcu, okumalar, Tefsirler ve edebiyat üzerine bir sınıf. İnsanlar onun eserlerini aktardı. O mezheb. Karmasıydı, sonra Şafii oldu. Kitapları var: 1- (Akala El macanin) 2- Kuran'ın Tuhafılları ve Furkan'ın istekleri, 406' H. da öldü, bkz. El-Zarkali, *El-Alam*, c:II, s:213; El-Baghdadi, İ., *Hediyetü'l-Arifin*, Esmâü'l-müellifin ve Âsârü'l-musannifin İstanbul Beyrut, Lübnan: saygıdeğer Bilgi yayınevi tarafından İstanbul baskısında özenle basılmıştır, ofset ile yeniden basıldı: Darı ihya El Turas El Arabi yayınevi, c:I, s:274; El-Suyuti, A. (Celaeddin) *Buğyetul Vuat Fi Tabakatil Luğaviyyin ve'n Nuhât*, Av. Muhammed Ebu El-Fadl İbrahim, Lübnan, Saida: El-Mataba Al-Asriyya, Yayınevi., c:I, s:519.

b) Kur'an'ın tamamı, (كِتَابًا مُتَشَابِهًا مَّثَانِيًّا) “Ayetleri birbirine benzeyen, tekrarlanan bir kitap” (Zümer39/23) ayetine göre müteşabihdir.

c) Ayetleri muhkem ve müteşebih diye ayrılabilir.

İki ayet için şunlar söylenebilir: Muhkem ifadesi ile onun eksiksiz ve tam olduğu anlatılmıştır. Müteşabih ifadesi ile de ayetlerin doğruluk, hakkaniyet ve icaz konusunda birbirine benzemesi kastedilmiştir.²¹⁶

Muhkem ve Müteşâbihin tayin edilmesinde görüş ayrılığı bulunmaktadır ki bunlardan bazıları şunlardır:

Muhkem; açıkca ya da tevil yoluyla muradı belli olan ayetlerdir. Müteşâbih ise kıyametin kopması, Deccal'in zuhuru, surelerin başındaki Mükâttâa harfleri gibi Allah'ın ilminde olan şeylerdir.

Muhkem; manası belli olan, Müteşâbih ise onun zıddı olan ifadelerdir.

Muhkem; anlamı makul olan, Müteşâbih ise El-Maverdi'ye göre, namazların rekâtları, Şaban ayı değil de Ramazan'da orucun tutulması gibi onun aksi durumu anlatan ifadelerdir.

Muhkem; sözleri tekrarlanmayan ifadeler olup müteşabih ise tekrarlanan ifadelerdir.

Muhkem, farzlar, vaatler ve tehditlerdir, Müteşâbih ise kıssa ve örneklerdir.²¹⁷

5.3.1 Müteşâbihin Bölümleri

Kur'an-ı Kerim'in bazı ayetlerindeki benzerlik üç çeşittir:

1- Lafız yönünden benzerlik. Bu tür iki çeşittir.

²¹⁶ Bkz. Süyûtî, *Kuran İlimlerinde Yeterlilik*, c:III, s:3.

²¹⁷ Bkz. Süyûtî, *Kuran İlimlerinde Yeterlilik*, c:III, s:4.

a) Tekil kelimelere ait olup kelimenin garip olmasından kaynaklanır. Örnek: (وَفَاكِهَةً) “Meyveler ve otlaklar” (Abese80/31) ayetindeki (الْأَبْ) sözcüğü gibi ya da el ve göz sözcüklerinde olduğu gibi lafzın ortak kullanımı.²¹⁸

b) Mürekkep cümlelere ait olup üç türü bulunur.

1. Konuşmayı özetlemek. Örnek: (وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ) “Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişen, üçer, dörder nikâhlayın.” (Nisâ 3/4)

2. Konuşmayı kolaylaştırmak. Örnek: (لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ) “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.” (Şûrâ 42/11)

3. Konuşmanın düzgün olmasını sağlamak. Örnek (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِجًّا) “Hamd, kuluna Kitab’ı (Kur’an’ı) indiren ve onda hiçbir eğrilik yapmayan Allah’a mahsustur (Kehf 18/1) Anlamı: Kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı.²¹⁹

2- Anlam bakımından benzerlik: Allah Teâlâ’nın sıfatları ve Kıyamet Gününün özellikleri. Çünkü bu sıfatları biz tasavvur edemeyiz. Çünkü hissetmediğimiz şeyleri algılayamayız veya kavrayamayız ya da hissettiğimiz türdün değildir.²²⁰

3- Lafız ve anlam bakımından benzerlik: Bu da beş türe ayrılır.

a) Genel ve özel gibi nicel yönden: örnek: (فَاغْلُظْ الشُّرَكَيْنَ) “Müşrikleri öldürün.” (Tevbe 9/5)

b) Vucup ya da mendubiyet gibi niteliksel yönden: örnek: (فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) “Beğendiğiniz kadınlardan nikâhlayın.” (Nisâ 3/4)

c) Nasih mensuh gibi zaman yönünden: örnek: (اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ) “Ey iman edenler! Allah’a karşı gereği gibi saygılı olun” (Âl-i İmrân 3/102)

²¹⁸ Bkz. El-İsfahani, R., *El-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an*, s:443.

²¹⁹ Bkz. El-İsfahani, R., *El-Mufredat fi Garibi'l-Kur'an*, s:444.

²²⁰ Bkz. a.g.e, s:444.

d) İndirildiği yer ve meseleler yönünden: örnek: (إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ) “Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir.” (Tevbe 9/37)

e) Namaz ve nikâhın şartları gibi fiilin sahih veya batıl olduğu şartlar yönünden: Bu konu incelendiğinde müfessirlerin Müteşâbih'in tefsirinde zikrettikleri konular bu bahsedilenlerin dışına çıkmadığı görülecektir.²²¹

Burada Abdülhamid Tahmaz'ın, “Et-Tefsiru'l-Mevzu-i lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim” adlı eserinde ele aldığı Muhkem ve Müteşâbih örneklere değinilecektir.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ (O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.” (Âl-i İmrân 3/7)

Abdülhamid Tahmaz bu âyetin tefsiri hakkındaki müfessirlerin görüşlerini şu şekilde zikretmiştir: Anlamı açık ve anlaşılırdır, delaleti zahirdir, ibareleri muhkemdir, şüphe ve ihtimalden uzak ve muhafazalıdır.²²²

Bunun yanında Kur'an-ı Kerim'de delaletleri muhkem ayetlere uygun gelen ya da murad edilen mana açısından değil, lafız ve terkip açısından başka anlamlar içeren ayetler bulunmaktadır.²²³

Ayrıca Kur'an'da, anlamı kesin ayetlerle uyum içinde olabilecek başka ayetler de vardır ve bunlar söyleniş ve yapı açısından kastedilen açıdan başka bir anlam taşıyabilir²²⁴

²²¹ Bkz. a.g.e, s:444

²²² Bkz. El-Âlûsi, **Ruhu'l-Meani**, c:II, s:78.

²²³ Bkz. Abi Al-Suud, **Irşad El akıl El selim İla mezaya El kitabı El karim**, c:II, s:7; Al-Sabouni, **Muhtasar Tefsir İbn Kesir**, c:I, s:263, 264.

Abdülhamid Tahmaz bu konuda şöyle demiştir:

Allah Teâlâ'nın muradı, Kur'an-ı Kerim'in hiçbir ayetinde birbiryle çelişmez. Allah Teâlâ'nın (هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ) “Onlar kitabın esasıdır” ayetide buna delalet eder. Bu muhkem ayetler itikat esasları, ibadetler, helal, haram, ahlâk, vaat ve vaid, haberler, kıssalar, örnekler gibi konuları içerir.

Müteşâbih ayetler ise, kıyamet vakti ve alametleri, ruh, bazı sûrelerin başında Mükâtaa harfleri, Allah Teâlâ'nın zatı ile ilgili sıfatlar gibi Allah'ın kendine has kıldığı bazı bilgi ve ilimleri içerir. Keyfiyeti hakkında bilgi sahibi olmadan bunların varlığına manasına yakışır şekilde ve onları iptal etmeden ve teşbihe girmeden inanırız.²²⁵

“Kalplerinde bir eğrilik olanlar, müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler.” ayeti haktan sapma anlamına gelmektedir. Onlar sadece istedikleri gibi yorumlamak için Kur'an'daki müteşâbih ayetlere sarılırlar ve muhkem ayetlere itibar etmezler ve onlardan yüz çevirirler. Çünkü muhkem ayetler onların emellerini iptal eder ve aleyhlerinde delil olur. Bu nedenle Allah Teâlâ onların bu kötü niyetlerini “fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih âyetlerinin ardına düşerler.” ifadesi ile açıklamaktadır. Yani onlar insanların içine dinleri hakkında şüphe düşürmek ve fitne çıkarmak için o ayetleri heva ve heveslerine göre istedikleri gibi yorumlamaktadırlar.²²⁶

Necran Hristiyanlarının yaptıkları tam da bu idi. Allah Teâlâ'nın Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın (a.s) Allah'ın kulu ve elçisi olduğunu açık bir dille ifade buyurduğu aşağıda yer alan ve onlar gibi olan ayetlerden yüz çevirmişlerdir. (إِنَّ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا) (عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ) “İsa, sadece, kendisine nimet verdiğimiz ve İsrailoğulları'na örnek kıldığımız bir kuldur.” (Zuhruf 43/59) (لَنْ يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ) (الْمُقَرَّبُونَ) “Mesih de, Allah'a yakın melekler de, Allah'a kul olmaktan asla çekinmezler. Kim Allah'a kulluk etmekten

²²⁴ Bkz. Sabuni, *İbn Kesir'in tefsirinin özeti*, c:I, s:264.

²²⁵ Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:I, s:445.

²²⁶ Bkz. Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:I, s:446.

çekinir ve büyüklüktaşlarsa, bilsin ki, O, onların hepsini huzuruna toplayacaktır. (Nisâ 43/59)²²⁷

Müteşâbih ayetlerin hakikatini anlamak ve Allah Teâlâ'nın onlardan ne murad buyurduğunu öğrenmek için Muhkem ayetlere başvurmak gerekir. Zira Kur'ân-ı Kerîm, Allah Teâlâ'nın kelâmı olup onun ayetleri arasında çelişki bulunmaz. Bu ayetlerin bir kısmı bir kısmını tefsir eder ve bazısı diğer bazısına benzer. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: (تَقْشَعِرُ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ) □ (يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ) “Allah sözün en güzelini; âyetleri, (güzellikte) birbirine benzeyen ve (hükümleri, öğütleri, kıssaları) tekrarlanan bir kitap olarak indirmiştir. Rablerinden korkanların derileri (vücutları) ondan dolayı gerginleşir. Sonra derileri de (vücutları da) kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Kur'an Allah'ın hidayet rehberidir. Onunla dilediğini doğru yola iletir. Allah kimi saptırırsa artık onun için hiçbir yol gösterici yoktur. (Zümer 39/23)

Müteşâbih ayetler birden fazla anlam taşımaları nedeniyle, Muhkem ayetlere başvurmadan bunların ne anlam ifade ettiği tek başına anlaşılamaz. Bu nedenle Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler.” (Âl-i İmrân 2/7) Yani Müteşâbih ayetlerde kastedilen mananın hakikatini, Allah Teâlâ'dan başka, hiç kimse bilemez. İlimde yüksek pâyeye erişenler ve derinleşmiş olanlar da şöyle derler: Biz Kur'an'a inandık, Muhkem ve Müteşâbih ayetlerin her biri doğru ve hakıdır. Bu sözlerin her biri diğerini tasdik eder ve ona şahitlik eder. Allah tarafından gönderilen hiçbir ayet birbiriyle çelişmez.²²⁸ Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (أَفَلَا) (يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا) “Hâlâ Kur'an'ı düşünüp anlamaya çalışmıyorlar mı? Eğer o, Allah'tan başkası tarafından (indirilmiş) olsaydı, mutlaka onda birçok çelişki bulurlardı. (Nisâ 2/82)

Abdülhamid Tahmaz şöyle demiştir: “İlimde yüksek pâyeye erişenler, Müteşâbih ayetleri muhkem ayetlere havale ederler. Muhkem ayetlerde müteşâbih ayetlerin anlamını açıklayan bir şey bulamazlarsa, anlamını araştırmayı bırakıp; onun anlamını

²²⁷ A.g.e., c:I, s:446.

²²⁸ Bkz. a.g.e. c:I, s:447.

ve sırlarını ancak Allah bilir değip orada dururlar. Bu nedenle birçok tefsir âlimi, bazı sûrelerin başındaki makatta harflerinin anlamlarını araştırmaktan vazgeçerek, “Bunlar, gerçek manasını ancak Allah Teâlâ’nın bildiğı Müteşâbih ayetlerden biridir,” demişlerdir.²²⁹

(كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ) “Bu Kur'an; âyetleri, muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış bir kitaptır. (Hûd 11/1)

Abdülhamid Tahmaz, Hud suresinde yer alan yukarıdaki ayetin tefsirinde şunları söylemiştir: (كِتَابٌ) Bu bir kitaptır veya çok büyük bir konuma sahip bir kitaptır. (أُحْكِمَتْ) Bu kitap sağlam bir bina gibi ahenkli, düzgün ve güzel bir şekilde tanzim edilmiştir. Onda hiçbir eksiklik yoktur, onun ayetleri arasında ne bir çelişki ne de bir ihtilaf bulunmamaktadır. Herbir kelime bulunması gereken uygun yerdedir ve herbiri öncesi ile ve sonrası ile tam uyum içindedir. Onda ne bir eksik ne de bir fazlalık yoktur. Kur'ân-ı Kerîm; harfleri, kelimeleri, ayetleri ve sûreleri ile de muhkem olup bu durum onun Hakîm ve Âlim olan Allah'ın kelâmı olduğuna delâlet etmektedir²³⁰

Kur'ân-ı Kerîm'in ayetleri, yirmi üç senede bir peyderpey nazil olmasına rağmen muhkemdir. Hadise ve şartlara göre bazen âyet veya ayetin bir kısmı nazil olmuş veya sûrenin bir kısmı veya tamamı nazil olmuştur. O her yönden muhkemdir. O, gökte muhkem olduğu gibi nazil olduktan sonra yerde de muhkemdir.²³¹

Müteşâbih ayetler arasında Kur'an-ı Kerim'in bazı surelerinin başında bulunan Mükatta harfleri de bulunmaktadır. Âl-i İmrân suresinin başında bulunan (الم) “Elif-lâm-mîm” harfleri buna örnektir. “Bunlar Mükatta harfleridir. Allah Teâla’nın bazı surelerin başlangıcında zikrettiğı bu harflerin manaları hakkında müfessirlerin birçok görüşü bulunmaktadır. Bu konu hakkında çok görüşün bulunması bir hakikata işaret etmektedir ki o hakikat şudur: İnsanoğlu Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki kelimeleri ve ifadeleri üzerine ne kadar tefekkür ederse etsin, onların bütün manalarını ulaşamayacak ve onların sırlarını kuşatamayacaktır. Bu yüzden müfessirlerin çoğu bu harflerin manalarının sadece Allah tarafından bilinebileceğı müteşâbih ayetler

²²⁹ Tahmaz, A-H., Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim, c:I, s:447.

²³⁰ A.g.e., c:IV, s:10, 11.

²³¹ Bkz. a.g.e, c:IV, s:11.

arasında yer aldığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bunları tefsir edenlerin çoğu, onların Kur'an'ın mucizesini ifade etmek için zikredildiğini söylemişlerdir.²³²

5.4 Mukattaa Harfleri (Hurûfu Mukatta)

Kata'a: "Kesilmiş ayrılmış anlamlarına gelir. Bir cismin bazı kısımlarını birbirinden ayırmak manasındadır."²³³

Harfler: Asıl anlamı yan ve kenar anlamındadır. Buradan hareketle de alfabetik harfler de bu isimle anılmıştır. Çoğulu, harfler anlamında ahruf olarak gelir.^{234 235}

Mükatta harfleri (Hurûf-ı Mukattaa): Kur'an'da bazı sûrelerin başında geçen alfabetik harflerdir. Yirmi dokuz sûrede geçmiştir. Bunlar bir veya birden fazla harften oluşur ve her harf ayrı ayrı okunur.²³⁶

Böylece bazı sûrelerin besmeleden sonra bir veya birden fazla harften oluşan heceyle başlayan harflere "Mükatta harfleri" veya "hece harfleri" veya "Nurani harfler" adı verilir.

Mükatta harfleri ile başlayan surelerden birisi de Hud suresidir. Allah Teâlâ Hud suresine, bundan önceki Yunus suresi ve bundan sonraki Yusuf suresine başladığı aynı Mükatta harfleri ile başlamıştır: (الرَّ ۞ كِتَابٌ أُحْكِمْتُ آيَاتُهُ ثُمَّ فَصَّلْتُ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ) "Elif Lâm Râ. Bu Kur'an; âyetleri, hüküm ve hikmet sahibi (bulunan ve her şeyden) hakkıyla haberdar olan Allah tarafından muhkem (eksiksiz, sağlam ve açık) kılınmış, sonra da Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz diye ayrı ayrı açıklanmış bir kitaptır. (De ki:) "Şüphesiz ben size O'nun tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim." (Hud 11/1) (الرَّ) Elif Lâm Râ harfleri, nurani mukatta harfleri

²³² Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:I, s:439.

²³³ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, sanat (bölüm) c:VIII, s:276; el-Mursi, (Ebu el-Hasan), *el-Muhkemü'l-Muhiti'l-Azam*, c:I, s:159.

²³⁴ Bkz. İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, Madde (harf) c:IX, s:41.

²³⁵ Bkz. Jazari, M. (Ebu's-Saadat), (1979) *El nihayye fi Gharibi'l Hadis ve'l Eser*, Av. Taher Ahmad el-Zavi ve Mahmoud Muhammad el-Tanahi, Beyrut: elmataba elilimiyye, madde (harf) c:I, s:369; Bkz: el-Razi, A. (Zaineddin), (1999) *Muhtaru's-Sihah*, Av. Yusuf el-Şeikh Muhammad, Beyrut - Saida: Al-Mataba el-Asriyya - el-Dar el-Tamaziah, c:V, s:70.

²³⁶ Bkz. Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an*, c:I, s:165.

arasındadır. Abdülhamid Tahmaz bu harflerden Bakara, Al-i İmran ve A'raf Surelerinin başında bahsetmiştir.²³⁷

Bu harflerin anlamları sırlıdır ve düşünceleri şaşkına çevirmiştir. Çünkü bunlar İmam Şa'bi'nin²³⁸ dediği gibi, Bu Kur'an'ın sırrlarıdır. Ali b. Ebi Talib (r.a) bu manada şöyle demiştir: Her kitabın bir özü vardır ve bu kitabın özü de hece harfleridir.

Abdülhamid Tahmaz, Allah Teâlâ'nın Nurani harflerle başladığı Ra'd suresinde bu hakkında konuşmuştur. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (المرء) Elif-lâm-mîm-râ. (Ra'd 13/1)

Ayrıca ondan önceki Yusuf, Hud ve Yunus sureleri ile ondan sonraki İbrahim ve Hicr sureleri de (المرء) (Elif-lâm-mîm-râ) harfleri ile başlamıştır.

Ra'd suresi, mim harfinin mevcudiyeti ile diğer surelerden ayrıcalık kazanmıştır. Hiç şüphe yok ki bu harflerin kendine ait çağrışımları ve anlamları vardır. Harflerinin çokluğu anlamının ve delaletlerinin de fazlalığına işaret eder. Bu durum da Ra'd suresinin kendisinden önceki ve sonraki surelere göre belirgin bir üstünlüğünün olduğunu gösterir.²³⁹

Allah Teâla, Hicr suresinin başında şöyle buyurmuştur: (الرّاء تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَفُرَانِ مُبِينٍ) “Elif Lâm Râ. Bunlar, kitabın ve apaçık olan Kur'an'ın âyetleridir.” (Hicr 1/15) Bu ayet Yunus suresinin başlangıcında yer alan (الرّاء تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ) “Elif, Lâm, Râ. Bunlar hikmet dolu Kitab'ın âyetleridir.” (Yunus 10/1) ayeti ile benzerlik göstermektedir. Daha öncede geçtiği gibi Abdülhamid Tahmaz mukatta burada şöyle demiştir: Allah Teâla'nın bazı surelerin başlangıcında zikrettiği bu harflerin manaları

²³⁷ Bkz. Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:10.

²³⁸ Şaabi: O: Amer b. Sharaheel El-Şaabi, İmam, AE-Hafız, lakabı: Ebû Amr Bkz.: Buhari, M. (Ebu Abdullah), **Et-Tariku'l-Kebir**, Denetim altında yayınlandı: Muhammad Abdul Mueed Khan, Haydarabad, Deken: Osmanlı Ansiklopedisi, D.T., c:VI, s:450 Tarihçiler doğum tarihi konusunda hemfikir değiller. Bazıları H. 16 - MS 637'de doğduğunu ve bazıları ise H.'nin yirminci yılında doğduğunu söylüyor. Bir de 31 H.'de söylendi ve halifa b. hayat şöyle demiştir: El-Şaabi ve Al-Hasan Al-Basri H. 21 yılında doğdular ve El-Asma'i dedi: H. 17 yılında ve Katade şöyle demiştir: Al -Şa'bi, Ömer'in halifeliğinden kalan dört yıl doğdu, Allah ondan razı olsun; Bkz. İbn Hallikan, **Vefiatu'l-A'yan**, c:III, s:15, o bir müntesip, bir fakih ve seleflerden bir muhaddistir. Eş-Şa'bi dört yüz yılında vefat etmiştir; Bkz. Buhari, **Et-Tariku'l-Kebir**, c:VI, s:450; Bkz.: El-Dhahabi, M. (Shams El-Din), (1985) **Seyru A'lemu'n-Nubala**, Şuayb Arnavut'un gözetiminde bir grup araştırmacı, cilt 3, d.m.: Müessesetü'r-Risale, c:IV, s:295.

²³⁹ Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:247, 248.

hakkında müfessirlerin birçok görüşü bulunmaktadır. Bu konu hakkında çok görüşün bulunması bir hakikata işaret etmektedir ki o hakikat şudur: İnsanoğlu Allah'ın Kur'an-ı Kerim'deki kelimeleri ve ifadeleri üzerine ne kadar tefekkür ederse etsin, onların bütün manalarını ulaşamayacak ve onların sırlarını kuşatamayacaktır. Bu yüzden müfessirlerin çoğu bu harflerin manalarının sadece Allah tarafından bilinebileceği müteşâbih ayetler arasında yer aldığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ) مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلَةٍ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ) “O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”(Âl-i İmrân 3/7)²⁴⁰

Bir başka müfessir grubu ise, bu harfler bazı surelerin başında Kur'ân-ı Kerîm'in icazına ve o sureye dikkat çekmek ve için zikredildiğini savunmuşlardır. Zira müşrikler Kur'an okund'ğunda ondan kaçmaktadırlar. (الم), (المص), (الر) lafızları nazil olduğunda bunlara tepki göstermişlerdir. Hz. peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem) dinledikleri zaman haklarında delil olması için onlara Kur'ân-ı Kerîm'i okumuş ve işitmelerini sağlamıştır. Ayrıca bu harfler, Allah'ın Kur'an'ı, onların kelimelerinin temelini oluşturan harflerle gönderdiğine işaret etmektedir ki onun gibisini getirmelerinin acizliğini göstermiş olması, onlar aleyhine hüccet olmasından daha güçlü bir delil olmuştur.²⁴¹

Meryem Surenin başında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: (كهيعص) “Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd” (Meryem 19/1) Abdülhamid Tahmaz bu ayetin tefsirinde şöyle demiştir: Bu harfler Kâf-hâ-yâ-ayn-sâd şeklinde okunur. Allah Teâlâ, Meryem suresine bu beş harfle başlamış olup, bu sure dışında başka bir sure bu sayıda harfle başlamamıştır. Şura suresi ise (حم) (عسق) “Hâ-mîm * Ayn-sîn-kâf” (Şûrâ 42/1-2) harfleri ile

²⁴⁰ Aynı eser, c:IV, s:343, 344.

²⁴¹ Bkz. el-Yamani, M., (1993) **Fethu'l-Kadir**, Şam, Beyrut: Dar İbn Kesir, Dar el-Kelam et-Tayyib, c:I, s:34.

başlamıştır. Şüphesiz sözcüğün harf sayısının artması mananın da fazlalığına işaret eder. Bu harflerin anlamları ise düşünceleri hayrete düşüren ve basariretleri yorgun düşüren esrara sahiptir. Uzun tefekkür ve tedebbür sonunda onların anlamlarını anlama konusundaki acziyetlerini itiraf ederek aşağıdaki ayeti kerimeyi okumuşlardır. “O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı âyetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşabihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşabih âyetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "Ona inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp anlar.”(Âl-i İmrân 3/7)

Âlim ve Hakîm'in olan Allah'ın kelâmının, sırlarının sonu yoktur, onun fayda özellikleri tam manasıyla kuşatılamaz, anlamları sonsuzdur, bu onun icazının bir yönünü oluşturur. Bu nedenle şöyle demişlerdir: “Bazı sûrelerin başında bulunan mukattaa harfleri, onun icazına ve kulların o sure ve harflerin bir benzerini getiremeyeceklerine delalet eder.”²⁴²

İbn Kesîr tefsirinde bu görüşe desteklemiş, bu görüşü ve âlimlerin bu konudaki görüşlerini zikrettikten sonra şöyle demiştir: “Bu sebeple, harflerle başlayan her surede, Kur'an'ın intisarından, mucizeliğinden ve büyüklüğünden bahsedilmiştir. Bu sonuç yirmi dokuz sûrenin incelenmesinin ardından ortaya çıkan bir neticedir. Buna şu ayet ve daha başkaları örnek gösterilebilir: (الْم) (ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۚ فِيهِ ۚ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ) “Elif-lâm-mîm. Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır. Allah'a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir.” (Bakara 2/1-2) ve dikkatle bakanlar için bu insanların söylediklerinin doğruluğuna işaret eden diğer ayetlerdir.”²⁴³

Bazıları, İbn Kesir'in bahsetti, mukatta harfleri ile başlayan surelerde “Kur'an'ın intisarından, mucizeliğinden ve büyüklüğünden bahsedilmiştir” görüşüne üç sureyi örnek göstererek itiraz etmişlerdir. Bu sureler, Meryem, Ankebut ve Kalem sureleridir. Ancak bu sûrelerin tüm ayetleri dikkatlice incelendiğinde bu itirazın kendiliğinden ortadan kalktığı görülecektir. Zira bu ayetlerin bazıları Kur'an-ı

²⁴² Tahmaz, A-H., *Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim*, c:V, s:136.

²⁴³ İbn Kesir, *Tefsiri'l-Kur'an*, c:I, s:160.

Kerim'den bahsetmiş ve onun Allah Teâlâ'nın kelâmı olduğunu teyit etmiştir.²⁴⁴ Buna Meryem suresinde yer alan şu ayet örnek gösterilebilir: (فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ) (الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لَّدَا) “(Ey Muhammed!) Biz, Allah'a karşı gelmekten sakımanları Kur'an ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.” (Meryem 19/97)

Taha suresinde de diğer surelerde olduğu gibi nurani mukattaa harfleri yer almıştır ki bu mübarek tefsirin farklı bölümünde bunlara değinilmiştir. Müfessirler burada; Ta-hâ. (Taha 20/1) harflerinin anlamlı harfler olduğu yönünde görüş bildirmişler ve onun anlamının; ey adam ya da vataa (الوطء) kelimesinin emir kipi olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda (طَا) hemze, He'ye dönüşmüştür. Zira rivayete göre Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) teheccüd namazını tek ayağı üzerinde kılmaktadır ve kendisine iki ayağı ile yere basması emredilmiştir.²⁴⁵

İbn Kesir şöyle demiştir: “İbn Abbas'tan, onun anlamını (Taha) yani “Ey adam” anlamında olduğu rivayet edilmiştir. Mücahid, İkrime ve Dahhak'tan da bu yönde rivayetler bulunmaktadır. Kadî İyâz eş-Şîfa adlı eserinde Er-Rabi b. Enes'ten yaptığı rivayette şöyle demiştir: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) namaz kıldığında ayağının biri üzerine basar ve diğerini kaldırır, ardından Allah “Tâ-hâ”yı indirdi ve ona “yere bas ey Muhammed” buyurdu.^{246 247} Bu rivayeti İbn Hacer el-Askalani de Fethü'l-Bari adlı eserinde zikretmiştir.²⁴⁸

Eğer bu rivayet doğruysa, belki de Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) geceleri uzun uzun kıldığı teheccüd namazı nedeniyle dinlendirmek için ayaklarını değiştiriyordu. Muğire (r.a) da şunu rivayet etmiştir: Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ayakları şişinceye kadar namaz kıldı. Ben kendisine: Ey Allah'ın Resulü, gelmiş geçmiş bütün günahlarını Allah Teâlâ bağışladığı halde niçin bu

²⁴⁴ Bkz. Tahmaz, A-H., **Et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:IV, s:136, 137.

²⁴⁵ Bkz. El-Nisaburi, H. (Nizameddin), (1995) **Ghara'ib El Kur'an ve Ragha'ib El-FurKan Eğitimi**, Zakaria Amirat, Beyrut: Dar el-Kutub al-İlmiyye, c:IV, s:515.

²⁴⁶ Bkz. El-Yahsabi, İ. (Ebu'l-Fadl), (1988) **Bi tarifi Hukuki'l Mustafa**, yayınevi.: Daru'l-Fikr Basım, Yayım ve Dağıtım, c:I, s:42.

²⁴⁷ Bkz. El-Sabuni, **Muhtasar Tefsir İbn Kesir**, c:II, s:469.

²⁴⁸ Bkz. El-Askalani, İ-H, **Fethü'l-Bari**, c:VIII, s:432.

kadar namaz kılıyorsun? Dedim. Bunun üzerine Hz. Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) : «Allah'a şükreden bir kul olmayayım mı?» buyurdu.²⁴⁹

İbn Hacer şöyle demiştir: Hadiste: Şükür dille olabileceği gibi eylem ve fiille de olabileceğine delil bulunmaktadır. Allah Teâlâ' bu konuda şöyle buyurmuştur: (اعْمَلُوا) (آل دَاوُدَ شُكْرًا) “Ey Dâvûd ailesi! Şükredin”. (Saba 13/34) Ayrıca hadiste Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) ibadet ve Rabb'inden haşyet konusundaki çabasına işaret bulunmaktadır.²⁵⁰

Abdülhamid Tahmaz bu konuya; “Tâ-hâ” harflerinin Mükatta harflerinden olması daha evladır, çünkü bunlar surenin başında harfler formatında yazılmıştır,”²⁵¹ görüşünü savunmuştur.

²⁴⁹ Buhari, **Tefsiru'l Kuran**, [Fetih 2. ayet], c:VI, s:135, h:4836; El-Busti, M, (1988) **İhsan fi Takrib Sahih Ibn Hibban**, Av. Shoaib al-Arna'oot, Beyrut: El resala Vakfi, İyilik ve Sadaka Kitabı, ibadetler ve sevapları ile ilgili bölüm. Bir kimsenin, aziz ve celil olan Allah'a şükretmek için, uzuvlarıyla ibâdet etmesi için müstehab olanın sadece dil ile zikredilmeyip oranları ile ayrıca, c:II, s:9, h:311; **At-Targhib vat-Tarhib min El hadisi şerif**, en-navafil ve't-Targib fi'l-muhafazat'il-Ala Sintay eshrat rakeat min alsnt fi alyavm vallayla, c:I, s:240, h:913.

²⁵⁰ Bkz. Al-Askalani, İ-H., **Fethu'l-Bari**, c:III, s:15.

²⁵¹ Tahmaz, A-H., **et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim**, c:V, s:220.

6. SONUÇ

Araştırmanın sonunda bu çalışmayı tamamlamayı nasip eden Allah'a şükrederim. Araştırmacı, bu çalışmanın sonunda aşağıda belirtilen bir kısım sonuçlara ulaşmıştır:

1. et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim eserinin yazarı bu eserini en güzel şekilde düzenlemiştir.
2. Abdülhamid Tahmaz, tefsirinde sureleri ele alma konusunda ictihadi bir yöntem izlemiş ve sûreleri bölümlere ayırarak her bölümü ayrı ayrı tefsir etmiştir.
3. Abdülhamid Tahmaz, "et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim" adlı eserinde rivayet ve dirayet metodunu esas almış, bulunması halinde rivayet tefsirini öncelemiş ve yönlendirmelerinde aklı kullanmıştır.
4. Abdülhamid Tahmaz eserinde konulu tefsir yöntemini ve ictihatlara önem vermiş, genellikle ictihadının amacını izah etmek için de münazara yöntemini kullanmıştır.
5. Araştırma, Abdülhamid Tahmaz'ın tefsir ve Kur'an ilimleri alanında önemli kural ve kaideler koyma gayret ve çabalarını ortaya koymuştur.
6. Abdülhamid Tahmaz, Kur'an ayetlerini tefsir etmede açık ve net bir yöntem izlemiştir. Bu yöntem aracılığıyla yazarın rivayet ve dirayet tefsirine gösterdiği önem ve ilgi ortaya çıkmaktadır.
7. Abdülhamid Tahmaz'ın, et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim adlı eserinde, tefsir ve ulumü'l-Kur'an alanında ortaya koyduğu çabaları çağdaş bir tefsir âlimi olarak bizi onunla övmeye ve iftihar etmeye sevk etmektedir.
8. Konulu tefsir, Kur'an-ı Kerim'in nüzülü ile beraber neşet etmiştir. Bu tefsir türü Kur'an'ın Kur'an ve sünnet ile tefsir edilmesi manasını içermektedir. Bu da bazı ayetlerin anlaşılabilmesi için aynı konu ile alakalı diğer ayetlere başvurulması anlamına gelmektedir.

9. Konulu tefsir, bu alanda kitapların yazıldığı, bağımsız bir ilim dalıdır. Bu ilim dalı üniversitelerde ve enstitülerde bağımsız bir ders olarak okutulmaktadır. Mesafelerin birbirine yaklaştığı bu çağda bu ilme duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu nedenle birçok açmazın çözümüne ulaşmak için bu ilim türüne gereksinim artmıştır.
10. Kur'an-ı Kerim'de konu birliği ve bütünlüğü meselesi, birkaç sûreye dağılmış olarak zikredilen her konunun, aralarında herhangi bir uyumsuzluk, fark, tutarsızlık ve ayrılık olmaksızın tam ve eksiksiz bir konu birliği ve bütünlüğü oluşturması anlamına gelmektedir.
11. Abdülhamid Tahmaz eserinde, fıkhi ve nahvi ihtilaflara değinmiş ancak bunları derinlemesine ele almamıştır.
12. Abdülhamid Tahmaz et-Tefsiru'l-Mevzu-i Lisuvari'l-Kur'ani'l-Azim adlı kitabında Kur'an ayetlerinin anlamlarını anlaşılır ve kolay bir dille ele almış ve okuyucuya sunmuştur.
13. Kur'an ilimleri ile ilgili meseleye gelince; ele aldığım sûrelerde Abdülhamid Tahmaz'ın nasih – mensuh, Mekki - Medenî ve kıraatlar konularına değindiğini görmedim.
14. Abdülhamid Tahmaz dilsel, fıkhi ya da kelâmi meselelerle ilgilenmemiş, aksine daha ziyade, ayetlerin manalarının kısa ve faydalı ifadelerle anlaşılmasına ve kavranmasına odaklanmıştır.
15. Abdülhamid Tahmaz, bir âyeti tefsir ederken, aynı düşüncüyü işleyen diğer âyetlerden ona benzer ayetleri de ele almaya özen göstermiştir. Böylece tefsiri, alimlerin tanımlarına göre konulu tefsir kategorisine uyum düşmüştür.

KAYNAKLAR

- Abbas, A. A. A., (2007). Objektif tefsir Üzerine Dersler, Şam: *Dar Al-Fikr*.
- Al Razi, M., (2000). Görünmeyen Anahtarlar = Büyük tefsir, 3. Baskı Beyrut: *Arap Mirasının Yeniden Canlandırılması Evi*.
- Al Shaibani, A. (Ebu Abdullah), (2001). İmam Ahmed Bin Hanbal'ın Müsned'i, ed. Shoaib Al-Arnaout, Adel Murshid ve diğerleri, d.d.: *Al-Resala Vakfı*.
- Al-Alusi, M., (1995). Kur'an'ın Tefsirinde Anlamların Ruhu ve Yedi Mattani, ed. Ali Abd al-Bari Attia, Beyrut: *Bilimsel Kitaplar Evi Baskısı*.
- Al-Andalusi, A. (Abu Al-Hasan), (1983). Endülüs Yargıçlarının Tarihi, ed. Yeni Ufuklar Evi'nde Arap Mirasının Yeniden Canlandırılması Komitesi, ed. 5, (Lübnan _ Beyrut: *Dar Al Afaq Al Jadeeda*.
- Al-Andalusi, A. (Ebu Muhammed), (2000). Al-Bahr Al-Moheet fi Tafsir, ed. Sıdkı Muhammed Cemil, Beyrut: *Dar Al-Fikr*.
- Al-Asbahi, M., (1985). Muwatta of Imam Malik, ed. Muhammed Fouad Abdel Baqi, Lübnan, Beyrut: *Arap Mirasının Yeniden Canlandırılması Evi*.
- Al-Askari, H. (Ebu Hilal) Jamraat Al-Athal, Beyrut: *Dar Al-Fikr*, d.T.
- Al-Asqalani, A. (Abu Al-Fadl), (1958). Fath Al-Bari, Sharh Sahih Al-Buhari, ed. Moheb al-Din al-Khatib, Beyrut: *Dar al-Maarifa*.
- Al-Baghdadi, İ., Bilenlerin Armağanı, Yazarların İsimleri ve Sınıflandırıcıların Etkileri, İstanbul, Beyrut, Lübnan: Muhterem Bilgi Ajansı tarafından görkemli İstanbul matbaasında özenle basılmıştır, ofset ile yeniden basılmıştır: *Arap Mirasının Yeniden Canlandırılması Evi*, D.T.
- Al-Baghdadi, Q. (Ebu Obaid), (1964). Gharib Hadith, ed. Dr.. Muhammed Abd al-Mu'id Khan, Haydarabad, Deccan: *Osmanlı Ansiklopedisi Basını*.
- Al-Basri, I. (Abu Al-Fida), (1999). Büyük Kur'an'ın Tefsiri, s. Sami bin Muhammed Salama, 2. baskı, d.m.: *Yayıncılık ve Dağıtım için Dar Taiba*.
- Al-Bayhaqi, A. (Abu Bakr), (2003). Al-Sunan Al-Kubra, Al-Bayhaqi, ed. Muhammed Abdel Qader Atta, 3. Baskı, Lübnan, Beirut: *Dar Al-Kutub Al-Ilmya*.

- Al-Beqai, İ., İncileri ayetlere ve surelere orantılı olarak düzenledi, Kahire: *Dar Al-Kitab Al-Islami*, d.T..
- Al-Buhari, M. (Abu Abdullah), Al-Tarikh Al-Kabeer, gözetiminde basılmıştır: Muhammad Abdul-Ma'id Khan, Haydarabad, Deccan: *Osmanlı Ansiklopedisi*, D.T..
- Al-Busti, M. (Abu Hatim), (1988). Ihsan fi Taqreeb Sahih Ibn Hibban, ed. Shoaib Arnaout. (Beyrut: Al-Resala Vakfi.
- Al-Daim, S., (al-Samin al-Halebi), (1996). Umdat al-Hafız fi Tefsir Ashraf al-Lawfa, s. Muhammed Basil Oyoum Al-Soud, Dr. *Dar Al-Kutub Al-Ilmiyye*.
- Al-Dhahabi, M. S. H., Tefsir ve müfessirler, Kahire: *Wahba Kütüphanesi*, Dr. T.
- Al-Emadi, M. (Abu Al-Suud), Doğru Zihni Kutsal Kitabın Avantajlarına Yönlendirmek, Beyrut: *Arap Mirası Canlanma Evi*, d.T.
- Al-Farabi, İ. (Ebu Nasr), (1987). Al-Sahih Taj Al-Lughah ve Sahih Al-Arabiya, ed. Ahmed Abdel Ghafour Attar, 4. baskı, Beyrut: *Milyonların Bilim Evi*.
- Al-Fayrouzabadi, M. (Majd Al-Din), (2005). Al-Muheet sözlüğü, ed. Al-Resala Vakfi Miras Araştırma Ofisi, 8. kat, Lübnan, Beyrut: *Al-Resala Basım, Yayın ve Dağıtım Vakfi*.
- Al-Halabi, N-D. M. A., (1993). Kur'an-ı Kerim Bilimleri, Şam: *Al-Sabah matbaası*.
- Al-Harawi, M. (Abu Mansour), (2001). Dil iyileştirme, s. Muhammed Awad Mereb, Beyrut: *Arap Mirası Canlanma Evi*.
- Al-Harrani, A. (Ebu'l-Abbas), (1980). Tefsirin Kökenlerine Giriş, Lübnan, Beyrut: *Dar Al-Hayat Kütüphanesi*.
- Al-Harrani, A. (Ebu'l-Abbas), (1995). Majmoo' al-Fatewa, ed. Abdul Rahman bin Muhammed bin Qasim, (Suudi Arabistan Krallığı - Medine: *Kur'an-ı Kerim'in Basımı için Kral Fahd Kompleksi*.
- Al-Idrisi, M. (Abd al-Hay al-Katani), (1982). İndeksler ve İspatlar İndeksi, Sözlükler, Şeyhler ve Diziler Sözlüğü, ed. İhsan Abbas, 2. Baskı, Beyrut: *Dar Al-Gharb Al-Islami*.
- Al-Ifriqi, M. (Abu al-Fadl), (1994). Lisan al-Arab, 3. baskı, Beyrut: *Dar Sader*.
- Al-Jawzi, A-R. (Abu Al-Faraj), (1985). Gharib Hadith, ed. Dr. Abd al-Muti Amin al-Qalaji, (Lübnan - Beyrut: *Dar al-Kutub al-Ilmyya*.

- Al-Jazari, M. (Ebu's-Saadat), (1979). Garip konuşma ve etkiyle son, Eh. Taher Ahmad Al-Zawi ve Mahmoud Muhammad Al-Tanahi, Beyrut: *Bilimsel Kütüphane*.
- Al-Jiani, M. (Ebu Abdullah), (1984). Bayrakları Teslis ile Tamamlamak, ed. Saad bin Hamdan Al-Ghamdi, Suudi Arabistan Krallığı - Makkah Al-Mukarramah: *Umm Al-Qura Üniversitesi*.
- Al-Koumi, A. S., Al-Qasim, M. A. Y., (1982). Kur'an-ı Kerim'in Objektif tefsiri.
- Al-Kurtubi, M., (2003). Kur'an Hükümleri Koleksiyoncusu, ed. Hisham Samir Al-Bukhari, Suudi Arabistan, Riyad: *Dar Alam Al-Kutub*.
- al-Ma'afry, A-M. (Ebu Muhammed), (1955). Peygamberin İbn Hişam biyografisi, ed. Mostafa El-Sakka, Ibrahim El-Abyari ve Abdel-Hafiz El-Shalaby, 2. baskı Mısır: *Mustafa Al-Babi Al-Halabi ve oğulları Kütüphanesi ve Matbaa Şirketi*.
- Al-Maliki, M. (Shams al-Din), Tabaqat al-Tafsirir al-Davudi, Beyrut: *Dar al-Kutub al-Ilmyya*, d.T.
- Al-Mandhari, A-A. (Zeki al-Din), (1997). Noble Hadis'ten “Hedef ve Gözdağı”, ed. İbrahim Şemseddin, Beyrut: *Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye*.
- Al-Mursi, A. (Abu Al-Hassan), (2000). Al-Hakam and the büyük sözlük, ed. Abdülhamid Hindavi, Beyrut: *Dar al-Kutub al-İlmiyye*.
- Al-Mursi, A. (Abul-Hassan), (1996). Al-Makhss, ed. Khalil Ibrahim Jaffal, Beyrut: *Arap Mirası Canlanma Evi*.
- Al-Mursi, A. (Abul-Hassan), (1996). Al-Makhss, ed. Khalil Ibrahim Jaffal, Beyrut: *Arap Mirası Canlanma Evi*.
- Al-Nasafi, A. (Ebu'l-Barakat), Algılar İndirme ve Yorumun Gerçekleri, ed. Youssef Ali Badawi, Beyrut: *Dar Al-Kelam Al-Tayyib*.
- Al-Naysaburi, M. (Ebu Abdullah), (1990). İbn Al-Bai` olarak bilinir, Al-Mustadrak Al- Sahhahin, ed. Mustafa Abdülkadir Atta, Beyrut: *Darü'l-Kutub al-İlmiyye*.
- Al-Nisaburi, A. (Ebu Al-Fadl), Atasözleri Sinodu, s. Muhammed Mohi El-Din Abdel Hamid, Lübnan, Beirut: *Dar Al-Marefa*, d.T.
- Al-Nisaburi, H. (Nizamuddin), (1996). Kuran'ın Tuhaflıkları ve Regaib el-Furkan, s. Şeyh Zakaria Amirat, Beyrut: *Darü'l-Kutub al-İlmiyye*.
- Al-Qari, A. (Ebul-Hasan), (2001). Sharh Al-Shifa, Beyrut: *Dar Al-Kutub Al-Ilmyya*.

Al-Qattan, M. Kur'an ilimlerinde konular, 7. baskı, Kahire: *Wahba Library*, d.T.

Al-Ragheb Al-İsfahani, H. (Ebu'l-Kâsım), (1992). Kur'an'ın Garip Sözlüğü, ed. Safwan Adnan Al-Daoudi, Şam_Beyrut: *Dar Al-Qalam, Al-Dar Al-Shamiya*.

Al-Razi, M. (Ebu Abdullah), (1999). Muhtar al-Sahah, ed. Youssef Al-Sheikh Muhammad, 5. baskı, Beyrut - Saida: *Al-Matbaa Al-Asriyya - Al-Dar Al-Nataziyah*.

al-Roumi, F., (1986). Ondördüncü Yüzyılda tefsir Eğilimleri, Suudi Arabistan: *Suudi Arabistan Krallığı'nda Bilimsel Araştırma, İfta*, Savunuculuk ve Rehberlik Daireleri Başkanlığı'nın izniyle basılmıştır. 951/5.

Al-Safadi, K., (2000). Al-Wafi in Deaths, ed. Ahmed Al-Arnaout ve Turki Mustafa, (Beyrut: Miras Canlanma Evi.

Al-Shafi'i, M. (Ebu Bekir), (1972). İbn Nasir al-Din olarak bilinir, bol yanıt, ed. Zuhair Al-Shawish, Beyrut: *İslam Bürosu*.

Al-Shami, M., (1993). Hayr Al-Abad Biyografisinde Hidayet ve Doğruluk Yolları, Fazileti, Peygamberliğinin Bayrakları, İlke ve Dirilişteki Eylemleri ve Koşulları, Eh., Şeyh Adel Ahmed Abdel-Mawgod, Şeyh Ali Muhammed Moawad, Lübnan, Beyrut: *Dar al-Kutub al-Ilmyya*.

Al-Shanqiti, M. A., (1995). Adwa' al-Bayan fi Kur'an'ın Kur'an tarafından açıklanması, s. Araştırma ve Etütler Ofisi, Lübnan, Beyrut: *Dar Al-Fikir, Basım ve Yayıncılık*.

al-Shehi, A., (1995). El-Khazin olarak bilinen Ebu el-Hassan, tefsir faslını anlamlarında indirmek, s. Muhammed Ali Shaheen tarafından düzeltme, Beyrut: *Dar al-Kutub al-Ilmyya*.

Al-Sijistani, S. (Ebu Davud), Sunan Abu Dawood, ed. Muhammed Mohi El-Din Abdel Hamid, Sidon, Beirut: *Al-Masaba Al-Asriya*, d.T.

al-Subki, T-D., (1992). Tabaqat al-Shafi'i al-Kubra, ed. Dr.. Mahmoud Muhammad Al-Tanahi ve Dr. Abdel-Fattah Muhammad Al-Helou, 2. baskı, d.m.: *Hajar basım, yayın ve dağıtım*.

Al-Tabarani, S. (Abu Al-Qasim), The Great Lexicon, ed. Hamdi bin Abd al-Majid al-Selafi, 2. baskı, Kahire: *Ibn Taymiyyah Library*, d.T.

Al-Tabari, M. (Abu Jaafar), (2000). Jami' Al-Bayan fi Tafsir Al-Qur'an, editör: Ahmed Muhammad Shakir, dm: *Al-Resala vakfi*.

- Al-Tirmidhi, M. (Abu Issa), (1975). Sunan Al-Tirmidhi, ed. Ahmad Muhammad Shaker ve diğerleri, 2. baskı, Beyrut: *Arap Mirasının Yeniden Canlandırılması*.
- Al-Tunisi, M. T., (1984). Kurtuluş ve Aydınlanmanın tefsiri, Tunus: *Tunus Yayınevi*.
- Al-Yahsabi, A. (Ebu'l-Fadl), (1988). Al-Shifa, Mustafa'nın Haklarını Tanımlayan El-Şifa, d.m.: *Darü'l-Fikr Basım, Yayım ve Dağıtım*.
- Al-Yamani, M., (1999). Aygırlara menşe ilminden hakikate ulaşma yolunda rehberlik eden, s. Ahmed Ezzo Inaya, d.d.: *Dar Al-Kitab Al-Arabi*.
- Al-Yamani, N., (1999). Arapların ilim ve tıbbın güneşi Alklom'dan, s. Dr. Hussein bin Abdullah Al-Omari - Mutahar bin Ali Al-Eryani - Dr. Youssef Muhammad Abdullah, Beyrut, Damascus: *Dar Al-Fikr Çağdaş - Dar Al-Fikr*.
- Al-Yamari, B-D., Mevhebin önemli bilginlerinin bilgisinde mezhep brokarı, s. Dr. Muhammad Al-Ahmadi Abu Al-Nour, Kahire: *Dar Al-Turath, basım ve yayın için*, d.T.
- Al-Zamakhshari Jarallah, M. (Abu Al-Qasim), (1998). Asas Al-Balagha, ed. Muhammed Basil Oyoun Al-Soud, Lübnan, Beyrut: *Dar Al-Kutub Al-Ilmiyye*.
- Al-Zarkali, K-D., (2002). Al-Alam, 15. Baskı, D.M.: *Milyonlarca Bilim Evi*.
- Bin Başkwal H. (Ebu'l-Kâsım), (1955). Endülüs imamlarının tarihinde onu yayımlama ve düzeltme yetkisine sahip halka olup, asıl kaynağına atıfta bulunur: Sn. İzzet el-Attar el -Husseini, 2. baskı, dm: *El-Khanji Kütüphanesi*.
- Bin Şaker, M. (Salah al-Din), (1974). Fatwa al-Wafaat, ed. İhsan Abbas, Beyrut: *Dar Sader*, Bölüm 1, 2, 3, 4.
- Bin Zakaria, A. (Abu Al-Hussein), (1979). Dil standartları sözlüğü, Abdülselem Muhammed Harun, d.m.: *Darü'l-Fikr*.
- El-Adana, A., (1997). Tabakat et-Tefsir, s. Süleyman bin Saleh Al-Khazi, Suudi Arabistan: *Bilim ve Hükümet Kütüphanesi*.
- El-Askalani, A. (Ebu'l-Fadl), Sahabeyi Ayırt Etmede Yaralanma, ed. Adel Ahmed Abdel Mawgod ve Ali Mohamed Moawad, Beyrut: *Dar al-Kutub al-Ilmyya*, 1415.
- El-Basri, H. (Ebu Abdurrahman), Kitab al-Ain, ed. Dr. Mehdi Al-Makhzoumi, Dr. Ibrahim Al-Samarrai, d.d.: *Al-Hilal Evi ve Kütüphanesi*, d.T.

- El-Beydavi, A. (Ebu Said), (1997). Vahyin Nurları ve Tefsir Sırları, ed. Muhammed Abd al-Rahman al-Mara'ashli, Beyrut: *Arap Mirası Canlanma Evi*.
- El-Busayri, A., (2001). Basılı Tercümelerin En Önemli Eserleri Sözlüğü.
- El-Dhahabi, M. (Ebu Abdullah), (1985). Soyluların hayatı, ed. Şeyh Shuaib Al-Arnaout'un gözetiminde bir grup araştırmacı, 3. baskı, d.m.: *Al-Resala Vakfi*.
- El-Dhahabi, M. (Ebu Abdullah), (2003). İslam Tarihi ve Meşhur Kişilerin ve Meşhur Kişilerin Ölümleri, ed. Dr. Bashar Awwad Maarouf, Dr.: *Dar Al-Gharb Al-Islami*.
- El-Dinori, A. (Ebu Muhammed), Edebi Kitaplar, ed. Muhammed Al-Dali, d.d.: : *Al-Resala Vakfi*, d.T.
- El-Fifi, Y. M., (2013). Rahmetli alim Şeyh: Abdülhamid Tahmaz, Allah rahmet eylesin tefsirinden parçalar, 24 Cumada el-Ahirah 1434 - 5 Mayıs 2013 Pazar, internet sitesinde yayınlanan: https://islamsyria.com/site/show_cvs/200.
- el-Heysemi, A. (Nureddin), (1979). El-Bezzar'ın uzantılarındaki perdelerin açılması, ed. Habib al-Rahman al-Azami, Beyrut: *Al-Resala vakfi*.
- El-Horasani, A. (Ebu Abdurrahman), (2001). An-Nasa'i, Sunan al-Kubra for an-Nasa'i, ed. Hassan Abdel Moneim Shalaby, Beyrut: *Al-Resala Vakfi*.
- El-Hüseynî, M. (Murtada), el-Zubaidi, Mücevher sözlüğünden gelin tacı, ed. Bir grup araştırmacı, D.T.: *Dar Al-Hedaya*, D.T.
- El-İrbali, Ş., (Ebu'l-Abbas). ed. İhsan Abbas, Beyrut: *Dar Sader*, d.T.
- el-Kazwini, M. (İbn Mace), Sunan İbn Majah, ed. Muhammed Fouad Abdel-Baqi, d.d.: *Arapça Kitapları Canlandırma Evi - Faysal Issa Al-Babi Al-Halabi*, d.T.
- El-Nisaburi, M., el-Musnad el-Sahih el-Mukhtasar el-Müsned es-Sahih el-Mukhtasar Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun), ed. Muhammed Fouad Abdel Baqi, Beyrut: *Arap Mirası Canlanma Evi*, d.T.
- El-Saadi, A. (Ebu el-Kasım), (1983). Daha çok bilinen adıyla İbnü'l-Katta el-Sikali, Elçilerin İşleri Kitabı, d.m.: *Alam al-Kutub*.
- El-Sabuni M. A. (1981). (kısaltma ve doğrulama), İbn Kesir'in tefsir özeti, 7. baskı, Lübnan, Beyrut: *Kur'an-ı Kerim Evi*.
- El-Vahidi, A. (Ebu'l-Hasan), (1992). El-Nisaburi, El-Şafi'i, Kur'an'ın nüzul sebepleri, ed. Issam bin Abdul Mohsen Al-Humaidan, 2. kat, Dammam: *Dar Al-Islah*.

- el-Yamani, M., (1993). Feth el-Kadir, Şam, Beyrut: *Dar İbn Katheer, Dar el-Kelam et-Tayyib*.
- El-Zarkaşı, B. (Ebu Abdullah), (1957). Kur'an ilimlerinde delil, ed. Muhammed Ebu el-Fadl İbrahim, (d.m.: Arapça Kitapları Canlandırma Evi, Issa al-Babi al-Halabi ve ortakları.
- El-Zerkani, M. A., Kuran İlimlerinde Şükran Manastırları, 3. Baskı, d.m.: *Issa Al-Babi Al-Halabi şirketi*, d.t.
- Es-Suyuti, A. (Celaledin), (1974). Kur'an İlimlerinde Yeterlik, ed. Muhammed Ebu El-Fadl İbrahim, Mısır: *Mısır Genel Kitap Kurumu*.
- Es-Suyuti, A. (Celaledin), (1976). Tabaqat al-Twentieth al-Mufasssireen, ed. Ali Muhammed Omar, Kahire: *Wahba Kütüphanesi*.
- Es-Suyuti, A. (Celaledin), Anlatıcıyı Takribü'n-Nevvî'yi anlatma konusunda eğitmek, ed. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed El Faryabi, d.d.: *Dar Taiba*, d.T.
- Es-Suyuti, A. (Celaledin), Dilbilimcilerin ve gramercilerin katmanlarını anlamak için, m. Muhammed Ebu El-Fadl İbrahim, Lübnan, Said: *Al-Matbaa Al-Asriyya*, d.T.
- Es-Suyuti, A. (Celaledin), Vahiy sebeplerinin nakledilmesi ile ilgili bölüm, editörlüğü ve düzeltmesi yapan: Profesör Ahmed Abd al-Shafi, Lübnan, Beyrut: *Dar al-Kutub al -İlmiyye*, dT.
- İbn Faris, (1986). Mecml Dili, İbn Faris, ed. Zuhair Abdel Mohsen Sultan, 2. baskı Beyrut: *Al-Resala Vakfi*.
- İbrahim, M. İ., Kur'an ve Bilimsel Mucizeleri, Dr.: *Arap Düşünce Evi, Baskı için Arap Kültürü Evi*, D.T.
- Muhaisen, M. M. M. S., (1992). Tarih Yoluyla Kuran Ezberleme Sözlüğü, Beyrut: *Dar Al-Jabal*.
- Muhammed bin İsmail Ebu Abdullah Al-Buhari Al-Ja'fi, Al-Jami' Al-Musnad Al-Sahih Al-Mukhtasar, Resûlullah'ın meselelerinden, Allah'ın salat ve selamı onun üzerine olsun, Sünneti ve günleri = Sahih-i Buhari, ed. Muhammed Zuhair bin Nasser Al-Nasser, (d.d.: Dar Touk Al-Najat, 1422).
- Müslim, M. (1995). Mütercim Müfredatı, Birinci Bölüm, Sahabeler Çağında Tefsir, Riyad: *Dar Al Müslim*.
- Müslim, M., (2005). Objektif tefsirde Soruşturmalar, 4. Baskı, d.m.: *Dar Al-Qalam*.

Omar, A. M. A-H., (2008). Çağdaş Arap Dili Sözlüğü, D.M.: *Kitapların Dünyası*.

Reda, A., (1959). Matn al-Lughah Sözlüğü, Beyrut: *Dar Al-Hayat Kütüphanesi*.

Saeed, A-S. F., Objektif tefsire Giriş, Kahire: *İslami Dağıtım ve Yayınevi*, d.T.

Suriye Alimler Cemiyeti, Şeyh Abdülhamid Tahmaz ile Diyalog, Allah ona rahmet etsin, Fayyad Ali tarafından hazırlanmış, <https://www.msf-online.com/> internet sitesinde yayınlanmıştır.

Tahmaz, A-H., (1995). Alim ve mücahit Şeyh Muhammed el-Hamid, 4. baskı, Şam: *Dar al-Qalam*.

Tahmaz, A-H., (2014). Büyük Kur'an Surelerinin Objektif tefsiri, 2. baskı Şam: *Dar Al-Qalam*.